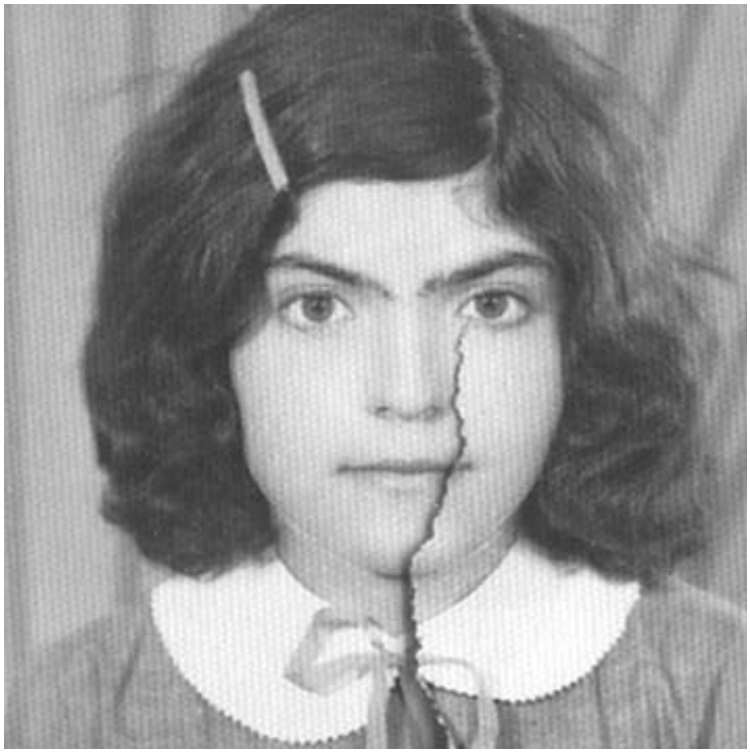

Σκεφτόμαστε Ιστορικά για το Ζήτημα των Αγνοουμένων: Ένας Οδηγός για Εκπαιδευτικούς

5. Με Ποιο Τρόπο θα Πρέπει να Θυμόμαστε τους Αγνοουμένους της Κυπριακής Σύγκρουσης; Σχέδια Μαθήματος και Σκεπτικό

Τίτλος: Σκεφτόμαστε Ιστορικά για το Ζήτημα των Αγνοουμένων: Ένας Οδηγός για Εκπαιδευτικούς

ISBN: 978-9963-703-20-03

Συγγραφείς:
Δρ. Arthur Chapman
κ. Λούκας Περικλέους
Δρ. Χρυστάλλα Υακίνθου
κ. Rana Zincir Celal

Σύμβουλος έκδοσης:
Δρ. Arthur Chapman

Συντονίστρια προγράμματος:
κ. Rana Zincir Celal

Μετάφραση κειμένου από τα αγγλικά:
Δρ. Παναγιώτα Χαραλάμπους

Επιμέλεια της ελληνικής έκδοσης:
Δρ. Σταυρούλα Φιλίππου

Για πληροφορίες:
Όμιλο Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας
Ηλεκτρονική διεύθυνση: ahdr.mide@ahdr.info
Ιστοσελίδα: http://www.ahdr.info

© UNDP-ACT 2012
All rights reserved.
Παρήχθη στην Κύπρο.

Σχεδιασμός: GRA.DES www.gra-des.com
Φωτογραφίες εξωφύλλου: Με την ευγενή παραχώρηση της Διερευνητικής Επιτροπής για τους Αγνοουμένους, της κ. Sevgul Uludağ, του κ. Jeff Moore/Πρεσβύτεροι, του Συνδέσμου Οικογενειών των Μαρτύρων και Αναπήρων Παλαιμάχων και της Παγκύπριας Οργάνωσης Συγγενών Αδήλωτων Αιχμαλώτων και Αγνοουμένων.
Εκτύπωση: Kailas Printers and Lithographers Ltd, Λευκωσία, Κύπρος.

Διεθνές Κέντρο Μεταβατικής Δικαιοσύνης
Ιστοσελίδα: http://www.ictj.org

όμιλος ιστορικού διαλόγου και έρευνας **association for historical dialogue and research** tarihsel diyalog ve araştırma derneği

Ο Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας είναι ένας διαπολιτισμικός οργανισμός ο οποίος εδράζεται στην Κύπρο και του οποίου αποστολή είναι να συμβάλει στην ενίσχυση της ιστορικής κατανόησης ανάμεσα στο κοινό και ειδικότερα ανάμεσα στα παιδιά, νέους και εκπαιδευτικούς. Στηριζόμενος στις αρχές του σεβασμού της διαφορετικότητας και του διαλόγου των ιδεών, ο Όμιλος παρέχει μαθησιακές ευκαιρίες σε άτομα κάθε ικανότητας, από κάθε εθνοτικό, θρησκευτικό, πολιτισμικό και κοινωνικό υπόβαθρο. Ο Όμιλος αναγνωρίζει τις αξίες της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και Θεμελιώδεις Ελευθερίες, τους σκοπούς της ΟΥΝΕΣΚΟ για την εκπαίδευση και τις Συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη διδασκαλία της ιστορίας. Οι δραστηριότητες του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας περιλαμβάνουν: έρευνα και διάχυση ερευνητικών ευρημάτων· ανάπτυξη προτάσεων για χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής· εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης και του αρχειακού υλικού του· τη διοργάνωση σεμιναρίων για εκπαιδευτικούς, συζητήσεων και συνεδρίων· παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού· διοργάνωση επιτόπιων επισκέψεων και εκπαιδευτικών περιπάτων· ανάπτυξη εργαλείων διάχυσης και δημοσιοποίησης των ιδεών και ευρημάτων του· και την καθιέρωση συνεργασίας μεταξύ ατόμων και οργανισμών σε τοπικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

ICTJ 10 years

Το Διεθνές Κέντρο Μεταβατικής Δικαιοσύνης είναι μια διεθνής μη κερδοσκοπική οργάνωση που εξειδικεύεται στο πεδίο της μεταβατικής δικαιοσύνης. Το Κέντρο εργάζεται με σκοπό να βοηθήσει τις κοινωνίες που βρίσκονται σε μια μεταβατική διαδικασία να αντιμετωπίσουν τη βαριά κληρονομιά που αφήνουν οι μαζικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που βίωσαν και να οικοδομήσουν την εμπιστοσύνη των πολιτών προς τους κρατικούς θεσμούς ως φύλακες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στον απόηχο τέτοιων φαινομένων μαζικών βιαιοτήτων και καταστολής, το Διεθνές Κέντρο Μεταβατικής Δικαιοσύνης βοηθά τους θεσμούς και τις ομάδες της κοινωνίας των πολιτών – τα άτομα που καθοδηγούν και δίνουν μορφή στην αλλαγή των κοινωνιών τους – να εξετάσουν διάφορα μέτρα που μπορούν να συμβάλουν προς την κατεύθυνση της αλήθειας, της ανάληψης ευθυνών και της επανόρθωσης των παραβιάσεων του παρελθόντος. Αυτό επιτυγχάνεται με την παροχή τεχνικής εμπειρογνωμοσύνης και γνώσης σχετικά με άλλες παρόμοιες και συγκρίσιμες εμπειρίες όσον αφορά τη μεταβατική δικαιοσύνη απ' όλο τον κόσμο.

The Elders

UNDP USAID FROM THE AMERICAN PEOPLE ACTION FOR COOPERATION AND TRUST IN CYPRUS www.undp-act.org

Η έκδοση αυτή, η οποία είναι διαθέσιμη σε αγγλική και τουρκική μετάφραση, πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο προγράμματος με την οικονομική στήριξη της Δράσης για τη Συνεργασία και την Εμπιστοσύνη του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP-ACT) και του Ιδρύματος των Πρεσβυτέρων. Η συμμετοχή του Διεθνούς Κέντρου Μεταβατικής Δικαιοσύνης στο πρόγραμμα στηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η αναπαραγωγή των DVD για το ντοκιμαντέρ των Πρεσβυτέρων *Κύπρος: Ανασκαλίζοντας το παρελθόν, αναζητώντας το μέλλον* πραγματοποιήθηκε με την οικονομική στήριξη της Δράσης για τη Συνεργασία και την Εμπιστοσύνη του ΟΗΕ. Ο υποτιτλισμός και η αναπαραγωγή των DVD του ντοκιμαντέρ της Διερευνητικής Επιτροπής για τους Αγνοούμενους *Σκάβοντας για ένα μέλλον* επίσης έτυχε οικονομικής στήριξης από τη Δράση για τη Συνεργασία και την Εμπιστοσύνη του ΟΗΕ.

Αποποίηση: Οι απόψεις που εκφράζονται σ' αυτό το έντυπο ανήκουν στους/στις συγγραφείς και δεν αντιπροσωπεύουν απαραίτητα αυτές των Ηνωμένων Εθνών ή των κρατών μελών τους, του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP) ή του Οργανισμού Διεθνούς Ανάπτυξης των ΗΠΑ (USAID), του Ιδρύματος των Πρεσβυτέρων, της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας.

Έχει καταβληθεί κάθε προσπάθεια να επικοινωνήσουμε με τους/τις κατόχους πνευματικών δικαιωμάτων των πηγών. Απολογούμαστε σε οποιοδήποτε/οποιαδήποτε του οποίου/της οποίας τα δικαιώματα έχουμε απρόθετα παραβλέψει και με χαρά θα επανορθώσουμε οποιαδήποτε λάθη ή παραλείψεις.

Σκεφτόμαστε Ιστορικά για το Ζήτημα των Αγνοουμένων: Ένας Οδηγός για Εκπαιδευτικούς

5. Με Ποιο Τρόπο θα Πρέπει να Θυμόμαστε τους Αγνοουμένους της Κυπριακής Σύγκρουσης; Σχέδια Μαθήματος και Σκεπτικό

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή και Ευχαριστίες

2. Καλλιεργώντας την Ιστορική Σκέψη: Θεωρία και Έρευνα

2.1 Η θέση της Ιστορίας στην εκπαίδευση

2.1.1 Οι σκοποί και οι στόχοι της ιστορικής παιδείας

2.1.1.1 Γιατί διδάσκουμε Ιστορία;

2.1.1.2 Η συμβολή της Ιστορίας στην εκπαίδευση

2.1.2 Διεθνείς συζητήσεις γύρω από την ιστορική παιδεία

2.2 Έρευνα στην ιστορική σκέψη μαθητών και μαθητριών

2.3 Καλλιεργώντας την ιστορική σκέψη

2.3.1 Τι συνέβη στο παρελθόν; Καλλιεργώντας τη γνώση περιεχομένου των μαθητών και μαθητριών

2.3.2 Πώς γνωρίζουμε/μαθαίνουμε για το παρελθόν; Καλλιεργώντας την κατανόηση της επιστήμης της Ιστορίας από τους μαθητές και μαθήτριες

2.3.3 Ιστορία και συλλογική μνήμη

2.3.4 Τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας

2.3.5 Διδάσκοντας ευαίσθητα και επίμαχα ιστορικά θέματα

3. Τι Ακριβώς Εννοούμε όταν Αναφερόμαστε σε Αγνοουμένους; Εμπειρίες και Αντιδράσεις ανά τον Κόσμο

3.1 Εμπειρίες και αντιδράσεις ανά τον κόσμο

3.1.1 Τι εννοούμε όταν αναφερόμαστε σε αγνοουμένους;

3.1.2 Εισαγάγοντας εμπειρίες για αγνοούμενα πρόσωπα ανά τον κόσμο

3.1.3 Γιατί συμβαίνουν οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις;

3.1.4 Πού υπάρχουν εμπειρίες αγνοουμένων και εξαφανισθέντων προσώπων;

3.1.5 Οι επιπτώσεις στις οικογένειες

3.1.6 Πώς φτάσαμε στο σημείο να μπορούμε να εντοπίσουμε αγνοουμένους;

3.2 Η εμπειρία της Γουατεμάλας

3.3 Η εμπειρία της πρώην Γιουγκοσλαβίας

3.4 Η εμπειρία της Ισπανίας

3.5 Η εμπειρία του Μαρόκο

4. Οι Αγνοούμενοι στην Κύπρο

5. Με Ποιο Τρόπο θα Πρέπει να Θυμόμαστε τους Αγνοουμένους της Κυπριακής Σύγκρουσης; Σχέδια Μαθήματος και Σκεπτικό **σ. 4**

5.1 Επισκόπηση σ. 6

5.2 Σκεπτικό σ. 8

5.2.1 Επιδιωκόμενοι στόχοι μάθησης σ. 8

5.2.2 Το εννοιολογικό σκεπτικό αυτής της διερεύνησης σ. 8

Ενότητα 1: Η διαχείριση του δύσκολου παρελθόντος. Πώς άλλες χώρες ανά τον κόσμο αντιμετώπισαν το πρόβλημα των αγνοουμένων; σ. 12

Ενότητα 2: Οι αγνοούμενοι της Κύπρου σ. 18

Ενότητα 3: Γιατί με την πάροδο του χρόνου εμφανίστηκαν διαφορετικές προσεγγίσεις στο πρόβλημα των αγνοουμένων στην Κύπρο; σ. 22

Ενότητα 4: Ιστορία και μνήμη σ. 28

Ενότητα 5: Με ποιο τρόπο θα πρέπει να θυμόμαστε τους αγνοουμένους της κυπριακής σύγκρουσης; σ. 41

6. Πηγές

6.1 Βιβλιογραφία

6.2 CD πηγών:

(α) φύλλα δραστηριοτήτων που συνοδεύουν τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες των Ενοτήτων 1-5

(β) οδηγός συζήτησης που συνοδεύει το ντοκιμαντέρ της Ομάδας των Πρεσβυτέρων *Κύπρος: Ανασκαλίζοντας το παρελθόν, αναζητώντας το μέλλον*

(γ) ηλεκτρονική μορφή όλων των κεφαλαίων του πακέτου *Σκεφτόμαστε ιστορικά για το ζήτημα των αγνοουμένων: Ένας οδηγός για εκπαιδευτικούς*

6.3 *Κύπρος: Ανασκαλίζοντας το παρελθόν, αναζητώντας το μέλλον*, ένα ντοκιμαντέρ των Πρεσβυτέρων (DVD με ελληνικούς και τουρκικούς υπότιτλους)

6.4 *Σκάβοντας για ένα μέλλον,* ένα ντοκιμαντέρ της Διερευνητικής Επιτροπής για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο (DVD με ελληνικούς και τουρκικούς υπότιτλους)

5. Με Ποιο Τρόπο θα Πρέπει να Θυμόμαστε τους Αγνοουμένους της Κυπριακής Σύγκρουσης; Σχέδια Μαθήματος και Σκεπτικό

Οι δραστηριότητες που περιγράφονται σ' αυτή την ακολουθία μαθημάτων προορίζονται για χρήση με μαθητές και μαθήτριες ηλικίας 12-15 χρονών. Θεωρούμε δεδομένο ότι αυτοί οι μαθητές και μαθήτριες έχουν ανεπτυγμένες τις ιδέες της ιστορικής ενσυναίσθησης και της ιστορικής ερμηνείας και αφήγησης. Πρόθεσή μας είναι οι δραστηριότητες να τροποποιηθούν, όπως αρμόζει σε κάθε περίπτωση, ανάλογα με την αναγνωστική ικανότητα των μαθητών και μαθητριών, τις γνώσεις περιεχομένου που διαθέτουν και την επιστημολογική τους γνώση και κατανόηση. Χρονική διάρκεια δεν παρέχεται για κάθε Ενότητα ξεχωριστά: θεωρούμε ότι οι εκπαιδευτικοί θα επιθυμούν να κάνουν μια επιλογή μεταξύ των προσφερόμενων δραστηριοτήτων και/ή να τις προσαρμόσουν στις δικές τους παιδαγωγικές προτεραιότητες και περιστάσεις.

Οι εκπαιδευτικοί θα είναι σε θέση να προετοιμαστούν για αυτή την ακολουθία μαθημάτων μελετώντας τις συζητήσεις των προηγούμενων κεφαλαίων, οι οποίες εστιάζουν στη θεωρία και την πρακτική γύρω από την ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης στην Ιστορική Παιδεία· και στις εμπειρίες άλλων χωρών που έχουν αντιμετωπίσει το ζήτημα των αγνοουμένων. Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί που θα καταπιαστούν με τις δραστηριότητες αυτής της ακολουθίας μαθημάτων μπορούν επίσης να επωφεληθούν από ένα εύρος πηγών υλικού. Οι εκπαιδευτικοί πάντοτε θα έχουν την ευκαιρία να εξασκήσουν τη δημιουργικότητα και την ευρηματικότητα τους αναζητώντας νέο υλικό, θέτοντας καινούρια ερωτήματα και σχεδιάζοντας τις δικές τους δραστηριότητες, ώστε να συμπληρώσουν όσες περιλαμβάνονται στο παρόν εκπαιδευτικό πακέτο. Μ' αυτό τον τρόπο, το μαθησιακό ταξίδι πάντοτε θα διατηρεί τη φρεσκάδα του, προσφέροντας διαρκώς καινούρια ερεθίσματα.

Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να αντλήσουν από τις ακόλουθες διαθέσιμες πηγές υλικού:

1. Το Κεφάλαιο 6 (Πηγές) αυτού του εκπαιδευτικού πακέτου περιλαμβάνει ένα CD που περιλαμβάνει δείγματα φύλλων εργασίας για τις δραστηριότητες στην τάξη σε όλες τις ενότητες. Το σύμβολο στα σχέδια των ενοτήτων δηλώνει ότι το CD διαθέτει ένα αντίστοιχο φύλλο εργασίας για τη συγκεκριμένη δραστηριότητα. Οι εκπαιδευτικοί είναι ελεύθεροι να τροποποιήσουν τα συγκεκριμένα φύλλα εργασίας και να τα προσαρμόσουν ανάλογα με διάφορους παράγοντες όπως, για παράδειγμα, η μαθησιακή ικανότητα των μαθητών και μαθητριών τους.
2. Οι εκπαιδευτικοί πιθανόν να θελήσουν να αντλήσουν από επιπρόσθετες πηγές κατά την υλοποίηση αυτών των δραστηριοτήτων, όπως είναι οι ακόλουθες:
   (α) Μια συλλογή άρθρων σχετικά με τους αγνοουμένους, που προέρχονται από ελληνόφωνες και τουρκόφωνες εφημερίδες τα οποία εμφανίστηκαν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές κατά την περίοδο από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 μέχρι το 2009. Η συγκεκριμένη συλλογή άρθρων βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη και το Αρχείο του Σπιτιού της Συνεργασίας.
   (β) Μια πλούσια συλλογή από ντοκιμαντέρ, φυλλάδια και φωτογραφίες σχετικά με τους αγνοουμένους στην Κύπρο. Η συλλογή βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη και το Αρχείο του Σπιτιού της Συνεργασίας.
   (γ) Ηλεκτρονικούς συνδέσμους ειδησεογραφικών άρθρων, ιστοσελίδων και οργανισμών που παρέχονται στο τέλος των μελετών περίπτωσης για το Μαρόκο, τη Γουατεμάλα, την Ισπανία, την πρώην Γιουγκοσλαβία και την Κύπρο.
3. Μαζί με τα πιο πάνω, οι εκπαιδευτικοί θα βρουν επίσης δύο ντοκιμαντέρ, τα οποία συμπεριλαμβάνονται σ' αυτό το πακέτο: το ντοκιμαντέρ της Ομάδας των Πρεσβυτέρων με τίτλο *Κύπρος: Ανασκαλίζοντας το παρελθόν, αναζητώντας το μέλλον*· και το ντοκιμαντέρ της Διερευνητικής Επιτροπής για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο με τίτλο *Σκάβοντας για ένα μέλλον*. Και οι δύο ταινίες μπορούν να προβληθούν σε τάξεις, ενώ για το ντοκιμαντέρ της Ομάδας των Πρεσβυτέρων έχει ετοιμαστεί και ένας ειδικός οδηγός συζήτησης, ο οποίος επίσης περιλαμβάνεται στο CD των Πηγών.

Τέλος, ενθαρρύνουμε τους/τις εκπαιδευτικούς να έρχονται σε επαφή με τον Όμιλο Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας (AHDR). Ο Όμιλος διοργανώνει τακτικά σεμινάρια επιμόρφωσης για εκπαιδευτικούς σχετικά με τη διδασκαλία της Ιστορίας, και είναι σε θέση να παρέχει εξειδικευμένα προγράμματα κατάρτισης για τη στήριξη των εκπαιδευτικών που θα χρησιμοποιήσουν το συγκεκριμένο πακέτο. Επίσης, για όσους επιθυμούν να έχουν πιο άμεση επαφή με το συγκεκριμένο ζήτημα, ο Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας είναι επίσης σε θέση να διευκολύνει τις επαφές των ενδιαφερομένων με τη Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο (ΔΕΑ) και με οργανώσεις που εκπροσωπούν τις οικογένειες των αγνοουμένων.

Ο Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας στεγάζεται στο Σπίτι της Συνεργασίας στην πράσινη γραμμή στη Λευκωσία, απέναντι από το Λήδρα Πάλας. Εκεί στεγάζεται και η Βιβλιοθήκη και το Αρχείο του Ομίλου που περιλαμβάνουν μια πλούσια συλλογή υλικού (βιβλία, έντυπα περιοδικής κυκλοφορίας, περιοδικά, ταινίες κτλ.) σχετικά με την ιστορία της Κύπρου σε διάφορες γλώσσες και από διαφορετικές προοπτικές. Η συλλογή υλικού του Ομίλου για το ζήτημα των αγνοουμένων επίσης στεγάζεται στο Σπίτι της Συνεργασίας. Μπορείτε να επικοινωνείτε με τον Όμιλο Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας ηλεκτρονικά στην ηλεκτρονική διεύθυνση ahdr.mide@ahdr.info και στα ακόλουθα τηλέφωνα: +357 22445740 και/ή +90 542 850 6681.

5.1 Επισκόπηση

Ερώτημα προς διερεύνηση:	**Με ποιο τρόπο θα πρέπει να θυμόμαστε τους αγνοουμένους της κυπριακής σύγκρουσης;**
Αποτέλεσμα της διερεύνησης:	Δουλεύοντας σε μικρές ομάδες, οι μαθητές και μαθήτριες θα σχεδιάσουν προτάσεις για έργα μνημειοποίησης για τους αγνοουμένους της κυπριακής σύγκρουσης, οι οποίες θα αξιολογηθούν από τους συμμαθητές και συμμαθήτριές τους.
Ιστορική γνώση και κατανόηση:	Ως αποτέλεσμα της συμμετοχής τους σε αυτή την ακολουθία μαθημάτων, θα θέλαμε οι μαθητές και μαθήτριες: • Να αναπτύξουν γνώση και κατανόηση πτυχών της σύγχρονης ιστορίας της Κύπρου (1960-2010) που σχετίζονται με το ζήτημα των αγνοουμένων • Να αναπτύξουν τη γνώση και την κατανόησή τους σχετικά με το ζήτημα των αγνοουμένων και τον τρόπο με τον οποίο αυτό αντιμετωπίστηκε σε κοινωνικά συγκείμενα εκτός Κύπρου • Να αναπτύξουν την ικανότητά τους να κατανοούν και να ερμηνεύουν τις πράξεις των ανθρώπων στο παρελθόν (ιστορική ενσυναίσθηση) • Να αναπτύξουν την κατανόησή τους για τους τρόπους με τους οποίους το παρελθόν ερμηνεύεται και αναπαριστάται μέσα από μνημεία και άλλες μορφές αναπαράστασης (ιστορικές ερμηνείες και αναφορές)

Ενότητες	Τίτλος	Περίληψη
1	***Η διαχείριση του δύσκολου παρελθόντος. Πώς άλλες χώρες ανά τον κόσμο αντιμετώπισαν το πρόβλημα των αγνοουμένων;***	Για τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο διάφορες χώρες ανά τον κόσμο αντιμετώπισαν το πρόβλημα των αγνοουμένων, οι μαθητές και μαθήτριες πρέπει να εξετάσουν, να συγκρίνουν και να αντιπαραβάλουν την προσέγγιση του ζητήματος στη Γουατεμάλα, το Μαρόκο, τα Βαλκάνια και την Ισπανία, λαμβάνοντας υπόψη διάφορα θέματα όπως: η φύση της σύγκρουσης σ' αυτά τα τέσσερα συγκείμενα· οι ομάδες που είχαν εμπλοκή (οικογένειες, κυβερνήσεις, ΜΚΟ, διεθνείς ομάδες κτλ)· η επίσημη αντιμετώπιση του ζητήματος και η κληρονομιά που άφησε η ευρύτερη σύγκρουση στο παρόν.
2	***Οι αγνοούμενοι στην Κύπρο***	Αυτή η Ενότητα συγκειμενοποιεί το πρόβλημα των «αγνοουμένων», τοποθετώντας το στο πλαίσιο της κυπριακής ιστορίας από το 1960 και έπειτα. Οι μαθητές και μαθήτριες διερευνούν τις περιστάσεις κάτω από τις οποίες άνθρωποι δηλώνονταν ως αγνοούμενοι στην Κύπρο κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων τις δεκαετίες του 1960 και 1970, αλλά και την ποικιλία των προσεγγίσεων στο συγκεκριμένο θέμα, τόσο εντός όσο και εκτός της Κύπρου.

Ενότητες	Τίτλος	Περίληψη
3	***Γιατί με την πάροδο του χρόνου εμφανίστηκαν διαφορετικές προσεγγίσεις στο πρόβλημα των αγνοουμένων στην Κύπρο;***	Σ' αυτή την Ενότητα, οι μαθητές και μαθήτριες θα εστιάσουν στους ποικίλους τρόπους με τους οποίους τέσσερις διαφορετικές ομάδες τοποθετήθηκαν στο ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, διερευνώντας και συγκρίνοντάς τες ως προς τα κίνητρα, τους στόχους και τις πεποιθήσεις τους.
4	***Ιστορία και μνήμη***	Ο σκοπός αυτής της Ενότητας είναι να διερευνήσει ορισμένους από τους τρόπους με τους οποίους οι κοινωνίες αναπαριστούν, θυμούνται, ξεχνούν, γιορτάζουν, τιμούν με επετείους ή αρνούνται το παρελθόν τους. Η Ενότητα εξετάζει (α) το ζήτημα των μνημείων γενικά, μέσα από τη μελέτη περιπτώσεων από δύο χώρες (β) μελέτες περιπτώσεων σχετικά με τρία μνημεία στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.
5	***Με ποιο τρόπο θα πρέπει να θυμόμαστε τους αγνοουμένους της κυπριακής σύγκρουσης;***	Αντλώντας από τη γνώση περιεχομένου και την ιστορική κατανόηση που έχουν ήδη οικοδομήσει από τις προηγούμενες ενότητες, οι μαθητές και μαθήτριες θα εργαστούν για να σχεδιάσουν και να προτείνουν διάφορα έργα μνημειοποίησης που θα τιμούν τη μνήμη των αγνοουμένων της Κύπρου. Αυτές οι προτάσεις των μαθητών και μαθητριών θα αξιολογηθούν από τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές τους.

5.2 Σκεπτικό

5.2.1 Επιδιωκόμενοι στόχοι μάθησης

Αυτή η σειρά μαθημάτων στοχεύει να εμπλέξει τους μαθητές και τις μαθήτριες σε συνεχή ιστορικό αναστοχασμό και διερεύνηση που θα τους επιτρέψει:

- να αναπτύξουν την ιστορική τους γνώση και κατανόηση σχετικά με το ζήτημα των αγνοουμένων στο πλαίσιο της πρόσφατης ιστορίας της Κύπρου·
- να αναπτύξουν την κατανόησή τους γύρω από την ιστορική ενσυναίσθηση, τις ιστορικές ερμηνείες και αναφορές·
- να συζητήσουν και να αντιπαραθέσουν τις απόψεις τους σχετικά με τις προσωπικές, κοινωνικές, ηθικές και πολιτικές διαστάσεις της ιστορίας· και
- να αναστοχαστούν σχετικά με το πώς πρέπει να προσεγγίζει κανείς το παρόν, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις ανάγκες του παρόντος όσο και του παρελθόντος.

Η συγκεκριμένη ακολουθία μαθημάτων θα επιτρέψει επίσης την εξοικείωση των μαθητών και μαθητριών με μια ποικιλία μαθησιακών μεθόδων (π.χ. της εργασίας σε μικρές ομάδες, του ελέγχου και της αξιολόγησης από τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές τους, της διερευνητικής συζήτησης και της αντιπαράθεσης απόψεων), κάτι που είναι ιδιαίτερα κατάλληλο για την προσέγγιση πολύπλοκων και ευαίσθητων ζητημάτων.

5.2.2 Το εννοιολογικό σκεπτικό αυτής της διερεύνησης

Η συγκεκριμένη ακολουθία μαθημάτων επιχειρεί να πετύχει αυτούς τους στόχους θέτοντας ένα ερώτημα προς διερεύνηση, για την απάντηση του οποίου απαιτείται οι μαθητές και μαθήτριες να εξερευνήσουν τους τρόπους με τους οποίους μπορεί κανείς να προσεγγίσει το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο στο παρόν και στο μέλλον.

Αυτή η διερεύνηση αναπτύσσει την ιστορική γνώση και κατανόηση των μαθητών και μαθητριών ως προς τους τρόπους με τους οποίους το ζήτημα των αγνοούμενων ή εξαφανισμένων ατόμων[1] προσεγγίστηκε σε μια σειρά από χώρες ανά τον κόσμο (Ενότητα 1) αλλά και ως προς την ιστορία του ζητήματος των αγνοουμένων στην Κύπρο (Ενότητα 2).

Η Ενότητα 3 επιδιώκει να αναπτύξει τις δεξιότητες των μαθητών και μαθητριών, ώστε να εξετάζουν τις πράξεις του παρελθόντος και τους πρωταγωνιστές αυτών των πράξεων με τους δικούς τους όρους· με άλλα λόγια, με τρόπο που να προσπαθεί να κατανοήσει τις πράξεις αυτών των ανθρώπων στο παρελθόν μέσα από το δικό τους ορίζοντα νοηματοδότησης και κατανόησης του κόσμου. Εδώ ο στόχος είναι να αναπτύξουμε την ικανότητα των μαθητών και μαθητριών για ιστορική ενσυναίσθηση, αλλά και για την ορθολογική κατανόηση των νοημάτων, των πεποιθήσεων, των στόχων και των συγκειμένων που νοηματοδότησαν τις πράξεις του παρελθόντος. Τελικός μας στόχος είναι να καλλιεργήσουμε την κατανόηση των πράξεων όσων ομάδων προσπάθησαν – σε διαφορετικό χώρο και χρόνο, και για διαφορετικούς λόγους η κάθε μία – να καταπιαστούν με το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο.

Ο σκοπός της ενασχόλησης των μαθητών και μαθητριών μ' αυτές τις ιστορικές αναφορές δεν είναι απλά η ανάπτυξη της ιστορικής τους γνώσης και κατανόησης γύρω από αυτά τα σημαντικά ζητήματα, να φέρουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες αντιμέτωπους/ες με ερωτήματα που αφορούν στη «δημόσια ιστορία» (Tosh, 2008). Επιδιώκουμε να τους καλέσουμε να προβληματιστούν για το πόσο δύσκολο είναι να αντιμετωπίζει κανείς ζητήματα της σύγχρονης ιστορίας στη δημόσια ιστορική συνείδηση, αλλά και για τον τρόπο με τον οποίο τέτοιες ιστορίες θα μπορούσαν και θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται στο μέλλον (Cole, 2007). Αυτά είναι, βέβαια, αμφιλεγόμενα ζητήματα, αφού οι τρόποι με τους οποίους το πρόσφατο

1. Οι «αγνοούμενοι» είναι άνθρωποι για τους οποίους οι οικογένειες δεν έχουν νέα, και εκείνοι οι οποίοι έχουν δηλωθεί, στη βάση αξιόπιστων στοιχείων, ως αγνοούμενοι λόγω ένοπλης σύγκρουσης. Παρακαλούμε δέστε το Κεφάλαιο 3.1.1 για μια ευρύτερη συζήτηση για τους αγνοουμένους.

παρελθόν κατασκευάζεται στο παρόν είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με ζητήματα οικογενειακών και συλλογικών ταυτοτήτων. Μια επιπρόσθετη δυσκολία αφορά στο ότι οι τρόποι με τους οποίους κατασκευάζει κανείς το παρελθόν συνδέονται με το μέλλον που επιδιώκει να δημιουργήσει (βλέπε τη συζήτηση σχετικά με τη διδασκαλία ευαίσθητων και επίμαχων ζητημάτων στο 2.3.5).

Το παρελθόν αναπαρίσταται στο παρόν με μυριάδες τρόπους – στον κυβερνοχώρο, στον κινηματογράφο και στην τηλεόραση, στα μουσεία, στα σχολικά εγχειρίδια, στη δημόσια αρχιτεκτονική, στα ονόματα δρόμων, στα μνημεία και ούτω καθεξής. Όπως έδειξαν οι Peter Seixas και Penny Clark, η ενασχόληση με τα μνημεία μπορεί να είναι ένας πολύ καλός τρόπος να διερευνήσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά σκέφτονται και κατανοούν διάφορα ιστορικά ζητήματα (Seixas και Clark, 2004). Η ενασχόληση με τα μνημεία αποτελεί επίσης ένα τρόπο καλλιέργειας διαφόρων μορφών ιστορικής συνείδησης, συμπεριλαμβανομένης και της κατανόησης της επιστημολογικής προσέγγισης της Ιστορίας και τον τρόπο που αυτή σχετίζεται με άλλες μορφές ιστορικής κατανόησης (Rüsen, 2005).[2] Η εμπλοκή των μαθητών και μαθητριών στη συζήτηση και την αντιπαράθεση απόψεων σχετικά με τη θέση του παρελθόντος στο παρόν – και στο μέλλον – ενδεχομένως να αποτελεί έναν τρόπο ενασχόλησής τους με την Ιστορία ως ένα ζωντανό ζήτημα· ή ως ένα ζήτημα που εγείρει σημαντικά ερωτήματα σχετικά με την κατανόηση του συλλογικού εαυτού στο χρόνο και τις μορφές που αυτή παίρνει ή πιθανόν να πάρει στο μέλλον.

Η Ενότητα 4 ενθαρρύνει τους μαθητές και τις μαθήτριες να αναστοχαστούν γύρω από το ζήτημα των μνημείων, αλλά και της αναπαράστασης του παρελθόντος μέσα από τις διάφορες δημόσιες προσπάθειες μνήμης ή λήθης του παρελθόντος.

Το πρώτο μέρος της Ενότητας 4 ζητά από τους μαθητές και τις μαθήτριες να διερευνήσουν μια σειρά από αναπαραστάσεις του παρελθόντος σε διάφορες χώρες. Αυτές οι αναπαραστάσεις δεν έχουν άμεση σχέση με το ζήτημα των αγνοουμένων, παρόλο που κάποια από τα μνημεία που περιλαμβάνονται αφορούν ζητήματα κρατικής τρομοκρατίας και γενοκτονίας. Ο λόγος της διερεύνησης αυτών των δημόσιων αναπαραστάσεων είναι να παρακινήσουμε την αντιπαράθεση απόψεων και τον προβληματισμό στην τάξη σχετικά με τους διάφορους τρόπους με τους οποίους μπορεί κανείς να αναπαραστήσει το παρελθόν. Με άλλα λόγια, αυτή η διερεύνηση παρακινεί τους μαθητές και τις μαθήτριες να προβληματιστούν γύρω από τους διάφορους σκοπούς που υπηρετούν αυτά τα δημόσια μνημεία, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο παράγουν νοήματα.

Το δεύτερο μέρος της Ενότητας 4 εστιάζει σε τρία μνημεία από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Και οι τρεις αναπαραστάσεις σχετίζονται, έμμεσα ή άμεσα, με περιπτώσεις εθνοκάθαρσης και διομαδικής σύγκρουσης[3]. Ο λόγος που εστιάζουμε σ' αυτές τις περιπτώσεις είναι για να διερευνήσουμε πώς το παρελθόν αναπαρίσταται στο παρόν και – πιο συγκεκριμένα – να εστιάσουμε την προσοχή των μαθητών και μαθητριών στην αναπαράσταση δύσκολων και οδυνηρών ζητημάτων του παρελθόντος σε σύγχρονα συγκείμενα. Εδώ μπορεί να εξεταστεί μια σειρά από διαφορετικές θεματικές. Η διερεύνηση αυτών των μνημείων προβληματίζει τους μαθητές και τις μαθήτριες σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους μπορεί κανείς να αναπαραστήσει το παρελθόν. Επίσης προβληματίζει σχετικά με τους στόχους αυτών των αναπαραστάσεων και το ρόλο που διαδραματίζουν οι διάφορες ομάδες που εκπροσωπούν τους συγγενείς των αγνοουμένων, οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί αλλά και άλλοι οργανισμοί όπως η Υπάτη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (UNHCR), ώστε να διασφαλίσουν ότι τα δύσκολα ζητήματα του παρελθόντος αντιμετωπίζονται και δεν καταστέλλονται ή αγνοούνται.

Όπως φαίνεται και από τα σχόλια πιο πάνω, σ' αυτή τη σειρά μαθημάτων το ζήτημα της «αναπαράστασης» αποτελεί κεντρική θεματική. Για να ασχοληθούν επιτυχώς με την ερμηνεία των διαφόρων μνημείων, οι μαθητές και μαθήτριες χρειάζεται να αναπτύξουν την ικανότητά τους να «διαβάζουν» και να αποκωδικοποιούν τα μηνύματα που εκφράζονται με διαφορετικά κάθε φορά μέσα και, συχνά, μέσα από συμβολισμούς και μεταφορές, αναπτύσσοντας ταυτόχρονα την ευαισθησία τους ως προς το εκάστοτε ιστορικο-κοινωνικό συγκείμενο. Η συγκεκριμένη ακολουθία

2. Για μια θεωρητική συζήτηση του Rüsen και της ιστορικής συνείδησης βλέπε Lee (2002) και για συζητήσεις που εξετάζουν αυτές τις ιδέες εν συντομία βλέπε Chapman και Facey (2004) και Chapman (2010).

3. «Η εθνοκάθαρση μπορεί να γίνει κατανοητή ως η εκδίωξη ενός «ανεπιθύμητου» πληθυσμού από μια δεδομένη περιοχή λόγω θρησκευτικής ή εθνικής διάκρισης, πολιτικών, στρατηγικών ή ιδεολογικών ζητημάτων, ή συνδυασμού αυτών» (Bell-Fialkoff, 1993).

μαθημάτων στοχεύει να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξελιχθούν ως «αναγνώστες/τριες» ποικιλόμορφων κειμένων και παράλληλα να αναπτύξει τις δεξιότητες που έχουν ως ιστορικοί στοχαστές. Με άλλα λόγια, η Ενότητα στοχεύει να καλλιεργήσει τόσο το συμβολικό και αισθητικό, όσο και τον ιστορικό τους εγγραμματισμό (Dawes Duraisingh και Boix Mansilla, 2007· Lee, 2005)[4].

Η τελευταία Ενότητα περιλαμβάνει ακολουθία μαθημάτων η οποία ζητά από τους μαθητές και τις μαθήτριες να αντιπαραθέσουν τις απόψεις τους ως προς το τι μπορεί να γίνει στο παρόν και στο μέλλον σχετικά με την αναπαράσταση του ζητήματος των αγνοουμένων σε δημόσιους χώρους. Σε πρώτη φάση, προσεγγίζουμε αυτό το ζήτημα εστιάζοντας σε διάφορα μνημεία, αν και προτείνουμε οι μαθητές και οι μαθήτριες να έχουν τη δυνατότητα να προτείνουν εναλλακτικούς τρόπους αναπαράστασης του παρελθόντος· στην ουσία, αυτό που προσπαθούμε να κάνουμε είναι να τους εμπλέξουμε σε μια αντιπαράθεση απόψεων για το **πώς** αυτό το δύσκολο κομμάτι της σύγχρονης ιστορίας **θα μπορούσε** και **θα έπρεπε** να αντιμετωπίζεται δημόσια στο παρόν (και στο μέλλον), και όχι να περιορίσουμε τον αριθμό των επιλογών.

Όπως ισχυρίζονται οι Liz Dawes Duraisingh και Veronica Boix Mansilla (2007), ο σχεδιασμός ενός μνημείου μπορεί να αποτελέσει μια πολύ αποτελεσματική στρατηγική για να εμπλέξει κανείς τους μαθητές και τις μαθήτριες με το παρελθόν μέσα από μια επιστημολογική προσέγγιση, αλλά και για να τους βοηθήσει να προβληματιστούν σχετικά με τα σύγχρονα νοήματα ή με τη σημασία που πρέπει να αποδίδεται στο παρελθόν.

Οι Dawes Duraisingh και Boix Mansilla εξηγούν ακριβώς πώς τέτοιες δραστηριότητες μπορούν να βοηθήσουν τους μαθητές και τις μαθήτριες να ασχοληθούν με περίπλοκα ιστορικά ερωτήματα, αλλά και με ερωτήματα που σχετίζονται με τα κοινωνικά νοήματα του παρελθόντος στη σύγχρονη ζωή. Στο απόσπασμα που ακολουθεί, οι συγγραφείς σχολιάζουν μια ακολουθία μαθημάτων που είχε στόχο να προβληματίσει τους μαθητές και τις μαθήτριες σχετικά με τις δύσκολες πλευρές του ανθρώπινου παρελθόντος – συμπεριλαμβανομένου του Ολοκαυτώματος, της Χιροσίμα και της γενοκτονίας στη Ρουάντα –, καλώντας τους να προβληματίζονται διαρκώς γύρω από τα μνημεία και την ιστορική τους σημασία.

> Η κατασκευή ενός μνημείου απαιτεί κάτι περισσότερο από τη συλλογή και την ανάρτηση πληροφοριών για το παρελθόν. Προσκαλεί τους μαθητές και τις μαθήτριες να εντοπίσουν μια κεντρική μεταφορά ή εικόνα... η οποία συλλαμβάνει την ουσία της εξεταζόμενης περιόδου... Για να διαπιστώσουν το τι είναι σημαντικό, οι μαθητές και μαθήτριες πρέπει να σκεφτούν καλά και να εξηγήσουν όχι μόνο το πράγμα ή το πρόσωπο που ορίζεται ως αξιομνημόνευτο, αλλά και την ουσία του τι ακριβώς είναι αυτό που πρέπει να θυμάται κανείς... Το project σχεδιασμού μνημείων... προσκαλεί τους μαθητές και τις μαθήτριες να προβληματιστούν γύρω από τη σημασία αυτού που μνημειοποιούν στο σήμερα... Ζητούμε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξετάσουν τις πιθανές αντιδράσεις διαφορετικών ακροατηρίων στο μνημείο που σχεδίασαν. Μ' αυτό τον τρόπο, τους προκαλούμε να σκεφτούν πώς οι κοινωνίες σήμερα αναπαριστούν το παρελθόν και του δίνουν σημασία... Τέλος, τα projects των μνημείων δίνουν στους μαθητές και τις μαθήτριες την ευκαιρία να προβληματιστούν για το πώς τα μνημεία από μόνα τους αποκτούν ιστορική σημασία και επιτελούν τη λειτουργία τους ως τόποι μνήμης στη σύγχρονη κοινωνία (Dawes Duraisingh και Boix Mansilla, 2007, σσ.25-26).

Οι Dawes Duraisingh και Boix Mansilla προσεκτικά επισημαίνουν ότι δεν αρκεί να κατασκευάζει κανείς πράγματα: «η κατασκευή ενός μνημείου προσκαλεί τους μαθητές και τις μαθήτριες... να αναπτύξουν ένα περίπλοκο τρόπο σκέψης για το παρελθόν – αλλά δεν τον εγγυάται» (Dawes Duraisingh και Boix Mansilla, 2007, σ.27). Όπως παρατηρούν οι Dawes Duraisingh και Boix Mansilla:

> οι μαθητές και μαθήτριες σε ένα project σχεδιασμού μνημείων αντιμετωπίζουν μαθησιακές προκλήσεις που είναι συνηθισμένες στις τάξεις Ιστορίας γενικότερα, όπως η πρόκληση να ξεπεράσουν την **παροντοκρατία**, τις γραμμικές ερμηνείες και την ψευδαίσθηση της κατανόησης του πώς «πραγματικά ένιωθαν» τα δρώντα ιστορικά πρόσωπα στο παρελθόν (Dawes Duraisingh και Boix Mansilla, 2007, σσ.27-28).

4. Ένας αριθμός χρήσιμων στρατηγικών που στοχεύουν να αυξήσουν τις ικανότητες των μαθητών και μαθητριών να «διαβάζουν» με αυτό τον τρόπο έχουν αναπτύξει, για παράδειγμα, οι Banham και Hall (2003).

Επιπλέον, ως μέρος της διαδικασίας, οι μαθητές και μαθήτριες από τους οποίους και από τις οποίες ζητείται να σχεδιάσουν μνημεία αναγκάζονται να γίνουν ευαίσθητοι/ες στους συμβολικούς και ρητορικούς όρους με τους οποίους συνήθως λειτουργούν οι αναπαραστάσεις του παρελθόντος. Ελπίζουμε ότι αυτή η διαδικασία θα βελτιώσει την κριτική επίγνωση των μαθητών και μαθητριών και την ικανότητά τους να αποκωδικοποιούν τους τρόπους με τους οποίους το παρελθόν χρησιμοποιείται στο παρόν για να εκφράσει πολιτικές, κοινωνικές και άλλες ατζέντες και αξίες. Όπως παρατηρούν οι Dawes Duraisingh και Boix Mansilla:

> Όταν οι εκπαιδευτικοί εξετάζουν μνημεία, έργα τέχνης, κινηματογραφικές ταινίες ή θεατρικά έργα, μπορούν να καλέσουν τους μαθητές και τις μαθήτριές τους να διερευνήσουν ζητήματα όπως η πρόθεση του δημιουργού, ο τρόπος με τον οποίο το έργο επιλέγει και αναπαριστά το παρελθόν, το πόσο «ακριβής» είναι η απεικόνιση του παρελθόντος, το πώς τα αισθητικά εργαλεία που χρησιμοποίησε ο δημιουργός έχουν συγκεκριμένες επιπτώσεις στο θεατή και το πώς βιώνουν οι ίδιοι αυτά τα έργα (Dawes Duraisingh και Boix Mansilla, 2007, σ.29).

Η εξέταση αυτών των ζητημάτων είναι επίσης πιθανόν να παρέχει στους μαθητές και τις μαθήτριες την ευκαιρία να διευρύνουν την ενασχόλησή τους με το παρελθόν: η ανάλυση και ο σχεδιασμός μνημείων οφείλουν να παρέχουν στους μαθητές και τις μαθήτριες ευκαιρίες να διερευνήσουν, να κατανοήσουν και να εκφράσουν τις συναισθηματικές και γνωστικές τους αντιδράσεις σχετικά με το παρελθόν.

Δεν είναι ποτέ δυνατόν να μελετήσει κανείς το παρελθόν χωρίς, κατά κάποιο τρόπο, να αντανακλά το παρόν (Hutton, 1993). Η ενασχόληση με το σχεδιασμό μνημείων σημαίνει και τον προβληματισμό για το πώς το παρελθόν θα πρέπει να αναπαριστάται με τρόπο ώστε την ίδια στιγμή να αντικατοπτρίζει επαρκώς το παρελθόν και να εκφράζει στάσεις και προσανατολισμούς προς το παρελθόν που θέλουμε να προωθήσουμε στο παρόν. Με άλλα λόγια, δεν είναι δυνατόν να ασχοληθούμε με το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, χωρίς να προβληματιστούμε για το πώς πρέπει να αναπαριστά κανείς το παρελθόν της Κύπρου. Επίσης, δεν είναι δυνατόν να το κάνουμε αυτό, χωρίς να κυριαρχεί μια αντίληψη για το τι είδους μέλλον επιθυμούμε και το οποίο θα πρέπει να διευκολύνουμε μέσα από τις πράξεις μας στο παρόν. Αυτή η διερεύνηση έχει ως στόχο να παρέχει την ευκαιρία στους μαθητές και μαθήτριες να εξετάσουν αυτά τα σύνθετα και αμφιλεγόμενα ζητήματα.

Ενότητα 1: Η διαχείριση του δύσκολου παρελθόντος. Πώς άλλες χώρες ανά τον κόσμο αντιμετώπισαν το πρόβλημα των αγνοουμένων;

Σκοποί και στόχοι

- Κατανόηση δευτέρου βαθμού
  - Να βοηθήσουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες να συνειδητοποιήσουν ότι η γνώση του συγκειμένου είναι απαραίτητη αν θέλουμε να κατανοήσουμε τη συμπεριφορά των ανθρώπων στο παρελθόν (ιστορική ενσυναίσθηση).
- Γνώση περιεχομένου
  - Να αναπτύξουμε τις γνώσεις των μαθητών και μαθητριών για το ιστορικό συγκείμενο σχετικά με το φαινόμενο των αγνοουμένων στη Γουατεμάλα, την πρώην Γιουγκοσλαβία, το Μαρόκο και την Ισπανία.
  - Να αναπτύξουμε τις γνώσεις των μαθητών και μαθητριών για τους τρόπους με τους οποίους το θέμα των αγνοουμένων αντιμετωπίστηκε στις πιο πάνω περιπτώσεις.

Σκεπτικό και περίληψη της Ενότητας

Η ανάπτυξη της γνώσης του συγκειμένου είναι κεντρικής σημασίας στη διδασκαλία της Ιστορίας. Στην περίπτωση της ιστορικής ενσυναίσθησης, οι έρευνες δείχνουν ότι, όταν προσπαθούν να κατανοήσουν μια συμπεριφορά στο παρελθόν, ένα από τα κύρια γνωρίσματα των αντιλήψεών τους είναι η έλλειψη της χρήσης του ιστορικού συγκειμένου στο οποίο εντάσσονται οι πράξεις, οι θεσμοί και οι πρακτικές τις οποίες μελετούν. Επομένως, οι μαθητές και μαθήτριες τείνουν να εστιάζουν περισσότερο στις προσωπικές προτιμήσεις και προθέσεις των ατόμων όταν προσπαθούν να ερμηνεύσουν τις πράξεις του παρελθόντος και όχι στο ευρύτερο ιστορικό συγκείμενο.[5] Οι μαθητές και μαθήτριες που καταφέρνουν να προχωρήσουν πέρα από την ερμηνεία που περιορίζεται σε επίπεδο προσωπικών προθέσεων σε πολλές περιπτώσεις καταφεύγουν στη χρήση στερεοτύπων[6] για να εξηγήσουν γιατί οι άνθρωποι του παρελθόντος έκαναν αυτά που έκαναν.[7] Επιπρόσθετα, η ικανότητα των μαθητών και μαθητριών να κατανοούν και να εξηγούν την ανθρώπινη συμπεριφορά στο παρελθόν φαίνεται να επηρεάζεται και από το βαθμό της οικειότητάς τους με το ιστορικό συγκείμενο, αλλά και το βαθμό στον οποίο οι πληροφορίες για το ιστορικό συγκείμενο είναι εύκολα προσβάσιμες (Downey, 1995 παρατίθεται στο Yeager και Foster, 2001· Yeager και Doppen, 2001). Οι Ashby και Lee (1987) δείχνουν ξεκάθαρα ότι οι μαθητές και μαθήτριες είναι σε θέση να εργαστούν σε υψηλότερα επίπεδα ιστορικής σκέψης με περιεχόμενο που τους είναι οικείο. Όλα τα πιο πάνω αποδεικνύουν τη σημασία του να βοηθά κανείς τους μαθητές και τις μαθήτριες να αναπτύξουν τη γνώση περιεχομένου που έχουν, ώστε να μπορούν να εργάζονται με ιστορική ενσυναίσθηση. Όμως, εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η εισήγηση δεν στοχεύει στην αύξηση των γνώσεων των ιστορικών γεγονότων και καταστάσεων με τον παραδοσιακό μονοδιάστατο τρόπο, κατά τον οποίο οι καταστάσεις και οι ομάδες του παρελθόντος παρουσιάζονται με υπεραπλουστευτικούς όρους. Αντίθετα, οι μαθητές και μαθήτριες θα πρέπει να έχουν την ευκαιρία να δουλέψουν με μια ποικιλία πηγών και ιστορικών προοπτικών, καθώς επίσης και να ενθαρρύνονται να διενεργούν και οι ίδιοι έρευνα για την ανεύρεση ιστορικών στοιχείων. Τέλος, θα πρέπει επίσης να είμαστε προσεκτικοί να μην κατακλύσουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες με περισσότερες πληροφορίες απ' όσες μπορούν να χειριστούν, να κατανοήσουν και να χρησιμοποιήσουν. Ο κύριος στόχος μας θα πρέπει να είναι να ενθαρρύνουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες να χτίσουν σταδιακά την κατανόηση του ιστορικού συγκειμένου, λαμβάνοντας υπόψη την ωριμότητά τους, και την αναγνωστική τους ανάπτυξη και ικανότητα (Foster, 2001).

---

5. Βλέπε Ashby και Lee (1987)· Barton (2006)· Bermudez και Jaramillo (2001)· Dickinson και Lee (1978)· Dickinson και Lee (1984)· Lee, Dickinson και Ashby (2001)· Lee και Ashby (2001)· Shemilt (1984)· Perikleous (2011).
6. Το οποίο ορίζεται ως μια «μια σταθερά σχηματισμένη ιδέα που έχουν οι άνθρωποι για το πώς είναι κάποιος ή κάτι, ιδιαίτερα μια ιδέα που είναι λάθος» (Cambridge, 2011).
7. Βλέπε Ashby και Lee (1987)· Barton (2006)· Bermudez και Jaramillo (2001)· Brophy, VanSledright και Bredin (1992) παρατίθεται στο Barton (2006)· Cooper (2007)· Dickinson και Lee (1984)· Lee, Dickinson και Ashby (2001)· Lee και Ashby (2001)· Shemilt (1984).

Τα πιο πάνω δε σημαίνουν βέβαια ότι θα πρέπει να εστιάσουμε μόνο σε οικεία περιεχόμενα, για τα οποία οι μαθητές και μαθήτριες έχουν ικανοποιητικές γνώσεις. Οι ασκήσεις ενσυναίσθησης λειτουργούν καλά και σε περιπτώσεις που δεν είναι οικείες στους μαθητές και μαθήτριες, ή ακόμα, που τους φαίνονται αινιγματικές ή παράδοξες (Foster, 2001· Seixas, 1993). Ο Seixas (1993) εισηγείται ότι ίσως να είναι ευκολότερο για τους μαθητές και μαθήτριες να κατανοήσουν την ιστορική απόσταση, όταν συναντούν καταστάσεις που δε φαίνονται παρόμοιες με τη δική τους. Επίσης, ο Wineburg (2001) ισχυρίζεται ότι το παρελθόν που δεν είναι γνώριμο (είναι δηλαδή πιο μακρινό ως προς τον τρόπο σκέψης, την κοινωνική οργάνωση και το χρόνο) μας επιτρέπει να συνειδητοποιήσουμε καλύτερα τους περιορισμούς που υπάρχουν στην κατανόησή του. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που είναι σημαντικό, ανεξάρτητα από το βαθμό στον οποίο το περιεχόμενο είναι γνώριμο ή όχι, είναι οι μαθητές και μαθήτριες να έχουν ικανοποιητική πρόσβαση στις γνώσεις περιεχομένου που θα τους επιτρέψουν να ανακατασκευάσουν το ιστορικό πλαίσιο και, έτσι, να κατανοήσουν τους ανθρώπους του παρελθόντος.

Σ' αυτή την Ενότητα οι μαθητές και μαθήτριες θα διερευνήσουν πώς διαφορετικές κοινωνίες αντιμετώπισαν το θέμα των αγνοουμένων. Η Ενότητα στοχεύει να αναπτύξει την κατανόηση των μαθητών και μαθητριών για το φαινόμενο, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι σε διαφορετικά μέρη αντέδρασαν σ' αυτό. Η Ενότητα στοχεύει επίσης να αντιμετωπίσει την τάση των μαθητών και μαθητριών να μη λαμβάνουν υπόψη το συγκείμενο, δηλαδή την κατάσταση μέσα στην οποία εξελίχθηκαν οι διάφορες συμπεριφορές στο παρελθόν.

Στο πρώτο μέρος αυτής της Ενότητας, θα ζητηθεί από τους μαθητές και μαθήτριες να διερευνήσουν το περιεχόμενο του όρου «αγνοούμενος» και τις διαφορετικές καταστάσεις στις οποίες άνθρωποι μπορεί να θεωρηθούν ότι αγνοούνται. Αυτό θα τους βοηθήσει να συνειδητοποιήσουν το εύρος του φαινομένου και θα ανατρέψει πιθανές παρανοήσεις (π.χ. στην περίπτωση των κύπριων μαθητών και μαθητριών είναι πιθανόν η λέξη «αγνοούμενος» να παραπέμπει σε στρατιώτη αρσενικού φύλου που χάθηκε κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης στρατιωτικής κατάστασης, για παράδειγμα το 1963-64 ή το 1974).

Το δεύτερο μέρος αυτής της Ενότητας ζητά από τους μαθητές και τις μαθήτριες να μελετήσουν συγκεκριμένες περιπτώσεις του φαινομένου σε τέσσερις χώρες πέρα από την Κύπρο και να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές ως προς κάποιες πτυχές αυτών των περιπτώσεων, που σχετίζονται, για παράδειγμα, με τη φύση των συγκρούσεων, το μέγεθος του φαινομένου, τις ομάδες που ανταποκρίθηκαν στο φαινόμενο και τους τρόπους με τους οποίους ανταποκρίθηκαν. Θα ζητηθεί από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εισηγηθούν τους λόγους που επέφεραν αυτές τις ομοιότητες και τις διαφορές. Πρόθεση μας είναι αυτή η Ενότητα να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να αναπτύξουν μια γενικότερη εικόνα του φαινομένου διεθνώς και να συνειδητοποιήσουν την πολυπλοκότητά του. Επιδίωξή μας είναι οι μαθητές και μαθήτριες να συνειδητοποιήσουν ότι η Κύπρος δεν είναι το μόνο μέρος στον κόσμο, όπου άνθρωποι αγνοούνται λόγω συγκρούσεων.

Σχέδιο Ενότητας 1

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
Προσανατολισμός – Αφόρμηση	Οργανώστε την τάξη σε 4 ομάδες. Διατυπώστε το ερώτημα: *«Πώς γίνεται κάποιοι άνθρωποι να αγνοούνται, να εξαφανίζονται, σε περιπτώσεις που υπάρχουν συγκρούσεις;»* Με συμπληρωματικές ερωτήσεις, βοηθήστε τους μαθητές και τις μαθήτριές σας να ορίσουν ως κύριο χαρακτηριστικό του φαινομένου των αγνοουμένων την έλλειψη πληροφοριών για την τύχη αυτών των προσώπων.	Απαντούν στις ερωτήσεις υποδεικνύοντας πιθανές απαντήσεις. Είναι πιθανό κάποιες από τις απαντήσεις των μαθητών και μαθητριών να μη θεωρούνται περιπτώσεις αγνοουμένων (π.χ. αν περιλάβουν στα παραδείγματα τους περιπτώσεις αιχμαλώτων ή ανθρώπων που σκοτώθηκαν στη σύγκρουση).	
Βασική δραστηριότητα 1	Δώστε στην κάθε ομάδα ένα σύντομο κείμενο που περιγράφει το σημείο στο οποίο βρίσκεται σήμερα η διερεύνηση της τύχης των προσώπων που αγνοούνται σε 4 διαφορετικές χώρες/περιοχές (τη Γουατεμάλα, την πρώην Γιουγκοσλαβία, το Μαρόκο και την Ισπανία). Ζητήστε από την κάθε ομάδα να εισηγηθεί πιθανές αιτίες για την κατάσταση που περιγράφεται στο κείμενο. Όταν οι μαθητές και μαθήτριες βασίζονται σε ατεκμηρίωτες υποθέσεις ή εξομοιώνουν αυτές τις περιπτώσεις με την περίπτωση της Κύπρου, πιθανόν να επιθυμείτε να τους προκαλέσετε να στηρίξουν τους ισχυρισμούς τους με αποδείξεις, με σκοπό να τους ενθαρρύνετε να ασχοληθούν με τις ειδικές λεπτομέρειες της κάθε περίπτωσης ξεχωριστά (π.χ. *Τι σε κάνει να σκέφτεσαι ότι αυτή είναι η αιτία; Είσαι βέβαιος/η πως έτσι είχε η κατάσταση; Πώς μπορούμε να το διαπιστώσουμε;*) Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να βασιστούν στις πληροφορίες που συνέλεξαν για να εξηγήσουν κατά πόσο και με ποιο τρόπο η κάθε αιτία που εισηγούνται πιθανόν να βοήθησε ή να παρεμπόδισε τη διαδικασία διακρίβωσης της τύχης των αγνοουμένων. Συντονίστε τη συζήτηση μεταξύ των ομάδων.	Οι μαθητές και μαθήτριες συζητούν και εισηγούνται αιτίες που οδήγησαν στην κατάσταση για την οποία μόλις διάβασαν. Γράφουν την κάθε αιτία που εισηγούνται σε μια κάρτα. Η κάθε ομάδα αναρτά τις κάρτες της στον πίνακα και παρουσιάζει τις εισηγήσεις της στην υπόλοιπη τάξη. Είναι πιθανόν κάποιοι μαθητές και μαθήτριες να συνειδητοποιήσουν ότι είναι δύσκολο να προχωρήσουν με τον εντοπισμό των αιτιών χωρίς να έχουν πληροφορίες για το συγκείμενο της κάθε περίπτωσης. Άλλοι μαθητές και άλλες μαθήτριες ενδεχομένως να κάνουν εισηγήσεις βασισμένοι σε υποθέσεις (που πιθανόν να υπολείπονται πληροφόρησης, αφού πρόκειται για περιπτώσεις που δεν τους είναι γνωστές) για το συγκείμενο της κάθε περίπτωσης. Είναι επίσης πιθανό κάποιοι μαθητές και κάποιες μαθήτριες να εξομοιώνουν τις περιπτώσεις που εξετάζονται με την περίπτωση των αγνοουμένων στην Κύπρο. Οι μαθητές και μαθήτριες χωρίζουν τις κάρτες τους σε κατηγορίες.	Σύντομα κείμενα για τη σημερινή κατάσταση στην κάθε χώρα. Μαρκαδόροι. Κάρτες. Πίνακας/ τοίχοι της τάξης.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
		αναλόγως με το ποιοι λόγοι βοήθησαν την προσπάθεια εξακρίβωσης της τύχης των αγνοουμένων και ποιοι την παρεμπόδισαν. Αναρτούν τις κάρτες τους στον πίνακα / στον τοίχο της τάξης κάτω από τους δύο τίτλους κατηγοριών («Λόγοι που υποβοήθησαν» VS «Λόγοι που παρεμπόδισαν»). Παρουσιάζουν τη δουλειά τους στην υπόλοιπη τάξη και απαντούν στις ερωτήσεις της ομάδας.	
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξηγήσουν γιατί ήταν τόσο δύσκολο να εντοπίσουν τους λόγους στην προηγούμενη δραστηριότητα.	Στις απαντήσεις τους, οι μαθητές και μαθήτριες πιθανόν να κάνουν αναφορά στην έλλειψη επιπρόσθετων πληροφοριών.	
Βασική δραστηριότητα 2	Δώστε στην κάθε ομάδα μαθητών και μαθητριών μια κάρτα με πληροφορίες για το συγκείμενο της περίπτωσης που εξετάζει (οι κάρτες θα είναι διαφορετικές για κάθε ομάδα). Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εντοπίσουν και να σημειώσουν τα ειδικά χαρακτηριστικά του συγκειμένου της περίπτωσης που εξετάζουν, τα οποία αισθάνονται ότι πιθανόν να επηρέασαν τις διάφορες αντιλήψεις γύρω από το ζήτημα των αγνοουμένων (οι μαθητές και μαθήτριες θα χρησιμοποιήσουν καινούριες κάρτες για να σημειώσουν αυτά τα χαρακτηριστικά, χρησιμοποιώντας μια κάρτα για κάθε χαρακτηριστικό που εντοπίζουν). Ζητήστε από τους μαθητές και μαθήτριες να εισηγηθούν, βασισμένοι/ες στις πληροφορίες που μάζεψαν, πώς το κάθε χαρακτηριστικό της κατάστασης ενδεχομένως να βοήθησε ή να εμπόδισε την προσπάθεια διακρίβωσης της τύχης των αγνοουμένων. Συντονίστε τη συζήτηση μεταξύ των ομάδων.	Οι μαθητές και μαθήτριες εντοπίζουν τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της κάθε περίπτωσης και τα αναγράφουν στις κάρτες που τους δόθηκαν. Κατηγοριοποιούν τις κάρτες τους ανάλογα με το ποια χαρακτηριστικά βοήθησαν και ποια εμπόδισαν την προσπάθεια διακρίβωσης της τύχης των αγνοουμένων. Αναρτούν τις κάρτες τους στον πίνακα κάτω από τις κατηγορίες («Στοιχεία που υποβοήθησαν» VS «Στοιχεία που παρεμπόδισαν») Παρουσιάζουν τη δουλειά τους στην υπόλοιπη τάξη και απαντούν στις ερωτήσεις που τους θέτουν οι άλλες ομάδες. Οι μαθητές και μαθήτριες κάνουν συγκρίσεις μεταξύ των περιπτώσεων (π.χ. σε κάποιες περιπτώσεις η χρονική απόσταση μεταξύ του γεγονότος και του παρόντος ενδεχομένως να	Κάρτες συγκειμένου που παρέχουν πληροφορίες για το ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο στις διάφορες περιπτώσεις. Άδειες κάρτες (διαφορετικού χρώματος για κάθε πτυχή της κατάστασης) στις οποίες οι μαθητές και μαθήτριες θα αναγράψουν τα ευρήματά τους. Μαρκαδόροι. Κάρτες. Πίνακας/ τοίχοι της τάξης.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
		διευκόλυνε τη διακρίβωση του τι ακριβώς συνέβη, καθώς το θέμα έγινε λιγότερο εκρηκτικό, ενώ σε άλλες περιπτώσεις, το ίδιο χαρακτηριστικό ενδεχομένως να εμπόδισε την προσπάθεια διακρίβωσης της τύχης των αγνοουμένων, λόγω της έλλειψης αποδείξεων).	
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εισηγηθούν ομάδες ή κατηγορίες ανθρώπων στη χώρα/περιοχή που εξετάζουν, οι οποίες πιθανόν να είχαν εμπλοκή με το ζήτημα των αγνοουμένων και να τοποθετήθηκαν ως προς αυτό. Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εισηγηθούν τρόπους με τους οποίους οι διάφορες ομάδες πιθανόν να τοποθετήθηκαν ως προς το συγκεκριμένο θέμα. Με συμπληρωματικές ερωτήσεις προσπαθήστε να θέσετε υπό αμφισβήτηση τις υποθέσεις των μαθητών και μαθητριών όποτε χρειάζεται (π.χ. *Είναι πιθανόν μια κυβέρνηση να έκανε πολλές προσπάθειες για τη διακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων, αλλά να μην ήταν δυνατόν να βρει πληροφορίες;*).	Οι μαθητές και μαθήτριες εισηγούνται ομάδες που πιθανόν να είχαν εμπλοκή και να τοποθετήθηκαν ως προς το ζήτημα των αγνοουμένων. Οι μαθητές και μαθήτριες εισηγούνται τρόπους με τους οποίους οι διάφορες ομάδες πιθανόν να τοποθετήθηκαν ως προς το συγκεκριμένο θέμα. Κάποιοι από τους μαθητές και τις μαθήτριες πιθανόν να συνειδητοποιήσουν ότι δεν μπορούν να απαντήσουν με βεβαιότητα, ενώ άλλοι πιθανόν να επιχειρήσουν να διατυπώσουν διάφορες υποθέσεις (π.χ. η κυβέρνηση Χ της χώρας δεν έκανε τίποτα, γιατί δεν ξέρουμε ακόμα τι συνέβη στους αγνοούμενους).	
Βασική δραστηριότητα 3	Δώστε σε κάθε ομάδα κείμενα που περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο διαφορετικές ομάδες αντέδρασαν στο ζήτημα των αγνοουμένων. Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να συμπληρώσουν τις κάρτες εντοπίζοντας την αντίδραση των συγκεκριμένων ομάδων. Ενημερώστε τους ότι είναι δυνατόν να εντοπίσουν περισσότερες από μία αντιδράσεις της κάθε ομάδας. Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εισηγηθούν, βάσει την πληροφοριών που συνέλεξαν, κατά πόσο και με ποιο τρόπο οι πράξεις της κάθε ομάδας ενδεχομένως να	Οι μαθητές και μαθήτριες εντοπίζουν τον τρόπο με τον οποίο τοποθετήθηκαν οι διάφορες ομάδες και συμπληρώνουν τις κάρτες που τους δόθηκαν. Κατηγοριοποιούν τις κάρτες ως προς τα χαρακτηριστικά της κάθε περίπτωσης που βοήθησαν ή εμπόδισαν την προσπάθεια διακρίβωσης της τύχης των αγνοουμένων. Αναρτούν τις κάρτες τους στον	Κείμενα που παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τις τοποθετήσεις των διαφόρων ομάδων. Κάρτες (διαφορετικό χρώμα για κάθε ομάδα που ανταποκρίθηκε στο ζήτημα των αγνοουμένων). Μαρκαδόροι. Κάρτες.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
	βοήθησαν ή να παρεμπόδισαν την προσπάθεια διακρίβωσης της τύχης των αγνοουμένων. Συντονίστε τη συζήτηση μεταξύ των ομάδων.	πίνακα ή τους τοίχους της τάξης κάτω από τις δύο αυτές κατηγορίες. Παρουσιάζουν τη δουλειά τους στην υπόλοιπη τάξη και απαντούν στις ερωτήσεις των άλλων ομάδων. Συγκρίνουν τις διάφορες περιπτώσεις μεταξύ τους (π.χ. οι αντιδράσεις κάποιων κυβερνήσεων μπορεί να ήταν βοηθητικές και κάποιων όχι).	Ο πίνακας/ οι τοίχοι της τάξης.
Ανακεφαλαίωση/ Δραστηριότητα στην ολομέλεια	Ζητήστε από τους μαθητές και μαθήτριες να συγκρίνουν την αρχική τους κατηγοριοποίηση στη Δραστηριότητα 1 με την τελική τους κατηγοριοποίηση στη Δραστηριότητα 3, και να εισηγηθούν με ποιο τρόπο οι πληροφορίες που συνέλεξαν σχετικά με το ιστορικό συγκείμενο και τις αντιδράσεις των διαφόρων ομάδων τους βοήθησαν να εμβαθύνουν την κατανόηση τους και να αναπτύξουν τις αντιλήψεις τους.	Συζητούν πώς οι πιο πάνω δραστηριότητες τους βοήθησαν να αναπτύξουν τις γνώσεις τους στο συγκεκριμένο ζήτημα.	

Ενότητα 2: Οι αγνοούμενοι της Κύπρου

Σκοποί και στόχοι

- Κατανόηση δευτέρου βαθμού
  - Να βοηθήσουμε τους μαθητές και μαθήτριες να συνειδητοποιήσουν ότι η γνώση του ιστορικού συγκειμένου είναι απαραίτητη αν θέλουμε να κατανοήσουμε τη συμπεριφορά των ανθρώπων στο παρελθόν (ιστορική ενσυναίσθηση).
  - Να ενθαρρύνουμε τους μαθητές μαθήτριες να προβληματιστούν για τον τρόπο με τον οποίο οι πράξεις του παρελθόντος σχετίζονται με το παρόν (αιτιολόγηση-causation).
- Γνώση περιεχομένου
  - Να αναπτύξουμε τις γνώσεις των μαθητών και μαθητριών σχετικά με το ιστορικό συγκείμενο του φαινομένου των αγνοουμένων στην Κύπρο.
  - Να αναπτύξουμε τις γνώσεις των μαθητών και μαθητριών για τους τρόπους με τους οποίους το θέμα των αγνοουμένων αντιμετωπίστηκε στην Κύπρο.

Σκεπτικό και περίληψη της Ενότητας

Αυτή η Ενότητα έχει στόχο να αναπτύξει τις γνώσεις των μαθητών και μαθητριών σχετικά με το ιστορικό συγκείμενο του φαινομένου των αγνοουμένων στο πλαίσιο της Κύπρου κατά την περίοδο 1960-σήμερα. Στην προηγούμενη Ενότητα έχουμε ήδη συζητήσει τη σημασία της ανάπτυξης της κατανόησης των μαθητών και μαθητριών σχετικά με το ιστορικό συγκείμενο.

Η εστίαση αυτής της Ενότητας είναι στην Κύπρο και οι μαθητές και μαθήτριες καλούνται να διερευνήσουν τις μεγαλύτερες συγκρούσεις που δημιούργησαν το φαινόμενο των αγνοουμένων και τον τρόπο με τον οποίο διάφορες ομάδες ανταποκρίθηκαν σε αυτό. Παρέχει επίσης την ευκαιρία στους μαθητές και τις μαθήτριες να προβληματιστούν για τη σημασία του ιστορικού συγκειμένου στην προσπάθεια κατανόησης του παρελθόντος, καθώς επίσης και τη σχέση των διαφόρων τοποθετήσεων στο ζήτημα των αγνοουμένων στο παρελθόν με τους τρόπους με τους οποίους κατανοούμε το ζήτημα στο παρόν.

Στο πρώτο μέρος, αυτή η Ενότητα ζητά από τους μαθητές και τις μαθήτριες να διερευνήσουν τις περιστάσεις κάτω από τις οποίες άνθρωποι εξαφανίζονταν στην Κύπρο σε διάφορες περιόδους κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970. Σ' αυτή τη διαδικασία θα τεθούν υπό αμφισβήτηση κάποιες παρανοήσεις των μαθητών και μαθητριών (π.χ. η ιδέα ότι αγνοούμενοι υπάρχουν μόνο στη μια κοινότητα της Κύπρου, η ιδέα ότι άνθρωποι εξαφανίστηκαν μόνο σε μια συγκεκριμένη περίοδο, η ιδέα ότι οι αγνοούμενοι ήταν μόνο άντρες στρατιώτες).

Το δεύτερο μέρος ζητά από τους μαθητές και τις μαθήτριες να διερευνήσουν την ανταπόκριση διαφόρων ομάδων στο ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, όπως προέκυψε κατά την περίοδο από το 1960 τόσο εντός όσο και εκτός του νησιού. Ενθαρρύνει επίσης τους μαθητές και μαθήτριες να κάνουν εισηγήσεις σχετικά με το πώς οι διάφορες τοποθετήσεις μπορεί να συνέβαλαν στη σημερινή κατάσταση.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
Προσανατολισμός – Αφόρμηση	Οργανώστε την τάξη σε 4 ομάδες. Παρουσιάστε στους μαθητές και τις μαθήτριες ένα σύντομο κείμενο που περιγράφει την παρούσα κατάσταση στην Κύπρο ως προς το ζήτημα των αγνοουμένων. Ζητήστε από τους μαθητές και μαθήτριες να εισηγηθούν απαντήσεις στο ερώτημα: *«Γιατί υπάρχουν ακόμα αγνοούμενοι στην Κύπρο σήμερα;»*	Οι μαθητές και μαθήτριες απαντούν στις ερωτήσεις. Είναι πιθανόν οι περισσότεροι/ες μαθητές και μαθήτριες να αναφέρουν μόνο μια από τις συγκρούσεις (π.χ. οι ελληνοκύπριοι/ες μαθητές και μαθήτριες ίσως αναφερθούν μόνο στο 1974, ενώ οι τουρκοκύπριοι μόνο στα γεγονότα της δεκαετίας του 1960). Ο κάθε μαθητής και η κάθε μαθήτρια γράφει μια σύντομη απάντηση σε μια κάρτα: πρέπει να κρατήσουν αυτές τις κάρτες για να τις επανεξετάσουν στο τέλος του μαθήματος.	Σύντομο κείμενο που περιγράφει την παρούσα κατάσταση στην Κύπρο ως προς το ζήτημα των αγνοουμένων. Κάρτες.
Βασική δραστηριότητα 1	Δώστε σε κάθε ομάδα ένα απόσπασμα εφημερίδας που αναφέρει ότι κάποιοι άνθρωποι χάθηκαν κατά τη δεκαετία του 1960 και το 1974, λόγω των συγκρούσεων εκείνων των περιόδων. Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να απαντήσουν εκ νέου στο ερώτημα: *«Γιατί υπάρχουν ακόμα αγνοούμενοι στην Κύπρο σήμερα;»*	Οι μαθητές και μαθήτριες χρησιμοποιούν πληροφορίες από τα αποσπάσματα εφημερίδων για να απαντήσουν στο ερώτημα. Αυτό πιθανόν να κλονίσει την αντίληψη που ενδεχομένως να έχουν αρκετοί μαθητές και μαθήτριες, ότι το ζήτημα των αγνοουμένων αφορά μόνο άτομα από τη δική τους κοινότητα που εξαφανίστηκαν κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης συγκυρίας.	Αποσπάσματα εφημερίδων.
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να ανακαλέσουν στη μνήμη τους τις διάφορες τοποθετήσεις στο ζήτημα των αγνοουμένων που εντόπισαν στην Ενότητα 1. Ρωτήστε τους μαθητές και τις μαθήτριες κατά πόσο έχουν υπόψη τους συγκεκριμένες τοποθετήσεις στο ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο.	Συζητούν πώς οι πιο πάνω δραστηριότητες τους βοήθησαν να αναπτύξουν τις γνώσεις τους στο συγκεκριμένο ζήτημα. Οι μαθητές και μαθήτριες περιγράφουν τις τοποθετήσεις για το ζήτημα των αγνοουμένων που έχουν υπόψη τους στην περίπτωση της Κύπρου. Και πάλι, είναι πιθανόν οι μαθητές και μαθήτριες να αναφερθούν σε τοποθετήσεις μόνο από τη δική τους κοινότητα σχετικά με το	Κάρτες. Μαρκαδόροι.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
		ζήτημα των αγνοουμένων. Οι μαθητές και μαθήτριες σημειώνουν τις τοποθετήσεις που γνωρίζουν σε κάρτες: αυτές οι κάρτες πρέπει να φυλαχθούν για να αναθεωρηθούν στο τέλος του μαθήματος.	
Βασική δραστηριότητα 2	Οργανώστε τους μαθητές και τις μαθήτριες σε ομάδες. Δώστε στην κάθε ομάδα πηγές που περιγράφουν διαφορετικές τοποθετήσεις στο ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο (η κάθε ομάδα εργάζεται με διαφορετικές τοποθετήσεις). Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να διαβάσουν τις πηγές και να εντοπίσουν πώς η κάθε ομάδα/άτομο που ανέλαβαν να μελετήσουν τοποθετείται σχετικά με το ζήτημα των αγνοουμένων και πότε δημιουργήθηκε αυτή η ομάδα. Ζητήστε από τις ομάδες των μαθητών/τριών να τοποθετήσουν την ομάδα/το άτομο που ανέλαβαν να μελετήσουν σε μια ή περισσότερες από τις διάφορες κατηγορίες που είναι γραμμένες στον πίνακα (επίσημη/ ανεπίσημη τοποθέτηση, τοπική/διεθνής τοποθέτηση, ομαδική/ ατομική τοποθέτηση). Οι μαθητές και μαθήτριες θα πρέπει να έρθουν στο μπροστινό μέρος της τάξης και να τοποθετήσουν το όνομα της ομάδας/του ατόμου που ανέλαβαν να μελετήσουν στην κατάλληλη κατηγορία ή κατηγορίες στον πίνακα.	Στις ομάδες τους, οι μαθητές και μαθήτριες διαβάζουν τις πηγές που τους δόθηκαν και απαντούν στις ερωτήσεις (βλέπε αριστερά). Οι μαθητές και μαθήτριες καταγράφουν τα ευρήματα τους στις κάρτες με το όνομα της ομάδας/του ατόμου και προσθέτουν λίγα λόγια σχετικά με την τοποθέτηση της συγκεκριμένης ομάδας/του συγκεκριμένου ατόμου. Κάθε ομάδα παρουσιάζει τα ευρήματά της στην υπόλοιπη τάξη. Οι μαθητές και μαθήτριες κατηγοριοποιούν και συζητούν τις επιλογές τους και, ακολούθως, αναρτούν το όνομα της ομάδας/του ατόμου με το οποίο ασχολήθηκαν στον πίνακα.	Πηγές σχετικά με τις τοποθετήσεις των διαφόρων ομάδων. Κάρτες. Μαρκαδόροι. Ο πίνακας/ οι τοίχοι της τάξης.
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Ρωτήστε τους μαθητές και τις μαθήτριες κατά πόσον οι διάφορες τοποθετήσεις ενδεχομένως να επηρέασαν την παρούσα κατάσταση, την οποία περιέγραψε το κείμενο που διαβάστηκε στην αρχή του μαθήματος. Υπάρχουν, για παράδειγμα, τοποθετήσεις που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της παρούσας κατάστασης περισσότερο από άλλες;	Οι μαθητές και μαθήτριες απαντούν στο ερώτημα.	

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
Βασική δραστηριότητα 3	Ζητήστε από την κάθε ομάδα να ταξινομήσει τις διάφορες τοποθετήσεις που εντοπίστηκαν στην προηγούμενη δραστηριότητα, σύμφωνα με το βαθμό που οι μαθητές και μαθήτριες πιστεύουν ότι ενδεχομένως να επηρέασε την παρούσα κατάσταση. Συντονίστε τη συζήτηση μεταξύ των ομάδων. Εισηγηθείτε την ιδέα ότι είναι πιθανόν η σημασία μιας τοποθέτησης να διαφέρει ανάλογα με τις διαφορετικές πτυχές της παρούσας κατάστασης. Ζητήστε από την κάθε ομάδα να δηλώσει το βαθμό στον οποίο η ταξινόμησή της βασίστηκε σε συγκεκριμένα στοιχεία ή σε υποθέσεις που έκαναν οι ίδιοι οι μαθητές και μαθήτριες.	Η κάθε ομάδα συζητά και ταξινομεί τις κάρτες των τοποθετήσεων που εντόπισε στον πίνακα. Οι ομάδες παρουσιάζουν την ταξινόμησή τους στην υπόλοιπη τάξη και εξηγούν τις επιλογές τους. Οι ομάδες συγκρίνουν τις απαντήσεις τους και συζητούν τις διαφορές και τις ομοιότητές τους. Απαντούν στο ερώτημα. Με αυτό τον τρόπο οι μαθητές και μαθήτριες ενθαρρύνονται να προβληματιστούν για το γεγονός ότι οι αποφάσεις τους έχουν δοκιμαστικό-προσωρινό χαρακτήρα και μπορούν να αλλάξουν εν όψει συγκεκριμένων στοιχείων.	Ο πίνακας/ οι τοίχοι της τάξης. Κάρτες (από την προηγούμενη δραστηριότητα).
Ανακεφαλαίωση / δραστηριότητα στην ολομέλεια	Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να συγκρίνουν αυτά που γνωρίζουν τώρα με τις κάρτες τους από την αφόρμηση και τη μεταβατική δραστηριότητα μεταξύ των Δραστηριοτήτων 1 και 2. Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να αναστοχαστούν κατά πόσο η γνώμη τους για (α) τους λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι αγνοούνται σήμερα στην Κύπρο και (β) την αντίδραση των διαφόρων ομάδων άλλαξε. Ρωτήστε τους μαθητές και τις μαθήτριες κατά πόσο (και σε ποιο βαθμό) οι αρχικές τους ιδέες άλλαξαν και γιατί; Συντονίστε τη συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης γύρω απ' αυτά τα θέματα.	Οι μαθητές και μαθήτριες συγκρίνουν τις κάρτες που συμπλήρωσαν στις Δραστηριότητες 2 και 3 με τις κάρτες που συμπλήρωσαν νωρίτερα στο ίδιο μάθημα (βλέπε αριστερά). Οι μαθητές και μαθήτριες απαντούν στα ερωτήματα που θέτει ο/η εκπαιδευτικός στην τάξη.	

Ενότητα 3: Γιατί με την πάροδο του χρόνου εμφανίστηκαν διαφορετικές προσεγγίσεις στο πρόβλημα των αγνοουμένων στην Κύπρο;

Σκοποί και στόχοι

- Κατανόηση δευτέρου βαθμού
  - Να βοηθήσουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες να αντιληφθούν ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά πηγάζει από ποικίλα κίνητρα, ανάλογα με τις ιδέες, τους στόχους και τα συναισθήματα των ανθρώπων στην κάθε περίπτωση.
  - Να βοηθήσουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες να αντιληφθούν ότι τα κίνητρα των ανθρώπων για τις ενέργειές τους επηρεάζονται από την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και το ιστορικό συγκείμενο στο οποίο λειτουργούν.
  - Να βοηθήσουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες να αντιληφθούν ότι για να κατανοήσουμε τη συμπεριφορά των ανθρώπων χρειάζεται να ανακατασκευάσουμε τις ιδέες, τους στόχους και τα συναισθήματά τους, αλλά και την κατάσταση στην οποία βρίσκονταν.
- Γνώση περιεχομένου
  - Να αναπτύξουμε την κατανόηση των μαθητών και των μαθητριών σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους ποικίλες ομάδες στην Κύπρο ανταποκρίθηκαν στο ζήτημα των αγνοουμένων.
  - Να αναπτύξουμε την κατανόηση των μαθητών και μαθητριών σχετικά με τα κίνητρα και τους στόχους των διαφόρων ομάδων που ανταποκρίθηκαν στο ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο.

Σκεπτικό και περίληψη της Ενότητας

Η έρευνα δείχνει ότι οι μαθητές και μαθήτριες τείνουν να ερμηνεύουν την ανθρώπινη δραστηριότητα στο παρελθόν με τους όρους των δικών τους καθημερινών ιδεών και πεποιθήσεων. Ο Wineburg (2007) ισχυρίζεται ότι αυτός είναι ο φυσικός τρόπος σκέψης των ανθρώπων· είναι ένας τρόπος σκέψης που απαιτεί μικρή προσπάθεια. Αποκαλεί αυτό το φαινόμενο «παροντοκρατία», όρος που αντιστοιχεί στην ιδέα ενός γνώριμου παρελθόντος που είναι απλό και μιλά άμεσα, χωρίς την ανάγκη για «μετάφραση». Αυτή η υπόθεση εργασίας υποτιμά την ιστορικότητα της κουλτούρας, τη μεταβλητότητα των πολιτισμικών ζητημάτων και την εξάρτησή τους από τις ιστορικές περιστάσεις (Chapman, 2010). Έτσι, το παρελθόν θεωρείται πολιτισμικά ομοιογενές με το παρόν, ενώ τα δρώντα υποκείμενα στο παρελθόν θεωρούνται ως λιγότερο έξυπνα/ορθολογικά ή λιγότερο ηθικά από τους ανθρώπους σήμερα. Η ιδέα ενός ελλειμματικού παρελθόντος επιβεβαιώνεται σχεδόν σε κάθε ερευνητική μελέτη σχετικά με τη σκέψη των μαθητών και μαθητριών ως προς την ιστορική ενσυναίσθηση.[8] Η αντίληψη για ένα ελλειμματικό παρελθόν είναι επίσης εμφανής σε έρευνες που εξετάζουν διάφορες πτυχές της ιστορικής σκέψης των μαθητών και μαθητριών (Barton, 1996· Levstik, 2006· Barton, 2006). Η ιδέα ενός ελλειμματικού παρελθόντος είναι το αποτέλεσμα του συνδυασμού, από τη μια της αποτυχίας των μαθητών να αντιληφθούν ότι οι άνθρωποι στο παρελθόν έβλεπαν τον κόσμο διαφορετικά και, από την άλλη, της ιδέας ότι οι άνθρωποι στο παρελθόν υπολείπονταν την τεχνολογία, γνώση κτλ που έχουμε εμείς σήμερα (Lee και Ashby, 2001· Lee, 2005). Σύμφωνα με τον Lee (2005), η τάση των μαθητών και μαθητριών να σκέφτονται για το παρελθόν με όρους ελλείμματος μπορεί να προκύψει και από τον τρόπο με τον οποίο οι οικογένειές τους τούς παρουσιάζουν τις διαφορές μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, αλλά και από τις ιδέες που επικρατούν στην κοινωνία για την πρόοδο και την εξέλιξη. Σε κάποιες περιπτώσεις το σχολείο επίσης ενισχύει αυτές τις ιδέες, αφού τα αναλυτικά προγράμματα, τα σχολικά εγχειρίδια και οι διδακτικές πρακτικές συχνά ευνοούν την αντίληψη ότι το παρόν είναι ανώτερο του παρελθόντος (Lee και Ashby, 2001).

8. Βλέπε Ashby και Lee (1987)· Cooper (2007)· Dickinson και Lee (1978)· Dickinson και Lee (1984)· Kourgiantakis (2005)· Lee και Ashby (2001)· Lee, Dickinson και Ashby (2001)· Ribeiro (2002) παρατίθεται στο Barca (2004)· Shemilt (1984).

Έρευνες δείχνουν επίσης ότι μια άλλη πτυχή της παροντοκρατίας που χαρακτηρίζει τις ιδέες των μαθητών και μαθητριών είναι η τάση για εξομοίωση των πράξεων, των θεσμών και των πρακτικών του παρελθόντος με αντίστοιχες γνώριμες και αναγνωρίσιμες σύγχρονες καταστάσεις.[9] Οι μαθητές και μαθήτριες συχνά δυσκολεύονται να εκτιμήσουν τις διαφορές του παρελθόντος ως προς τις πεποιθήσεις και τις κοινωνικές συμβάσεις που επικρατούσαν και, έτσι, συχνά δυσκολεύονται να ερμηνεύσουν ενέργειες, θεσμούς και πρακτικές του παρελθόντος, χωρίς να αντλούν απ' όσα τους είναι ήδη γνώριμα από τη δική τους σύγχρονη καθημερινότητα. Η ιδέα του ελλειμματικού παρελθόντος δεν απουσιάζει ούτε σ' αυτή την περίπτωση, αφού μαθητές και μαθήτριες συνήθως θεωρούν ότι οι θεσμοί του παρελθόντος εξυπηρετούσαν «τις ίδιες λειτουργίες με τους αντίστοιχους θεσμούς που ισχύουν σήμερα, απλά με ανεπαρκή τρόπο» (Lee και Ashby, 1987, σ.69).

Τέλος, οι μαθητές και μαθήτριες δυσκολεύονται να αποστασιοποιηθούν από τις δικές τους αντιλήψεις και εμπειρίες και, επομένως, δυσκολεύονται να διακρίνουν τις διαφορές μεταξύ του επιστήμονα ιστορικού και των ιστορικών προσώπων, ως προς την προοπτική τους, αλλά και ως προς τη γνώση τους σχετικά με την κατάσταση στην οποία έδρασαν τα συγκεκριμένα ιστορικά πρόσωπα (Ashby και Lee, 1987· Dickinson και Lee, 1978· Dulberg, 2001). Αυτό φαίνεται συχνά στις προσπάθειες των μαθητών και μαθητριών να εξηγήσουν τη συμπεριφορά των ιστορικών προσώπων στο παρελθόν, προβάλλοντας τον εαυτό τους στο παρελθόν και αγνοώντας τις προθέσεις των ιστορικών παραγόντων και τις γνώσεις που είχαν για τη συγκεκριμένη κατάσταση.

Έχοντας υπ' όψη τα πιο πάνω, αυτή η Ενότητα στοχεύει να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να συνειδητοποιήσουν ότι, όταν επιχειρούμε να κατανοήσουμε τις πράξεις ιστορικών προσώπων στο παρελθόν, είναι σημαντικό να συνειδητοποιούμε ότι χρειάζεται να ανακατασκευάζουμε ενεργά τις πεποιθήσεις, τις προθέσεις και τις αντιλήψεις τους σχετικά με την κατάσταση στην οποία βρίσκονταν. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη διερεύνηση των τοποθετήσεων τεσσάρων διαφορετικών ομάδων στο θέμα των αγνοουμένων στην Κύπρο. Συγκεκριμένα οι μαθητές και μαθήτριες θα εξετάσουν:

- Το σχηματισμό του Συνδέσμου Οικογενειών Μαρτύρων και Ανάπηρων Παλαιμάχων το 1975.
- Το σχηματισμό της Παγκύπριας Οργάνωσης Συγγενών Αδήλωτων Αιχμαλώτων και Αγνοουμένων το 1975.
- Το σχηματισμό της Δικοινοτικής Πρωτοβουλίας Συγγενών Αγνοουμένων, Δολοφονηθέντων και Θυμάτων Πολέμου του 1963-1974 το 2005.
- Την παραγωγή ενός ντοκιμαντέρ σχετικά με το ζήτημα των αγνοουμένων από το Διεθνή Οργανισμό των Πρεσβυτέρων.

Σε όλες τις περιπτώσεις, αυτές οι διαφορετικές ομάδες ανθρώπων αποφάσισαν να ανταποκριθούν στο ζήτημα με συγκεκριμένους τρόπους. Οι μαθητές και μαθήτριες θα εξετάσουν αυτές τις τοποθετήσεις και θα προσπαθήσουν να κατανοήσουν τα κίνητρα που τις δημιούργησαν. Αυτή η Ενότητα απαιτεί πιο ενδελεχή διερεύνηση του ζητήματος σε σύγκριση με τις Ενότητες 1 και 2. Επιπρόσθετα, ενώ οι Ενότητες 1 και 2 εστίασαν στη σημασία που έχει η γνώση του συγκειμένου στη νοηματοδότηση των ενεργειών των ιστορικών προσώπων στο παρελθόν, αυτή η Ενότητα εστιάζει στις ιδέες και στις απόψεις διαφόρων ιστορικών φορέων-παραγόντων σχετικά με αυτή την κατάσταση.

Στο πρώτο μέρος της παρούσας Ενότητας, οι μαθητές και μαθήτριες θα προσπαθήσουν να εισηγηθούν τους λόγους που πιθανόν να οδήγησαν στις τοποθετήσεις αυτών των τεσσάρων ομάδων. Η παροχή σχετικών πηγών θα επιτρέψει στους μαθητές και τις μαθήτριες να διερευνήσουν τα διαφορετικά κίνητρα πίσω από τις τοποθετήσεις της κάθε ομάδας και θα τους βοηθήσει επίσης να συνειδητοποιήσουν τη σημασία του να γνωρίζει κανείς τις ιδέες, τους στόχους και τις πεποιθήσεις συγκεκριμένων ομάδων. Οι μαθητές και μαθήτριες θα έχουν επίσης την ευκαιρία να συγκρίνουν τα κίνητρα της κάθε ομάδας και να τα κατηγοριοποιούν. Με αυτή τη έννοια, οι μαθητές και μαθήτριες θα έχουν την ευκαιρία να προβληματιστούν γύρω από την ποικιλία των ζητημάτων που σχετίζονται με τη διαδικασία κατανόησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Στο δεύτερο μέρος αυτής της Ενότητας προτρέπουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξετάσουν τον τρόπο με τον οποίο ο χρόνος και το

9. Βλέπε Ashby και Lee (1987)· Cooper (2007)· Dickinson και Lee (1978)· Dickinson και Lee (1984)· Lee και Ashby (2001)· Lee, Dickinson και Ashby (2001)· Ribeiro (2002 παρατίθεται στο Barca, 2004)· Shemilt (1984).

μεταβαλλόμενο ιστορικό πλαίσιο επηρεάζουν το ρόλο μιας ιδέας, πεποίθησης ή/και στόχου μέσα στην ίδια ομάδα ανθρώπων. Με αυτό τον τρόπο ενθαρρύνουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες να προβληματιστούν γύρω από τη σχέση μεταξύ των αντιλήψεων και του ιστορικού συγκειμένου στο οποίο εντάσσονται (αλλά και γύρω από τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι/οι ίδιες ερμηνεύουν τη συγκεκριμένη κατάσταση).

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
Προσανατολισμός – Αφόρμηση	Οργανώστε τους μαθητές και τις μαθήτριες σε τέσσερις ομάδες. Ζητήστε τους να αναφερθούν στις διαφορετικές τοποθετήσεις γύρω από το θέμα των αγνοουμένων στην Κύπρο που εξετάστηκαν στην Ενότητα 2. Πληροφορήστε τους μαθητές και μαθήτριες ότι σήμερα θα εστιάσουν σε τέσσερις ομάδες και θα διερευνήσουν τους λόγους πίσω από τις τοποθετήσεις τους στο συγκεκριμένο ζήτημα.	Οι μαθητές και μαθήτριες ανταποκρίνονται σ' αυτά που τους ζητά ο/η εκπαιδευτικός.	
Βασική δραστηριότητα 1	Διατυπώστε το βασικό ερώτημα (*«Γιατί με την πάροδο του χρόνου εμφανίστηκαν διαφορετικές προσεγγίσεις στο πρόβλημα των αγνοουμένων στην Κύπρο;»*) Ζητήστε από καθεμιά από τις τέσσερις ομάδες να εισηγηθεί απαντήσεις σε ένα από τα ακόλουθα ερωτήματα (που εστιάζουν σε ένα οργανισμό): • Γιατί κάποιοι Τουρκοκύπριοι προχώρησαν στο σχηματισμό του Συνδέσμου Οικογενειών Μαρτύρων και Ανάπηρων Παλαιμάχων το 1975; • Γιατί κάποιοι Ελληνοκύπριοι προχώρησαν στο σχηματισμό της Παγκύπριας Οργάνωσης Συγγενών Αδήλωτων Αιχμαλώτων και Αγνοουμένων το 1975; • Γιατί κάποιοι άνθρωποι και από τις δύο κοινότητες προχώρησαν στον σχηματισμό της Δικοινοτικής Πρωτοβουλίας Συγγενών Αγνοουμένων, Δολοφονηθέντων και Θυμάτων Πολέμου του 1963-1974 το 2005; • Γιατί οι Πρεσβύτεροι κυκλοφόρησαν ένα ντοκιμαντέρ σχετικά με το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο το 2011; Ρωτήστε τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες κατά πόσον συνάντησαν οποιεσδήποτε δυσκολίες στην προσπάθειά τους να εισηγηθούν τους λόγους/κίνητρα πίσω από αυτές τις ενέργειες.	Οι μαθητές και μαθήτριες συζητούν τα ερωτήματα στις ομάδες τους και εισηγούνται κίνητρα καταγράφοντάς τα στις κάρτες τους. Οι μαθητές και μαθήτριες αναρτούν τις κάρτες με τα κίνητρα που κατέγραψαν στον πίνακα/ στους τέσσερις τοίχους της τάξης (ένας τοίχος για κάθε ομάδα-οργανισμό). Οι μαθητές και μαθήτριες αναφέρονται στα προβλήματα που αντιμετώπισαν κατά τη διάρκεια της προσπάθειάς τους να εισηγηθούν λόγους/ κίνητρα. Είναι πιθανόν οι μαθητές και μαθήτριες να αναφερθούν στην έλλειψη πληροφόρησης και στο γεγονός ότι δεν ήταν ενήμεροι για την Ιστορία της κάθε ομάδας, του κάθε οργανισμού κτλ.	Κάρτες για την καταγραφή των κινήτρων. Μαρκαδόροι. Ο πίνακας/ οι τοίχοι της τάξης.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να προβληματιστούν για το πώς μπορεί κανείς να κατασκευάσει μια ιστορική αφήγηση σχετικά με το γιατί αυτοί οι οργανισμοί τοποθετήθηκαν με τον τρόπο που τοποθετήθηκαν στο ζήτημα των αγνοουμένων. Εξηγήστε τη δραστηριότητα του μαθήματος: οι μαθητές και μαθήτριες θα χωριστούν σε τέσσερις ομάδες και κάθε ομάδα θα αναλάβει το ρόλο μιας από τις τέσσερις ιστορικές ομάδες-οργανισμούς που συζητήθηκαν πιο πάνω, διερευνώντας τις πεποιθήσεις, τους στόχους και τα κίνητρά της. Στην κάθε ομάδα μαθητών και μαθητριών θα δοθεί μια πινακίδα με το όνομα της ιστορικής ομάδας-οργανισμού με την οποία θα ασχοληθεί.	Οι μαθητές και μαθήτριες απαντούν στα ερωτήματα που θέτει ο/η εκπαιδευτικός. Η πιθανότερη απάντηση είναι ότι οι οργανισμοί οι ίδιοι μπορούν καλύτερα να απαντήσουν το ερώτημα· άλλες πιθανές απαντήσεις περιλαμβάνουν τη διερεύνηση των απαντήσεων σε βιβλία Ιστορίας.	Πινακίδα με το όνομα της κάθε ιστορικής ομάδας-οργανισμού
Βασική δραστηριότητα 2	Ζητήστε από τις τέσσερις ομάδες μαθητών και μαθητριών να χρησιμοποιήσουν τις πηγές που έχουν στη διάθεση τους, για να ερευνήσουν τους στόχους, τα κίνητρα και τις πεποιθήσεις που διατρέχουν την τοποθέτηση της ιστορικής αυτής ομάδας-οργανισμού στο ζήτημα των αγνοουμένων. Ζητήστε από τις ομάδες μαθητών και μαθητριών να ιεραρχήσουν τους στόχους, τις πεποιθήσεις και τα κίνητρα των ιστορικών αυτών ομάδων-οργανισμών, ανάλογα με τη σημασία που έχουν για να ερμηνεύσει κανείς τους λόγους για τους οποίους η συγκεκριμένη ιστορική ομάδα-οργανισμός τοποθετήθηκε με τον τρόπο που τοποθετήθηκε. Αφού οι μαθητές και μαθήτριες συμπληρώσουν την ανάλυσή τους, ζητήστε από την κάθε ομάδα να παρουσιάσει τα ευρήματά της στην τάξη. Ζητήστε από τους μαθητές και μαθήτριες να εντοπίσουν διαφορές και ομοιότητες μεταξύ των ιστορικών ομάδων-οργανισμών που μελέτησαν και να συζητήσουν τους λόγους που πιθανόν να συμβάλλουν στην ύπαρξη αυτών των ομοιοτήτων και διαφορών. Ζητήστε από τις ομάδες να χωρίσουν τα ευρήματα τους σε δύο κατηγορίες: σε ισχυρισμούς στους οποίους γίνεται άμεση αναφορά στις πηγές· και σε ισχυρισμούς που προέρχονται από τα συμπεράσματα που	Οι μαθητές και μαθήτριες εργάζονται σε ομάδες και εισηγούνται διάφορους λόγους, βασισμένοι/ες στις διαθέσιμες πηγές. Οι μαθητές και μαθήτριες γράφουν τον κάθε λόγο σε μια κάρτα (διαφορετικού χρώματος από τις κάρτες της προηγούμενης δραστηριότητας) και την αναρτούν στο τμήμα που παραχωρήθηκε στην ομάδα τους, είτε στον πίνακα είτε στους τοίχους της τάξης. Οι μαθητές και μαθήτριες ταξινομούν τα ευρήματά τους σύμφωνα με τις οδηγίες του/της εκπαιδευτικού χρησιμοποιώντας τις κάρτες στον πίνακα ή τους τοίχους της τάξης. Η κάθε ομάδα ενημερώνει την τάξη για τα ευρήματά της. Οι μαθητές και μαθήτριες συζητούν τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ των ιστορικών ομάδων-οργανισμών. Οι μαθητές και μαθήτριες ομαδοποιούν τις κάρτες τους σύμφωνα με τις οδηγίες του/της εκπαιδευτικού χρησιμοποιώντας	Γραπτές πηγές. Βιντεάκια. Ιστορική γραμμή γεγονότων. Κάρτες για την καταγραφή των κινήτρων. Φύλλα χαρτιού Α2. Μαρκαδόροι.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
	άντλησαν έμμεσα οι μαθητές και οι μαθήτριες από το υλικό το οποίο τους δόθηκε. Αφού οι μαθητές και οι μαθήτριες ολοκληρώσουν την πιο πάνω ανάλυση, ζητήστε από την κάθε ομάδα να παρουσιάσει τα ευρήματά της στην τάξη. Ζητήστε από τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες να εισηγηθούν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των τεσσάρων ιστορικών ομάδων-οργανισμών και να συζητήσουν τους λόγους γι' αυτές τις ομοιότητες και τις διαφορές.	τις κάρτες τους στον πίνακα ή στους τοίχους της τάξης. Η κάθε ομάδα ενημερώνει την τάξη για τα ευρήματά της. Οι μαθητές και μαθήτριες συζητούν τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ των ιστορικών ομάδων-οργανισμών.	
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Διατυπώστε στην τάξη δύο ερωτήματα: *(α) Γιατί αυτοί οι στόχοι, οι πεποιθήσεις και τα κίνητρα της κάθε ιστορικής ομάδας-οργανισμού εμφανίστηκαν στις συγκεκριμένες χρονικές στιγμές; και* *(β) Πιστεύετε ότι είναι πιθανόν οι στόχοι, οι πεποιθήσεις και τα κίνητρα της κάθε ιστορικής ομάδας-οργανισμού να μεταβάλλονται με τον καιρό;*	Οι μαθητές και μαθήτριες ανταποκρίνονται στις ερωτήσεις.	
Βασική δραστηριότητα 3	Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να διαλέξουν δύο στόχους, πεποιθήσεις ή κίνητρα που εντόπισαν στην περίπτωση της ιστορικής ομάδας-οργανισμού που εξέτασαν και ακολούθως να σκιαγραφήσουν την εμφάνιση και τη διακύμανση της σημασίας αυτών των ιδεών στο χρόνο σε ένα γραμμικό γράφημα (άξονας Χ = η χρονολογική σειρά των γεγονότων – άξονας Ψ = ο βαθμός σημαντικότητάς τους). Ζητήστε από την κάθε ομάδα να παρουσιάσει το γράφημά της στην τάξη και να εξηγήσει τις αποφάσεις της.	Οι μαθητές και μαθήτριες ετοιμάζουν το γραμμικό γράφημά τους. Οι μαθητές και μαθήτριες παρουσιάζουν και εξηγούν το γραμμικό γράφημά τους στις υπόλοιπες ομάδες της τάξης.	Φυλλάδια γραφημάτων. Μαρκαδόροι.
Ανακεφαλαίωση / Δραστηριότητα στην ολομέλεια	Ζητήστε από τις ομάδες να συγκρίνουν τις αναρτήσεις που έκαναν στον πίνακα ή στους τοίχους της τάξης στην αρχή του μαθήματος με τις αναρτήσεις που έκαναν τώρα (το διαφορετικό χρώμα των καρτών στις οποίες έχουν αναγράψει τα κίνητρα στις δύο δραστηριότητες θα επιτρέψει να δουν τη διαφορά) και να συζητήσουν τους λόγους που οι αναρτήσεις αυτές τώρα διαφέρουν. Με ποιο τρόπο οι δραστηριότητες στην τάξη άλλαξαν τη μορφή των αναρτήσεων των μαθητών/τριών στον πίνακα/ στους τοίχους της τάξης; Πώς οι δραστηριότητες αυτές άλλαξαν τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται για τις αποφάσεις των ανθρώπων;	Οι μαθητές και μαθήτριες συζητούν πώς άλλαξαν οι αντιλήψεις τους και γιατί.	

Ενότητα 4: Ιστορία και μνήμη

Σκοποί και στόχοι

- Κατανόηση δευτέρου βαθμού
  - Να βοηθήσουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες να αναστοχαστούν γύρω από ποικιλία αναπαραστάσεων του παρελθόντος και να τις συγκρίνουν μεταξύ τους.
  - Να βοηθήσουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες να αντιληφθούν ότι οι αναπαραστάσεις του παρελθόντος εκφράζουν τους στόχους και τους σκοπούς των ανθρώπων που τις κατασκευάζουν.
- Γνώση περιεχομένου
  - Να αναπτύξουμε την κατανόηση των μαθητών και μαθητριών γύρω από ένα αριθμό μνημείων διαφορετικού τύπου.
  - Να αναπτύξουμε την κατανόηση των μαθητών και μαθητριών γύρω από την πολιτική της μνήμης και το ρόλο που διαδραμάτισαν συγκεκριμένες ομάδες στην κατασκευή διαφόρων μνημείων στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Σκεπτικό και περίληψη της Ενότητας

Αυτή η Ενότητα στόχο έχει να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να αναπτύξουν την αναλυτική τους σκέψη σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους το παρελθόν αναπαρίσταται στη δημόσια Ιστορία μέσα από μνημεία. Ο λόγος που ζητούμε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να σκεφτούν μ' αυτούς τους τρόπους είναι, πρωτίστως, για να οξύνουν τους κριτικούς φακούς τους οποίους χρησιμοποιούν για να εξετάσουν τις αναπαραστάσεις του παρελθόντος. Κατά δεύτερο, σκοπός μας είναι να προετοιμάσουμε το έδαφος σχετικά με τις αποφάσεις που θα ζητήσουμε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να πάρουν στην τελευταία Ενότητα, στην οποία θα κληθούν να διατυπώσουν προτάσεις για το σχεδιασμό κάποιας εκδήλωσης μνήμης για τους αγνοουμένους στο κυπριακό συγκείμενο.

Τα μνημεία, όπως όλες οι μορφές ιστορικής αναπαράστασης, εκφράζουν και ζητούν από μας να αποδεχτούμε τους συγκεκριμένους τρόπους προσέγγισης του παρελθόντος, τους οποίους απεικονίζουν ή στους οποίους παραπέμπουν. Εδώ, όπως και αλλού:

> [Μ]πορούμε να διακρίνουμε διάφορες προσεγγίσεις του παρελθόντος:
>
> - προσεγγίσεις που στοχεύουν να **ταυτίσουν** το παρόν με το παρελθόν (ή να διαβεβαιώσουν τη συνέχεια μεταξύ τους)· ή αντίθετα που στοχεύουν να **διαφοροποιήσουν** το παρόν από το παρελθόν (ή να διαβεβαιώσουν την έλλειψη συνέχειας μεταξύ τους)· και
> - προσεγγίσεις που στοχεύουν να **επιβεβαιώσουν** την αξία των πτυχών του παρελθόντος ή αντίθετα, που προσπαθούν να **αρνηθούν** την αξία τους.
>
> Επομένως, για παράδειγμα, ένας παραδοσιακός προσανατολισμός προς το παρελθόν επιβεβαιώνει τη συνέχεια της ταυτότητας μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος και στόχο έχει να διασφαλίσει ότι το μέλλον θα διαμορφωθεί μέσα από την προσκόλληση στις αξίες ή πρακτικές του παρελθόντος που σχετίζονται με μνημεία, με ηρωικές αφηγήσεις και ούτω καθεξής. Αντίθετα, ένας κριτικός προσανατολισμός προς το παρελθόν διακόπτει αυτή τη συνέχεια, επιφέρει ρήξη μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος και κατασκευάζει το παρελθόν ως κάτι το οποίο πρέπει κανείς να απαρνηθεί και να ξεπεράσει, για παράδειγμα, με πρακτικές εικονοκλασίας[10] και κριτικής (Chapman, 2010, σ.100).

10. Εικονοκλασία ορίζεται ως η επίθεση ενάντια σε εικόνες και σύμβολα κυριολεκτικά (για παράδειγμα, καταστρέφοντάς τες) ή μεταφορικά (για παράδειγμα, κοροϊδεύοντάς τες).

Αυτή η Ενότητα αποσκοπεί στο να προβληματίσει τους μαθητές και τις μαθήτριες γύρω από αυτά τα ζητήματα, ζητώντας τους να συγκρίνουν και να αντιπαραβάλουν διάφορα μνημεία και τους τρόπους με τους οποίους αυτά αναπαριστούν το παρελθόν. Σ' αυτή την Ενότητα εξετάζουμε δύο τύπους μνημείων:

(1) μνημεία που δεν έχουν καμία σχέση με την Κύπρο ή με το ζήτημα των αγνοουμένων και

(2) μνημεία που σχετίζονται άμεσα με τους αγνοουμένους στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Κατανοώντας τα μνημεία

Σ' αυτό το πρώτο μέρος της παρούσας Ενότητας θα μπορούσαν να εξεταστούν οποιαδήποτε μνημεία, δεδομένου ότι διαφέρουν στην προσέγγιση τους προς το παρελθόν και στις αναπαραστατικές στρατηγικές που χρησιμοποιούν. Τα μνημεία που παρατίθενται πιο κάτω έχουν επιλεγεί απλά ως παραδείγματα. Για τα παραδείγματα που επιλέξαμε εδώ, παραθέτουμε το σκεπτικό μας πιο κάτω.

1. Το μνημείο της Βικτώριας στο Λάνκαστερ, Ηνωμένο Βασίλειο [The Victoria Memorial, Lancaster]

Αυτό το μνημείο στήθηκε λίγο μετά το θάνατο της Βασίλισσας Βικτώριας και είναι χαρακτηριστικό του μεγάλου αριθμού μνημείων που κατασκευάστηκαν αυτή την περίοδο και σχετίζονται με τη βικτωριανή βασιλεία. Αυτό είναι ένα σύγχρονο μνημείο το οποίο ξεκάθαρα αποσκοπεί στην εξύμνηση της βικτωριανής εποχής ως μιας εποχής εθνικού μεγαλείου. Η Βικτώρια στέκεται με επιβλητικό βλέμμα, κρατώντας διάφορα σύμβολα εξουσίας, στην κορυφή ενός βάθρου το οποίο στήθηκε από πλίνθο και στις τέσσερις του γωνίες υποστηρίζεται από εξιδανικευμένες αναπαραστάσεις γυναικών που συμβολίζουν τη Σοφία, την Αλήθεια, την Ελευθερία και τη Δικαιοσύνη. Στην κάθε μία από τις τέσσερις πλευρές του, το βάθρο διαθέτει επίσης ανάγλυφες πλάκες στις οποίες απεικονίζονται διάφοροι «μεγάλοι» άνθρωποι, στη συντριπτική τους πλειοψηφία άντρες, που παρουσιάζονται ως να μεγαλούργησαν κατά την περίοδο της βικτωριανής βασιλείας και ως να συνέβαλαν στο μεγαλείο της. Στους άντρες αυτούς περιλαμβάνονται δικαστές, ποιητές, στρατηγοί, επιστήμονες, πολιτικοί και ούτω καθεξής.

http://www.britishlistedbuildings.co.uk/en-383140-queen-victoria-memorial-lancaster

http://www.britarch.ac.uk/lahs/tour/dalton.htm

2. Το μνημείο «Αφρικανοί Αιχμάλωτοι» μέρος του Προγράμματος ΣΤΑΜΠ (Πρόγραμμα Καλλιτεχνικών Μνημείων για το Δουλεμπόριο, [STAMP, The Slave Trade Arts Memorial Project]), στο Λάνκαστερ, Ηνωμένο Βασίλειο

Αυτό το μνημείο διαφέρει ριζικά από το μνημείο της Βικτώριας και επιλέγηκε γι' αυτό το λόγο, αλλά και λόγω του ότι βρίσκεται στην ίδια πόλη με το προηγούμενο μνημείο (εξεικονίζοντας έτσι τους τρόπους με τους οποίους στο ίδιο μέρος συναντά κανείς αναπαραστάσεις των πολλαπλών όψεων του παρελθόντος). Ενώ το μνημείο προς τιμή της Βικτώριας στήθηκε από τους σύγχρονους της βασίλισσας για να την εξυμνήσει, το μνημείο ΣΤΑΜΠ κατασκευάστηκε σχεδόν δύο αιώνες μετά την επίσημη κατάργηση του δουλεμπορίου, των θυμάτων του οποίου τιμά τη μνήμη (το δουλεμπόριο καταργήθηκε στη Βρετανική Αυτοκρατορία το 1807 και είχε ανθίσει στο λιμάνι του Λάνκαστερ κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα). Ενώ το μνημείο της Βικτώριας εξυμνεί το «μεγαλείο» της, το μνημείο STAMP τιμά τη μνήμη των θυμάτων της εκμετάλλευσης και καταγγέλλει το δουλεμπόριο που τα εκμεταλλευόταν. Το μνημείο ΣΤΑΜΠ βρίσκεται κοντά στην αποβάθρα του Λάνκαστερ, όπου αγκυροβολούσαν τα πλοία που ασχολούνταν με το «Αφρικάνικο Εμπόριο». Το μνημείο αναπαριστά τα δεινά των «Αφρικανών Αιχμαλώτων», ενώ ο ρόλος της πόλης στο δουλεμπόριο διαγράφεται μέσα από ένα κατάλογο χαραγμένο στη μια πλευρά του μνημείου, ο οποίος απαριθμεί τα πλοία που απέπλεαν από το Λάνκαστερ με σκοπό το «Αφρικάνικο Εμπόριο». Ενώ το μνημείο της Βικτώριας εκφράζει μια συμβατική (αν και σήμερα αμφισβητούμενη) αφήγηση για το «εθνικό μεγαλείο» στο απόγειο της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, το μνημείο ΣΤΑΜΠ εκφράζει μια αντι-ιστορία, τιμώντας τη μνήμη μιας ομάδας ανθρώπων που παρέμεναν «αποσιωπημένοι» στην παλιά «επίσημη» αφήγηση, στρέφοντας έτσι την προσοχή του θεατή στα δεινά των θυμάτων της «αυτοκρατορίας».

http://www.uclan.ac.uk/schools/journalism_media_communication/literature_culture/abolition/stamp.php

3. Μνημεία προς τιμή των θυμάτων του Ναζισμού

(α) Μνημείο του Ζάξενχαουζεν (Γερμανία)

Αυτό το μνημείο κατασκευάστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1960 από το κομμουνιστικό καθεστώς της Ανατολικής Γερμανίας και είναι χαρακτηριστικό του τρόπου με τον οποίο το καθεστώς αναπαριστούσε τα θύματα του Ναζισμού. Αυτά τα θύματα παρουσιάζονται με πολιτικούς όρους (όπως σημειώνεται στην ιστοσελίδα, το μνημείο απαριθμεί μόνο «κόκκινα τρίγωνα», που δηλώνουν τους κομμουνιστές κρατούμενους του στρατοπέδου).[11] Το άγαλμα που τιμά την μνήμη αυτών των «θυμάτων» μπροστά από το μνημείο δεν τονίζει τα βάσανά τους· αντίθετα, ο τίτλος (Απελευθέρωση) και ο σχεδιασμός του εξυμνούν το ρόλο που διαδραμάτισε ο Κόκκινος Στρατός στην ήττα του Ναζισμού και στη «διάσωση» των κρατουμένων του στρατοπέδου από τη ναζιστική καταπίεση. Στο κέντρο της ομάδας βρίσκεται μια εξιδανικευμένη μορφή ενός στρατιώτη του Κόκκινου Στρατού, ο οποίος αγκαλιάζει τους δύο «απελευθερωμένους» φυλακισμένους, ενώ ταυτόχρονα τους καλύπτει και με τη μπέρτα του, παίρνοντας τους έτσι υπό κομμουνιστική «προστασία». Αυτό το μνημείο αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο τα μνημεία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να κατασκευάσουν πολιτικές αφηγήσεις μέσα από μεροληπτικές ή διαστρεβλωμένες αναπαραστάσεις του παρελθόντος, οι οποίες κατασκευάζονται για να υποστηρίξουν πολιτικά προγράμματα του παρόντος.

http://www.stiftung-bg.de/gums/en/index.htm

http://fcit.usf.edu/HOLOCAUST/GALLFR/sach12.HTM

(β) Το Κέντρο Τεκμηρίωσης στο Συνεδριακό Κέντρο του Ναζιστικού Κόμματος, Νυρεμβέργη (Γερμανία)

Το Συνεδριακό Κέντρο του Ναζιστικού Κόμματος συμβολίζει πολλά από τα βασικά χαρακτηριστικά του ναζιστικού καθεστώτος: ο σχεδιασμός του, που απηχεί το Κολοσσαίο στη Ρώμη, εκφράζει την αυτοκρατορική φιλοδοξία και τις προπαγανδιστικές στρατηγικές του καθεστώτος· το γεγονός ότι παρέμεινε ημιτελές δείχνει τις επιπτώσεις του πολέμου που προκάλεσαν οι Ναζί· τα υλικά κατασκευής του (πέτρα που εξορυσσόταν από την καταναγκαστική εργασία των κρατουμένων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης) ενσαρκώνουν τη βαρβαρότητα του ναζιστικού καθεστώτος.[12]

Το Κέντρο Τεκμηρίωσης που άνοιξε το 2001 στο χώρο αναπαριστά μια αρνητικής μορφής μνημειοποίησης: η κατασκευή του Κέντρου Τεκμηρίωσης εκτοξεύει ένα «βέλος φωτός» στο κτήριο, τρυπώντας τη συμμετρία της ναζιστικής αρχιτεκτονικής. Σ' αυτό το κτήριο-βέλος από γυαλί και ατσάλι στεγάζεται το Κέντρο Τεκμηρίωσης, ένα μουσείο του οποίου τα εκθέματα αφορούν την απήχηση των Ναζιστών, τα εγκλήματα τους και τα τελικά αποτελέσματα της κυριαρχίας τους.[13]

Ο σχεδιασμός θα πρέπει να αποτελέσει βασικό σημείο εστίασης για τη διδασκαλία: τι προσπάθησαν να κάνουν οι αρχιτέκτονες σ' αυτό το ναζιστικό «σύμβολο»; Πώς αυτή η προσθήκη σ' ένα κτήριο, που είχε αρχικά σχεδιαστεί για να αφηγηθεί μια συγκεκριμένη ιστορία (το μεγαλείο του ναζιστικού «Ράιχ»), μετατρέπει το κτήριο σε ένα μνημείο που λέει μια πολύ διαφορετική ιστορία;

http://museums.nuremberg.de/documentation-centre

---

11. Οι κρατούμενοι του στρατοπέδου ήταν υποχρεωμένοι να φορούν ένα τρίγωνο πάνω στις στολές τους. Τα τρίγωνα ήταν διαφορετικού χρώματος, δηλώνοντας την κατηγορία των κρατουμένων που αντιπροσώπευαν τα άτομα που αναγκάζονταν να τα φορούν (Βλέπε http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005378).
12. Το ερώτημα «Τι πρέπει να γίνει με αυτό το σύμβολο του Ναζισμού;» προκύπτει επίμονα μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Βλέπε Der Spiegel (2008) για μια πρόσφατη απάντηση σ' αυτό το ερώτημα.
13. http://museums.nuremberg.de/download/download_dokuzentrum/04_Architecture_2009.pdf

(γ) Το μνημείο Στολπερστάινε («Οι πλάκες-εμπόδια», κυριολεκτικά: οι πλάκες πάνω στις οποίες σκοντάφτει κανείς, [Stolpersteine]), Κολονία (Γερμανία)

Οι προηγούμενοι δύο τρόποι αναπαράστασης μνημειοποίησαν το παρελθόν με σκοπό, είτε να το οικειοποιηθούν για να στηρίξουν πολιτικά προγράμματα του παρόντος (3(α))· είτε να σταθούν κριτικά απέναντι του, υπό το πρίσμα των συνεπειών που είχαν οι πράξεις του παρελθόντος και των πολιτικών αξιών που επικρατούν στο παρόν (3(β)). Σε αντίθεση με αυτές τις δύο στρατηγικές αναπαράστασης, το μνημείο Στόλπερστάινε στόχο έχει να προσελκύσει την προσοχή των θεατών στα θύματα του Ναζισμού σε ατομικό επίπεδο και να κάνει τη μνήμη τους κυριολεκτικά παρούσα στους δρόμους που έζησαν, απ' όπου τους απομάκρυνε με τη βία το ναζιστικό καθεστώς. Κάποιος θα μπορούσε να πει πως αυτή είναι μια «μη μνημειώδης» μορφή μνημείου. Οι πλάκες βρίσκονται κυριολεκτικά στρωμένες στο δρόμο (αποτελούν μέρος του δρόμου) και σ' αυτές απλά αναγράφονται τα ονόματα των θυμάτων και μια σχεδόν τηλεγραφική περιγραφή της τύχης τους στα χέρια των Ναζί. Σε αντίθεση με το 3(α), εδώ δεν υπάρχει ξεκάθαρος συμβολισμός, ούτε προσπάθεια να ερμηνευθεί η τύχη των θυμάτων και από τη θυματοποίησή τους να εξαχθούν συμπεράσματα για το παρόν: το μνημείο απλά εμφανίζει κυριολεκτικά «καταγής» τα γυμνά γεγονότα της θηριωδίας του παρελθόντος και των διώξεων στην καθημερινή ζωή.

http://www.bbc.co.uk/languages/germany_insideout/rhineland3.shtml

http://www.ww2museums.com/article/1367/Stumbling-Stones-Berlin.htm

Όπως έχουμε σημειώσει πιο πάνω, ο λόγος που εξετάζουμε αυτά τα μνημεία είναι για να καλλιεργήσουμε στους μαθητές και τις μαθήτριές μας τη δεξιότητα να «διαβάζουν» τα διάφορα μνημεία. Σ' αυτή την περίπτωση, υπάρχουν τουλάχιστον δύο ζητούμενα:

- η ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών και μαθητριών να ερμηνεύουν και να κατανοούν τους τρόπους με τους οποίους τα μνημεία αναπαριστούν το παρελθόν·
- η ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών και μαθητριών να «διαβάζουν» τους τρόπους με τους οποίους τα μνημεία κατασκευάζουν μια σχέση με το παρελθόν.

Ο πρώτος στόχος προϋποθέτει τον προβληματισμό γύρω από ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων. Για παράδειγμα, από τη μια έχουμε το ερώτημα «Τι αναπαρίσταται και τι δεν αναπαρίσταται;». Η αντίθεση μεταξύ του μνημείου του Ζάξενχαουερ και των Στολπερστάιν μας διδάσκει πολλά: στην πρώτη περίπτωση, μέσα από τα «κόκκινα τρίγωνα», δίνεται έμφαση στην κομμουνιστική αντίσταση στο φασισμό και το παρελθόν κατασκευάζεται με πολιτικούς όρους μέσα από τη μνημειοποίηση μόνο μιας ομάδας θυμάτων, στο πλαίσιο μιας πολιτικής αφήγησης που υπονοείται· στη δεύτερη περίπτωση, αυτό που μνημειοποιείται είναι τα ονόματα και οι τύχες των ατόμων ως ατόμων. Από την άλλη, οι μαθητές και μαθήτριες θα χρειαστεί επίσης να προβληματιστούν γύρω από τα ζητήματα του συμβολισμού και της εικονογραφίας. Το δουλεμπόριο, για παράδειγμα, θα μπορούσε να αναπαρασταθεί μέσα από σύμβολα και εικονογραφία που θα έφερνε στο προσκήνιο τα δεινά που υπέφεραν τα θύματα, την αντίστασή τους και ούτω καθεξής – το μνημείο STAMP όμως ξεκάθαρα εστιάζει την προσοχή μας στην εμπορική πτυχή: οι «Αφρικανοί αιχμάλωτοι» αναπαρίστανται μεν, αλλά το μνημείο επικεντρώνεται ολοκληρωτικά στο εμπόριο: στο εμπόριο αγαθών που υποστηριζόταν από τις αγοραπωλησίες ανθρώπων-δούλων και στα πλοία που έκαναν αυτό το εμπόριο. Πέρα από τα ερωτήματα **«Ποιος ή τι αναπαρίσταται;»** και το ερώτημα **«Πώς αναπαρίστανται τα πράγματα»** υπάρχει επίσης το ερώτημα του ***πού*** τοποθετείται το μνημείο. Τα παραδείγματα πιο πάνω δίνουν στους μαθητές και τις μαθήτριες την ευκαιρία να αναστοχαστούν γύρω από τα συγκεκριμένα ερωτήματα: το μνημείο της Βικτώριας βρίσκεται στην πλατεία Dalton, απέναντι από το δημαρχείο του Λάνκαστερ, ενώ το μνημείο STAMP βρίσκεται στην προκυμαία του ποταμού – τι μπορεί να σημαίνουν αυτές οι δύο τοποθεσίες; Γιατί το άγαλμα της βασίλισσας Βικτώριας στήθηκε στο συγκεκριμένο σημείο; Οι Στόλπερστάιν εγείρουν ένα παρόμοιο ερώτημα και δείχνουν ότι όταν ασχολούμαστε με το ζήτημα των μνημείων και της μνήμης η επιλογή της τοποθεσίας είναι ένα πολιτικό ζήτημα και η κάθε τοποθεσία φέρει τα δικά της νοήματα: γιατί ο καλλιτέχνης που ξεκίνησε αυτό το έργο τοποθέτησε αυτά τα μνημεία των θυμάτων στα μέρη ***απ' όπου τους είχαν απομακρύνει*** (συνηθισμένοι δρόμοι, οικιστικές περιοχές και ούτω καθεξής) αντί σε μέρη όπως το Άουσβιτς, ***όπου τα θύματα είχαν μεταφερθεί*** και θανατωθεί; Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να ενθαρρύνει τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξετάσουν όλα αυτά τα ερωτήματα αντιπαραθέτοντας τις απόψεις τους.

Το δεύτερο ζήτημα – η σχέση που κατασκευάζει το μνημείο με το παρελθόν – φαίνεται αρχικά κάπως αφηρημένο. Ο εκπαιδευτικός όμως μπορεί να υποβοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες και να το καταστήσει προσβάσιμο, χρησιμοποιώντας «γραφικούς προ-οργανωτές» που θα τους βοηθήσουν να συγκεκριμενοποιήσουν και να εποπτικοποιήσουν αυτές τις έννοιες, δημιουργώντας μοντέλα αυτών των εννοιολογικών διαφορών. Για παράδειγμα, μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές και τις μαθήτριες να οργανώσουν τις εικόνες των μνημείων, τοποθετώντας τες σε ένα συνεχές ή σε ένα διάγραμμα που θα αναπαριστά οπτικά τις εννοιολογικές τους διαφορές (π.χ. διαγράμματα Venn). Ή θα μπορούσε, για παράδειγμα, να ζητηθεί από τους μαθητές και τις μαθήτριες να τοποθετήσουν τα πιο πάνω μνημεία σε κάποιο σημείο μιας κάθετης γραμμής που να ενώνει δύο αντίθετες δηλώσεις («Εξύμνηση του παρελθόντος» / «Αποκήρυξη του παρελθόντος»), επιχειρηματολογώντας για το ποια μνημεία κατασκευάζουν τη θετικότερη ή την αρνητικότερη αναπαράσταση του παρελθόντος. Επομένως, για παράδειγμα, ενώ τα μνημεία της Βικτώριας και του Σάξενχαουζεν μας ζητούν να εξυμνήσουμε συγκεκριμένους ανθρώπους, αν και για διαφορετικούς λόγους το καθένα, το μνημείο του Κέντρου Τεκμηρίωσης της Νυρεμβέργης στοχεύει στην αποκήρυξη του ναζιστικού παρελθόντος κυριολεκτικά εκτοξεύοντας σ' αυτό ένα «βέλος διαφώτισης» (στην δομή του κτηρίου), εμβολίζοντας αυτό το σύμβολο του ναζισμού με έγγραφα τα οποία αποκαλύπτουν ακριβώς τον τρόμο του ναζισμού.

Μνημεία αφιερωμένα σε αγνοούμενους και σε θύματα συγκρούσεων: η περίπτωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης

Η προηγούμενη Ενότητα για τα μνημεία γενικά είχε στόχο να προβληματίσει τους μαθητές και τις μαθήτριες γύρω από τους διάφορους τύπους μνημείων, τη λειτουργία τους και τις σχέσεις που αυτά κατασκευάζουν με το παρελθόν. Αυτή η Ενότητα αναπτύσσει περισσότερο αυτές τις ιδέες εστιάζοντας σε μνημεία που σχετίζονται με αγνοουμένους. Πολλά από τα ίδια θέματα προκύπτουν και εδώ – ποιού προσώπου/ποιού πράγματος τιμούν τη μνήμη αυτά τα μνημεία, πώς το κάνουν αυτό και ποια σχέση κτίζουν μεταξύ παρόντος και παρελθόντος;

Πολλά μνημεία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη διερεύνηση αυτών των θεμάτων (βλέπε, για παράδειγμα, το πολύ ενδιαφέρον υλικό για τα μνημεία και την πολιτική της μνημειοποίησης στη Γουατεμάλα, στο Κεφάλαιο 3.2). Οι εισηγήσεις που ακολουθούν, και οι οποίες προκύπτουν από το υλικό που αφορά την περίπτωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης σ' αυτό το βιβλιάριο, χρησιμοποιούνται ως παραδείγματα για τη μορφή που θα μπορούσαν πιθανόν να πάρουν τέτοιες προσεγγίσεις.

Βοσνία-Ερζεγοβίνη

Υλικό γύρω από το ιστορικό πλαίσιο της σύγκρουσης στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη παρέχεται ήδη σ' αυτό το εκπαιδευτικό υλικό στο Κεφάλαιο 3.3. Διερευνώντας διάφορα μνημεία σ΄ αυτό το πλαίσιο, μπορούμε να εξετάσουμε ερωτήματα σχετικά με τα μνημεία και τη μνήμη γενικότερα, αλλά και να δούμε πώς αυτά τα θέματα αντιμετωπίζονται σ' ένα σύγχρονο πολιτικό πλαίσιο. Οι βιαιότητες που συνόδευσαν τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας είναι ακόμα νωπές στις μνήμες αυτών που ενεπλάκησαν. Έτσι, ο αναστοχασμός γύρω από αυτά τα μνημεία αποτελεί ένα τρόπο να προβληματιστεί κανείς για το πώς οι κοινωνίες μπορούν να αντιμετωπίσουν το πρόσφατο και δύσκολο παρελθόν τους και για τους περιορισμούς που μπορεί να προκύψουν σ' αυτές τις προσπάθειες. Για το σκοπό αυτό, έχουμε επιλέξει τα ακόλουθα τρία μνημεία.

1. Μνημείο για τους Βόσνιους που ήταν θύματα βιαιοτήτων στο Κόζαρατς ([Kozarac], κοντά στο Πριγιεντόρ, στη Σερβική Δημοκρατία – Βοσνία-Ερζεγοβίνη[14])

Αυτό το μνημείο στήθηκε τον Ιούλιο του 2010 για να τιμήσει τη μνήμη των Βόσνιων που έπεσαν θύματα της «εθνοκάθαρσης» που ανέλαβαν οι σερβοβοσνιακές δυνάμεις στο Κόζαρατς μετά την κατάληψη της πόλης τον Μάιο του 1992. Το μνημείο αποτελείται από έναν πέτρινο περίβολο αφιερωμένο «Στους αθώους πολίτες του Κόζαρατς που δολοφονήθηκαν, 1992-1995» και περιλαμβάνει μια επιγραφή από τον βόσνιο ποιητή Mehmedalija 'Mak' Dizdar (1917-1971):

14. «Το Ειρηνευτικό Σύμφωνο Ντέιτον του 1995, με το οποίο τερματίστηκε ο βοσνιακός πόλεμος, εγκαθίδρυσε δύο ξεχωριστές οντότητες: μια βοσνιο-κροατική Ομοσπονδία της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, και τη Βοσνιακή Σερβική Δημοκρατία ή Ρεπούπλικα Σέρπσκα» (BBC News, 2011).

Δε ζει κανείς εδώ για να ζήσει

Δε ζει κανείς εδώ για να πεθάνει

Πεθαίνει εδώ κανείς για να ζήσει

Στην εσωτερική πλευρά των πέτρινων πλακών που αποτελούν τον περίβολο είναι χαραγμένα τα ονόματα 1,226 Βόσνιων που έπεσαν θύματα των βιαιοτήτων στο Κόζαρατς. Στο εσωτερικό του περιβόλου, οι πλάκες φωτίζονται το βράδυ, ενώ στη βάση τους έχουν ένα μικρό σιντριβανάκι. Στην εξωτερική πλευρά τους, οι πλάκες έχουν ενσωματωμένα ηλεκτρικά «κεριά», ένα για κάθε θύμα, τα οποία επίσης φωτίζονται το βράδυ και που με το σχεδιασμό τους θυμίζουν τις ακανθωτές αιχμές του συρματοπλέγματος. Οι πέτρινες πλάκες είναι λείες στην εσωτερική τους πλευρά και τραχιές στην εξωτερική τους πλευρά (Irwin και Šarić, 2010).

Οι Irwin και Šarić παρέχουν κάποιες επιπλέον πληροφορίες για το συγκείμενο του μνημείου:

> Οι ομάδες των θυμάτων δηλώνουν ότι θα ήθελαν πολύ να δημιουργήσουν μνημεία στους χώρους των... στρατοπέδων που βρίσκονται στο σημερινό σερβικό τμήμα της Βοσνίας, τη Σερβική Δημοκρατία... αλλά μέχρι τώρα δεν το έχουν επιτύχει. Στις περισσότερες περιπτώσεις, δηλώνουν ότι οι τοπικοί σερβοβόσνιοι αξιωματούχοι αρνήθηκαν να τους παρέχουν πρόσβαση σ' αυτούς τους χώρους, ή έπρεπε να πάρουν ειδική άδεια ακόμα και για να τους επισκεφτούν απλώς...
>
> Αναμνηστικές πλάκες ή μνημεία επιτρέπονται ορισμένες φορές, αλλά σε μέρη «κρυμμένα από το δημόσιο βλέμμα, στα χωριά που ζουν όσοι επέστρεψαν, ή θρησκευτικά μνημεία στα κοιμητήρια όπου βρίσκονται θαμμένα τα θύματα» σημειώνει ο Hodzic.
>
> Ένα παράδειγμα ενός μεγαλύτερου σε έκταση βοσνιακού μνημείου βρίσκεται στην πόλη Κόζαρατς, κοντά στο Πριγιεντόρ, η οποία ήταν σχεδόν εξ ολοκλήρου βοσνιακή πριν καταληφθεί από τις σερβοβοσνιακές δυνάμεις στις 24 Μαΐου του 1992. Μετά απ' αυτό, οι μη σέρβοι κάτοικοι είτε σκοτώνονταν είτε εκδιώκονταν, ενώ τα σπίτια τους καταστρέφονταν.
>
> Σήμερα, το Κόζαρατς είναι και πάλι σχεδόν εξ ολοκλήρου βοσνιακό, λόγω της ροής των παλιών κατοίκων του που επιστρέφουν στην περιοχή, και το μνημείο της πόλης προς τιμήν των θυμάτων του πολέμου εγκαινιάστηκε φέτος [2010] τον Ιούλιο...
>
> Το μνημείο υπήρξε το αποτέλεσμα «πολλών πιέσεων», εξήγησε ο Mujagic που μεγάλωσε στο Κόζαρατς.
>
> «Τα πάντα είναι θέμα πολιτικής» είπε. «Το Κόζαρατς ήταν ήδη ένας μικρός θύλακας...95 τοις εκατόν του πληθυσμού ήταν Βόσνιοι, επομένως είναι πιθανόν οι σερβικές αρχές να μην ενδιαφέρονταν και τόσο πολύ. Κατά κάποιο τρόπο, αυτό είναι ένα μνημείο για τους Βόσνιους, στη «δική τους πόλη»».
>
> Ο Todorovic πιστεύει ότι οι τοπικές αρχές ένιωσαν να πιέζονται «να επιτρέψουν τουλάχιστον ένα μνημείο».
>
> «Το Κόζαρατς, λόγω της δημογραφικής του δομής αποτελούσε πιθανότατα το μικρότερο ρίσκο» είπε.
>
> Επιπρόσθετα, το μνημείο στο Κόζαρατς δεν περιλαμβάνει οποιαδήποτε εκπαιδευτικά στοιχεία, τα οποία τείνουν να προκαλούν τις μεγαλύτερες αντιδράσεις. Σύμφωνα με τους παρατηρητές, η κάθε πλευρά είναι προσηλωμένη στην αποφυγή οποιουδήποτε στοιχείου το οποίο θα μπορούσε να αναιρέσει την κύρια αφήγηση του πολέμου πάνω στην οποία στηρίζεται (Irwin και Šarić, 2010).

http://iwpr.net/report-news/calls-war-memorials-divide-bosnia

http://www.youtube.com/watch?v=z2-MSIGpN7g&feature=related

2. Το Μνημείο και Κοιμητήριο στη Σρεμπρένιτσα-Ποτοτσάρι, Βοσνία-Ερζεγοβίνη [The Srebrenica-Potočari Memorial and Cemetary]

Η ιστοσελίδα για τη Μνήμη και τη Δικαιοσύνη συνοψίζει τα γεγονότα στη Σρεμπρένιτσα με τον πιο κάτω τρόπο:

> Τον Ιούλιο του 1995, στο βοσνιακό αργυρωρυχείο της κοινότητας της Σρεμπρένιτσα έλαβε χώρα η χειρότερη σφαγή στην Ευρώπη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα μέλη της κοινότητας των μουσουλμάνων πολιτών στη Σρεμπρένιτσα, φοβούμενα το ενδεχόμενο της εθνοκάθαρσης από τους Σερβοβόσνιους, εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και αναζήτησαν καταφύγιο στη γειτονική βάση των Ηνωμένων Εθνών στο Ποτοτσάρι. Αλλά επιτράπηκε στις σερβικές δυνάμεις η είσοδος στα στρατόπεδα των προσφύγων, όπου συστηματικά διαχώρισαν τους άντρες από τις γυναίκες και τα παιδιά. Οι γυναίκες και τα παιδιά μετακινήθηκαν με λεωφορεία σε ασφαλές μέρος στην Τούζλα, ενώ οι άντρες χωρίστηκαν σε ομάδες, εξαναγκάστηκαν να σκάψουν μαζικούς τάφους και στη συνέχεια σφαγιάστηκαν (ICTJ, χ.χ.α).

Το μνημείο και το κοιμητήριο της Σρεμπρένιτσα-Ποτοτσάρι εγκαινιάστηκε το 2003 και τα επίσημα εγκαίνια τέλεσε ο πρώην πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Bill Clinton. Πληροφορίες σχετικά με τη διαδικασία που οδήγησε στη δημιουργία του μνημείου και το ρόλο που διαδραμάτισαν οι συγγενείς των θυμάτων των Ηνωμένων Εθνών σ' αυτό μπορούν να ανευρεθούν στην ιστοσελίδα Μνήμης και Δικαιοσύνης (ICTJ, χ.χ.α): ενώ η κατασκευή του συγκεκριμένου μνημείου θα ήταν αδύνατη χωρίς τη στήριξη και τη χρηματοδότηση από τη διεθνή κοινότητα, οι πιέσεις για τη δημιουργία του ασκήθηκαν από τους συγγενείς των θυμάτων οι οποίοι, για παράδειγμα, επέμεναν ότι το επιμνημόσυνο μνημείο πρέπει να στηθεί στην τοποθεσία της πρώην βάσης του ΟΗΕ στο Ποτοτσάρι, και με τους οποίους έγινε στενή διαβούλευση κατά το σχεδιασμό του εν λόγω μνημείου.

Η ιστοσελίδα Μνήμης και Δικαιοσύνης συνοψίζει το σχεδιασμό του μνημείου ως εξής:

> Το μνημείο έχει δύο μέρη, τα οποία χωρίζονται από ένα δρόμο. Στη μια πλευρά του δρόμου είναι το κοιμητήριο, στο οποίο έχει δοθεί το σχήμα των πετάλων λουλουδιού. Στην άλλη πλευρά του δρόμου βρίσκεται η Αίθουσα Μνήμης της Σρεμπρένιτσα, ένα κτήριο το οποίο μέχρι τη δεκαετία του 1980 ήταν εργοστάσιο μπαταριών, ενώ τη δεκαετία του 1990 αποτέλεσε την έδρα του ολλανδικού τάγματος του ΟΗΕ...
>
> Η... Αίθουσα... αποτελείται από δύο μαύρους πύργους: στον ένα προβάλλεται μια ταινία σχετικά με τη σφαγή, ενώ στον άλλο προβάλλονται ιστορίες και προσωπικά αντικείμενα είκοσι θυμάτων. «Οι κορυφές των πύργων είναι κλειστές, προκαλώντας την αίσθηση της απώλειας, καθώς οι σκοτεινιασμένοι χώροι μοιάζουν με κενά από τα οποία κατέρχονται οι αφηγήσεις για τον Ιούλιο του 1995» έγραψαν τα μέλη της ομάδας :arch [η οποία σχεδίασε το μνημείο]... Κάθε χρόνο, επιπρόσθετα θύματα ταυτοποιούνται και θάβονται εκ νέου στο νεκροταφείο. Το νεκροταφείο δε θα πάρει την τελική του μορφή μέχρις ότου οι αρχές και οι οικογένειες δηλώσουν ικανοποιημένες ότι όλα τα πιθανά θύματα έχουν ταφεί (ICTJ, χ.χ.α).

Πληροφορίες σχετικά με το μνημείο και το κοιμητήριο μπορεί να μελετήσει κανείς στην ιστοσελίδα Μνήμης και Δικαιοσύνης (http://memoryandjustice.org/site/Srebrenica-potochari-memorial-and-cemetery/), ενώ στην ιστοσελίδα ArchNet μπορεί να έχει κανείς πρόσβαση σε μια περιγραφή καθώς και στο αρχιτεκτονικό σχέδιο του κοιμητηρίου και του μνημείου από τους αρχιτέκτονες που το δημιούργησαν (http://archnet.org/library/sites/one-site.jsp?site_id=16709). Η ArchNet συνοψίζει το σχεδιασμό του μνημείου ως εξής:

> Το σημείο εστίασης είναι ένα ημικυκλικό οροπέδιο ή «μουσαλάς» όπου μπορούν να τελεστούν θρησκευτικές τελετές για περισσότερα από 1000 άτομα. Το μουσαλά περικλείουν σε σχήμα πετάλου επικλινείς πλάκες γρανίτη που φέρουν τα ονόματα των 10,000 θυμάτων. Στο μουσαλά υπάρχουν επίσης μια καλυμμένη περιοχή, μιχράμπ, μινμπάρ, εγκαταστάσεις για πλύσιμο και κρήνη. Η γη που περιβάλλει τον μουσαλά είναι χωρισμένη σε οκτώ τεμάχια σε σχήμα πετάλου, τα οποία οριοθετούνται από μονοπάτια από γρανίτη. Εδώ, λευκές ταφόπλακες κάνουν σταδιακά την εμφάνιση τους καθώς τα θύματα ταυτοποιούνται (Archnet, 2010).

Το μνημείο στη Σρεμπρένιτσα διαφέρει από αυτό στο Κόζαρατς με πολλούς τρόπους, και κυρίως ως προς την άμεση εμπλοκή της διεθνούς κοινότητας στα γεγονότα που οδήγησαν στη σφαγή στη Σρεμπρένιτσα (μέσω, για παράδειγμα, των ενεργειών – ή της έλλειψης ενεργειών – των ειρηνευτών

του ΟΗΕ εκείνη την περίοδο). Τα μνημεία διαφέρουν επίσης, για παράδειγμα, ως προς την ανάμειξη διεθνών προσωπικοτήτων και οργανισμών μεγάλης εμβέλειας, που χρηματοδότησαν και στήριξαν την ανάπτυξη του μνημείου στη Σρεμπρένιτσα. Ωστόσο, και τα δύο μνημεία παραμένουν άρρηκτα συνδεδεμένα με τη σύγχρονη πολιτική:

> Το 2005, δύο μέρες μετά την τελετή για τη 10η επέτειο της σφαγής, η βοσνιακή αστυνομία βρήκε και επιτυχώς εξουδετέρωσε δύο μεγάλες βόμβες που είχαν τοποθετηθεί κρυφά στο μνημείο (ICTJ, χ.χ.α).

http://memoryandjustice.org/site/srebrenica-potochari-memorial-and-cemetery/

http://www.potocarimc.ba

3. Το άγαλμα του Bruce Lee στην Ισπανική Πλατεία του Μόσταρ, Βοσνία-Ερζεγοβίνη

Ο Bruce Lee, ένας σταρ ταινιών πολεμικών τεχνών ο οποίος πέθανε από εγκεφαλικό οίδημα το 1973 σε ηλικία 32 ετών, μνημειοποιήθηκε το 2005 με την ανέγερση αγάλματος 1.68 μέτρων που απεικόνιζε τον ηθοποιό σε μια «τυπική αμυντική πολεμική στάση» (BBC News, 2005) στην Ισπανική Πλατεία του Μόσταρ, ένα χώρο πικρών εθνοτικών συγκρούσεων κατά την περίοδο του βοσνιακού εμφυλίου πολέμου. Το άγαλμα στήθηκε από την ένωση νέων Αστικό Κίνημα του Μόσταρ, με την οικονομική βοήθεια της γερμανικής κυβέρνησης.

> «Απ' όλους τους εθνοτικούς ήρωες και απ' όλους αυτούς που έχουν υλικά συμφέροντα να συμπεριφέρονται ως θύματα, επιλέξαμε τον Bruce Lee», δήλωσε ο Veselin Gatalo... Για το Αστικό Κίνημα, το στήσιμο ενός αγάλματος του Bruce Lee στη Βοσνία μπορεί να ήταν ασεβής, αλλά όχι παράλογη κίνηση. Η ομάδα επέλεξε τον Lee ως θέμα της, γιατί το να βλέπει κανείς τις ταινίες του ήταν μια πραγματικά κοινή και αγαπημένη εμπειρία για τους νεαρούς Γιουγκοσλάβους «Τώρα μπορούν να βασανίσουν το μυαλό τους να αποφασίσουν κατά πόσο [ο Lee] ήταν Βόσνιος, Κροάτης ή Σέρβος» είπε ο Gatalo (ICTJ, χ.χ.β).

Σε αντίθεση με τα άλλα δύο μνημεία που συζητήσαμε σ' αυτή την Ενότητα, το άγαλμα του Bruce Lee έχει ελάχιστη εμφανή σχέση με την ιστορία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Είναι ξεκάθαρο όμως, πως το Αστικό Κίνημα του Μόσταρ είχε κατά νου μια σχέση: τιμώντας τη μνήμη του Bruce Lee, πρωτίστως, έψαχναν να βρουν κοινό έδαφος μεταξύ των διχασμένων κοινοτήτων· κατά δεύτερο, με το να μη μνημειοποιήσουν έναν εθνοτικό «ήρωα», αρνήθηκαν να υποκύψουν στις ίδιες συμβατικές πολιτικές αφηγήσεις που είχαν πυροδοτήσει τις βοσνιακές συγκρούσεις. Η σχέση μεταξύ παρελθόντος και παρόντος που προσπάθησε να δημιουργήσει το Αστικό Κίνημα είναι συμβολική, όχι κυριολεκτική, και ρητά προσανατολισμένη προς το μέλλον εξίσου με (ή και περισσότερο από) το παρελθόν: όπως το θέτει ένα ρεπορτάζ του BBC, το Μόσταρ

> παραμένει διαχωρισμένο, με τους Βόσνιους Μουσουλμάνους, τους Κροάτες και τους Σέρβους ακόμα βαθιά διχασμένους. Ο Lee επιλέγηκε από τους διοργανωτές ως ένα σύμβολο αγώνα ενάντια στους εθνοτικούς διαχωρισμούς. «Θα παραμείνουμε Μουσουλμάνοι, Σέρβοι ή Κροάτες» δήλωσε ο Veselin Gatalo, μέλος της ομάδας νέων Αστικό Κίνημα στο Μόσταρ. «Αλλά ένα πράγμα που όλοι έχουμε κοινό είναι ο Bruce Lee.» (BBC News, 2005).

Παρά τις προθέσεις αυτές, το άγαλμα του Bruce Lee είναι ένα αποτυχημένο μνημείο, καθώς το άγαλμα τελικά αφαιρέθηκε από την Ισπανική Πλατεία. Όπως αναφέρει η ιστοσελίδα Μνήμη και Δικαιοσύνη –

> Ωστόσο, μετά από επανειλημμένες πράξεις βανδαλισμού, το άγαλμα απομακρύνθηκε και φυλάχθηκε. Από το 2007 δεν έχει εκτεθεί ξανά δημοσίως (ICTJ, χ.χ.β).

Αυτά τα τρία μνημεία διαφέρουν με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους.

- Ένα ζήτημα που θα μπορούσαν να εξετάσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες είναι το σκοπό αυτών των μνημείων. Παρόλο που και τα τρία μνημεία έχουν ξεκάθαρη πρόθεση να λειτουργήσουν ως επιμνημόσυνα – δηλαδή να εξασφαλίσουν ότι η μνήμη κάποιων ανθρώπων ή κάποιου προσώπου

τιμάται – εντούτοις, υπάρχουν πολλές διαφορές στον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται αυτό. Αν και τα μνημεία τόσο του Κόζαρατς όσο και της Σρεμπρένιτσα στην κυριολεξία έχουν ονόματα «χαραγμένα στην πέτρα» και χρησιμοποιούν το συμβολισμό για να κατασκευάσουν νόημα, το μνημείο στο Μόσταρ είναι εμφανώς απεικονιστικό παρά συμβολικό ως προς τη μορφή του. Ωστόσο, υπάρχουν σαφείς διαφορές ως προς το σκοπό των μνημείων, ακόμα και στις περιπτώσεις που χρησιμοποιείται συμβολική αναπαράσταση: ενώ ο μνημειακός χώρος στη Σρεμπρένιτσα περιλαμβάνει την «Αίθουσα Μνήμης» στην οποία αναπαρίστανται οι ωμότητες που έγιναν στη Σρεμπρένιτσα, οι ωμότητες που έγιναν στο Κόζαρατς δεν απεικονίζονται ούτε περιγράφονται παρά μόνο υπαινικτικά – μέσα από την ποίηση – και μεταφορικά – μέσα από διάφορες πτυχές του σχεδιασμού του μνημείου (όπως είναι τα ακανθωτά κεριά στην εξωτερική πλευρά του μνημείου).

- Άλλες πολύ εμφανείς διαφορές περιλαμβάνουν το γεγονός ότι ο χώρος στη Σρεμπρένιτσα είναι τόσο κοιμητήριο όσο και μνημείο, ενώ κανένα από τα άλλα δύο μνημεία δεν έχει αυτή τη λειτουργία.
- Τα είδη της μνήμης τα οποία ενέχονται στα τρία μνημεία διαφέρουν επίσης. Παρόλο που και τα τρία με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αναφέρονται σε βιαιότητες, αυτές οι αναφορές στην περίπτωση του αγάλματος του Bruce Lee είναι παρούσες μόνο μεταφορικά και ο Lee επιλέγηκε ώστε να λειτουργήσει ως συμβολική υπενθύμιση των κοινών εμπειριών (το να βλέπει κανείς ταινίες του Bruce Lee), εμπειρίες οι οποίες είχαν διαγραφεί από τις βιαιότητες του βοσνιακού πολέμου.
- Τα μνημεία διαφέρουν επίσης και ως προς τη θεσμική τους Ιστορία, το μέγεθος τους και το βαθμό στον οποίο επιχορηγούνται ή στηρίζονται από τοπικές ομάδες/ κοινότητες ή από διεθνείς οργανισμούς. Αυτά τα δεδομένα έχουν εξαιρετικά σημαντικές επιπτώσεις.

Οι κοινότητες που είχαν υποστεί απώλειες ήταν κεντρικής σημασίας για το στήσιμο τόσο του μνημείου στο Κόζαρατς όσο και αυτού στη Σρεμπρένιτσα. Στη δεύτερη περίπτωση όμως, οι πηγές δείχνουν τη διεθνή κοινότητα να διαδραματίζει πολύ σημαντικότερο ρόλο σε σύγκριση με την πρώτη περίπτωση. Επίσης, το συγκείμενο του μνημείου στο Κόζαρατς διαφέρει σημαντικά από το μνημείο του Bruce Lee, και αυτό ενδεχομένως να αποτελεί κλειδί και για την ερμηνεία της τύχης του αγάλματος του Lee: παρόλο που και τα δύο μνημεία έχουν τη στήριξη της κοινότητας στο πλαίσιο όπου βρίσκονται, το άγαλμα στο Μόσταρ τοποθετήθηκε σε ένα χώρο συνεχιζόμενης διαίρεσης σε μια κοινότητα που παραμένει διχασμένη, ενώ στο Κόζαρατς το μνημείο δημιουργήθηκε στη μέση μιας κατά κύριο λόγο βοσνιακής κοινότητας. Επιπλέον, το άγαλμα του Lee δημιουργήθηκε από μια ομάδα με σχετικά μικρό κοινωνικό κύρος, μια ομάδα νέων που ασχολούνται με τις τέχνες. Κατά κάποιο τρόπο, οι συγκεκριμένοι νέοι «τα έβαζαν με γίγαντες» στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν μια καινούρια «αφήγηση» που να αμφισβητεί τις επικρατούσες πολιτικές αφηγήσεις. Τέλος, όπως δείχνει η περιγραφή που πλαισίου από τους Irwin και Šarić, η παρουσία αναπαραστάσεων των βιαιοτήτων στην «Αίθουσα Μνήμης» στη Σρεμπρένιτσα και η απουσία κάτι αντίστοιχου στο Κόζαρατς ενδεχομένως να συνδέονται με το πλαίσιο της κάθε περίπτωσης και με ζητήματα διακοινοτικής πολιτικής.

Μέρος 4(α) Προσεγγίζοντας το παρελθόν με διαφορετικούς τρόπους: μνημεία και μνημειακότητα

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
Προσανατολισμός – Αφόρμηση	Εισάγετε (με συντομία) τα κεντρικά ζητήματα – *«Γιατί αναπαριστούμε το παρελθόν με μνημεία και πώς λειτουργούν τα μνημεία αυτά;»* Για να εξηγήσετε, χρησιμοποιήστε το παράδειγμα ενός μνημείου (π.χ. το Μνημείο Iowa Jima του Σώματος Πεζοναυτών των Ηνωμένων Πολιτειών[15]) και διατυπώστε ερωτήσεις όπως – Τι είναι αυτό; Σε τι χρησιμεύει; Πώς κατασκευάστηκε; Οι άνθρωποι που το κατασκεύασαν τι νομίζετε ότι ήθελαν να σκεφτούμε και να αισθανθούμε σε σχέση με αυτό το οποίο αναπαριστά; Συντονίστε τη συζήτηση στην τάξη γύρω από αυτή τη δραστηριότητα – *Τι είναι τα μνημεία, σε τι χρησιμεύουν και πώς λειτουργούν;*	Οι μαθητές και μαθήτριες ακούνε και απαντούν στις ερωτήσεις. Συζητούν το παράδειγμα ενός μνημείου σε μικρές ομάδες. Για να απαντήσουν στις ερωτήσεις που έθεσε ο/η εκπαιδευτικός οι μαθητές και μαθήτριες υπομνηματίζουν την εικόνα, υποδεικνύοντας διάφορα χαρακτηριστικά του μνημείου. Οι μαθητές και μαθήτριες ακούνε και λαμβάνουν μέρος στη συζήτηση.	Ο/Η εκπαιδευτικός Φωτοτυπίες μνημείων που θα μοιραστούν στους μαθητές και τις μαθήτριες για να τις υπομνηματίσουν.
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Ενημερώστε την τάξη για τις επόμενες δραστηριότητες: οι μαθητές και μαθήτριες εργάζονται σε ομάδες πάνω σε μνημεία διαφόρων ειδών ανά τον κόσμο και απαντούν τις ίδιες ερωτήσεις σχετικά με τα συγκεκριμένα μνημεία – *«Τι είναι αυτό; Σε τι χρησιμεύει; Πώς κατασκευάστηκε; Οι άνθρωποι που το κατασκεύασαν τι νομίζετε ότι ήθελαν να σκεφτούμε και να αισθανθούμε σε σχέση με αυτό που αναπαριστά;»* Μοιράστε τα φυλλάδια σχετικά με τα μνημεία (βλέπε τη στήλη δεξιά).	Οι μαθητές και μαθήτριες ακούνε και θέτουν ερωτήματα. Σχηματίζουν μικρές ομάδες (3-5 μελών) και παίρνουν ένα φυλλάδιο και μια φωτογραφία ανά ομάδα (βλέπε τη στήλη στα δεξιά).	Αριθμός διαφορετικών «πληροφοριακών φύλλων» (με πληροφορίες για το συγκείμενο) και φωτογραφίες μνημείων διαφόρων τύπων (ώστε η κάθε ομάδα μαθητών και μαθητριών να ασχοληθεί με διαφορετικό μνημείο). Στο φυλλάδιο αναγράφονται και τα ερωτήματα που καλούνται να απαντήσουν (βλέπε τη στήλη Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού).
Βασική δραστηριότητα 1	Μετακινηθείτε στην τάξη και παρέχετε βοήθεια στις ομάδες, υπενθυμίζοντάς τους τα βασικά ερωτήματα αυτής της δραστηριότητας.	Οι μαθητές και μαθήτριες εργάζονται σε μικρές ομάδες όπως και πιο πάνω για να διατυπώσουν τις απαντήσεις τους στα ερωτήματα σχετικά με το μνημείο που ανέλαβαν.	

15. http://web.mst.edu/~rogersda/american&military_history/THE%20IWO%20JIMA%20MEMORIAL.pdf

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Συντονίστε τη συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης (α) η κάθε ομάδα ξεχωριστά δίνει αναφορά για τις απαντήσεις που έδωσε σχετικά με το μνημείο της (β) θέμα προς συζήτηση – *«Είναι όλα τα μνημεία του ίδιου τύπου; Σε τι μοιάζουν και σε τι διαφέρουν;»*	Ένας εκπρόσωπος από την κάθε ομάδα δίνει αναφορά στην υπόλοιπη τάξη σχετικά με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα. Οι μαθητές και μαθήτριες λαμβάνουν μέρος στη συζήτηση.	Όλα τα μέλη της τάξης θα χρειαστεί να δουν όλα τα μνημεία που χρησιμοποιήθηκαν στην προηγούμενη δραστηριότητα. Ο/Η εκπαιδευτικός θα μπορούσε, είτε να παρέχει φωτοτυπίες όλων των μνημείων στους μαθητές και τις μαθήτριες, είτε να προβάλει εικόνες των μνημείων με τον προβολέα.
Βασική δραστηριότητα 2	Παρουσιάστε στην τάξη ένα γραφικό οργανωτή (η επιλογή του τύπου μπορεί να ποικίλει – διάγραμμα Venn, πλέγμα με τεταρτημόρια, γραμμικό συνεχές). Το πιο απλό διάγραμμα που μπορεί να χρησιμοποιηθεί είναι το γραμμικό συνεχές με τις δηλώσεις *«Εξύμνηση του παρελθόντος»* και *«Αποκήρυξη του παρελθόντος»* στις δύο αντίθετες άκρες του συνεχούς. Στην κάθε ομάδα δίνεται η δική της γραμμή· εναλλακτικά θα μπορούσατε να δημιουργήσετε μια γραμμή για όλη την τάξη στον πίνακα ή στον τοίχο της τάξης. Μετακινηθείτε στην τάξη και παρέχετε βοήθεια στους μαθητές και μαθήτριες καθώς ασχολούνται με αυτή τη δραστηριότητα (βλέπε την επόμενη στήλη). Συντονίστε τη συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης– *Σε ποιο σημείο θα πρέπει να τοποθετήσουμε τις εικόνες αυτών των μνημείων;*	Οι μαθητές και μαθήτριες εργάζονται σε ομάδες (ή ολόκληρη η τάξη μαζί αν υιοθετηθεί αυτή η προσέγγιση) και αποφασίζουν σε ποιο σημείο του γραφικού οργανωτή (στο δυαδικό σχήμα «Εξύμνηση του παρελθόντος» και «Αποκήρυξη του παρελθόντος») θα τοποθετήσουν τις εικόνες των διαφόρων μνημείων που εξετάστηκαν στην προηγούμενη δραστηριότητα. Οι μαθητές και μαθήτριες συμβάλλουν στη συζήτηση στην τάξη – *σε ποιο σημείο μεταξύ των δύο άκρων του συνεχούς πρέπει να τοποθετήσουμε αυτά τα μνημεία;*	Η κάθε ομάδα μπορεί να πάρει ένα αντίγραφο του γραφικού οργανωτή· εναλλακτικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί μια εκδοχή για όλη την τάξη (στον πίνακα ή τον τοίχο) ή και τα δύο.
Ανακεφαλαίωση / δραστηριότητα στην ολομέλεια	Επιστρέψετε στο ερώτημα που τέθηκε στην εισαγωγή και συντονίστε τη συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης – *«Γιατί οι άνθρωποι αναπαριστούν το παρελθόν με μνημεία και πώς λειτουργούν αυτά τα μνημεία;»* Συζητήστε επίσης το ερώτημα – *«Ποιοι διαφορετικοί τύποι μνημείων υπάρχουν;»* Εξηγήστε πώς αυτό το ζήτημα σχετίζεται με το επόμενο μάθημα: *με ποιους τρόπους έχει αναπαρασταθεί και έχει τιμηθεί η μνήμη αγνοουμένων ανθρώπων με μνημεία;* Μελέτες περίπτωσης από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.	Οι μαθητές και μαθήτριες ακούνε και λαμβάνουν μέρος στη συζήτηση που γίνεται στην τάξη.	

Μέρος 4(β) Μνημεία για αγνοουμένους: Με ποιους τρόπους έχει αναπαρασταθεί και τιμηθεί η μνήμη των αγνοουμένων με μνημεία; Μελέτες περίπτωσης από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
Προσανατολισμός – Αφόρμηση	Υπενθυμίστε στην τάξη τις ερωτήσεις της προηγούμενης Ενότητας – *«Γιατί αναπαριστούμε το παρελθόν με μνημεία και πώς λειτουργούν αυτά τα μνημεία;»* Εξηγήστε ότι αυτό το μάθημα θα αποτελέσει μια μελέτη περίπτωσης σχετικά με το πώς τα μνημεία χρησιμοποιήθηκαν σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο (Βοσνία-Ερζεγοβίνη) και θα επιχειρήσει να απαντήσει στο ερώτημα *«Πώς αντιμετωπίζουν το ζήτημα των αγνοουμένων τα μνημεία που κατασκευάστηκαν στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη;»* Δείξετε στους μαθητές και μαθήτριες εικόνες τριών διαφορετικών μνημείων (Κόζαρατς, Σρεμπρένιτσα και Μόσταρ), είτε σε παρουσίαση power point είτε σε φωτοαντίγραφο. Ζητήστε τους να συζητήσουν το ερώτημα *«Πώς διαφέρουν αυτά τα μνημεία;»* Συντονίστε μια συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης γύρω από αυτή τη δραστηριότητα. Συλλέξετε τις απόψεις των μαθητών και μαθητριών για αυτά τα μνημεία οι οποίες στηρίζονται μόνο στην οπτική εμφάνιση των μνημείων και καταγράψετέ τες (π.χ. είτε σε ένα χαρτοπίνακα είτε στον ασπροπίνακα) ώστε να τις επανεξετάσετε στο τέλος του μαθήματος.	Οι μαθητές και μαθήτριες συζητούν τα τρία μνημεία σε μικρές ομάδες και καταλήγουν σε μια απάντηση σχετικά με το ερώτημα (βλέπε τη στήλη στα αριστερά). Οι μαθητές και μαθήτριες συμμετέχουν στη συζήτηση στην τάξη.	Μια παρουσίαση PowerPoint που δείχνει εικόνες των τριών μνημείων ή φωτοτυπίες με εικόνες των τριών μνημείων.
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Ενημερώστε τους μαθητές και τις μαθήτριες για τις δραστηριότητες που έχουν να κάνουν: η τάξη θα δουλέψει σε ομάδες, αναλαμβάνοντας ένα μνημείο ανά ομάδα, θα ερευνήσει αυτό το μνημείο και η κάθε ομάδα θα δώσει αναφορά για τα ευρήματά της στην τάξη. Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να λάβουν υπόψη τους τα ακόλουθα ερωτήματα καθώς εργάζονται στη μελέτη περίπτωσης που ανέλαβαν: • *Ποιού προσώπου / ποιού πράγματος τιμά τη μνήμη το συγκεκριμένο μνημείο;* • *Ποιος ανέλαβε να τιμήσει τη μνήμη των συγκεκριμένων ανθρώπων/καταστάσεων;* • *Τι μπορούμε να συμπεράνουμε από το μνημείο για τις προθέσεις των ανθρώπων που κατασκευάζουν αυτά τα μνημεία;*	Οι μαθητές και μαθήτριες ακούνε και θέτουν ερωτήματα. Σχηματίζουν μικρές ομάδες (3-5 μαθητών και μαθητριών) και παίρνουν ένα φυλλάδιο δραστηριοτήτων και κάποιες φωτογραφίες ανά ομάδα (βλέπε τη στήλη στα δεξιά).	Ένας αριθμός διαφορετικών «πληροφοριακών φύλλων» (με πληροφορίες σχετικά με το συγκείμενο του κάθε μνημείου) και φωτογραφίες των μνημείων στο Κόζαρατς, τη Σρεμπρένιτσα και το Μόσταρ.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
Βασική δραστηριότητα 1	Μετακινηθείτε ανάμεσα στις ομάδες και στηρίξετε τους μαθητές και τις μαθήτριες υπενθυμίζοντάς τους τις βασικές ερωτήσεις της δραστηριότητας.	Οι μαθητές και μαθήτριες εργάζονται σε μικρές ομάδες όπως και πιο πάνω για να διατυπώσουν απαντήσεις στα ερωτήματα σχετικά με τα μνημεία τους.	
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Εξηγήστε πώς θα λειτουργήσει η δραστηριότητα ανατροφοδότησης μέσω «απεσταλμένων». Ένα μέλος από κάθε ομάδα θα επισκεφτεί τις άλλες ομάδες και θα τις ενημερώσει σχετικά με το μνημείο που εξέτασε η ομάδα του. Ο κάθε «απεσταλμένος» θα έχει 10 λεπτά για να ολοκληρώσει αυτή την εργασία. Όλες οι ομάδες πρέπει να δεχθούν επίσκεψη από τον κάθε «απεσταλμένο» με τη σειρά.	Οι μαθητές και μαθήτριες ακούνε και υποβάλλουν ερωτήσεις.	Όλοι οι μαθητές και όλες οι μαθήτριες θα πρέπει να έχουν δει όλα τα μνημεία που χρησιμοποιήθηκαν στην προηγούμενη δραστηριότητα. Εικόνες αυτών των μνημείων μπορεί να προβληθούν μέσω προβολέα ή να μοιραστούν σε φωτοτυπίες στην κάθε ομάδα μαθητών και μαθητριών.
Βασική δραστηριότητα 2	Μετακινηθείτε ανάμεσα στους μαθητές και μαθήτριες και υποστηρίξετε τη διαδικασία αποστολής «εκπροσώπων», προσπαθώντας να κρατήσετε τους μαθητές και τις μαθήτριες στα πλαίσια του χρόνου και επικεντρωμένους/ες στις συγκεκριμένες ερωτήσεις.	Οι απεσταλμένοι της κάθε ομάδας μετακινούνται στις διάφορες ομάδες και τις ενημερώνουν σχετικά με τα μνημεία που εξέτασε η ομάδα τους. Τα μέλη των ομάδων που δεν είναι απεσταλμένοι σε άλλες ομάδες ακούνε τους απεσταλμένους και θέτουν ερωτήματα.	Οι απεσταλμένοι της κάθε ομάδας πιθανόν να χρειαστούν φωτοτυπίες με εικόνες των μνημείων.
Ανακεφαλαίωση / δραστηριότητα στην ολομέλεια	Επαναφέρετε την ερώτηση που θέσατε στην εισαγωγή – και συντονίστε συζήτηση της ερώτησης στην ολομέλεια της τάξης. Επαναφέρετε τις ιδέες που εισηγήθηκαν οι μαθητές και μαθήτριες στην αρχή του μαθήματος. *«Μήπως χρειάζεται να επανεξεταστούν κάποιες από αυτές τις ιδέες;», «Ποιες νέες ιδέες θα μπορούσαμε να προσθέσουμε;»* Εξηγήστε πώς αυτό το μάθημα σχετίζεται με την τελευταία Ενότητα 5, στην οποία θα ζητηθεί από τους μαθητές και μαθήτριες να αντιπαραθέσουν τις απόψεις τους και να σχεδιάσουν τα δικά τους έργα (project) μνημειοποίησης.	Οι μαθητές και μαθήτριες ακούνε και συμβάλλουν στη συζήτηση στην τάξη.	Χαρτοπίνακας ή ο πίνακας της τάξης, όπου θα αναγράφονται οι ιδέες των μαθητών και μαθητριών από την αρχή αυτής της Ενότητας/του μαθήματος.

Ενότητα 5: Με ποιο τρόπο θα πρέπει να θυμόμαστε τους αγνοουμένους της κυπριακής σύγκρουσης;

Σκοποί / Στόχοι

- Κατανόηση δευτέρου βαθμού
  - Να αναπτύξουμε την κατανόηση των μαθητών και μαθητριών γύρω από τους τρόπους με τους οποίους κατασκευάζονται οι αναπαραστάσεις και οι ερμηνείες του παρελθόντος.
  - Να βοηθήσουμε τους μαθητές και μαθήτριες να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο οι αναπαραστάσεις του παρελθόντος εκφράζουν τους στόχους και τους σκοπούς των ανθρώπων που τις κατασκευάζουν.
- Γνώση περιεχομένου
  - Να αναπτύξουμε την κατανόηση των μαθητών και μαθητριών σχετικά με τη δημόσια ιστορία του ζητήματος των αγνοουμένων στην Κύπρο.

Σκεπτικό και περίληψη της Ενότητας

Μέχρι τώρα σ' αυτή την ακολουθία μαθημάτων οι μαθητές και οι μαθήτριες έχουν αναπτύξει την ιστορική τους γνώση και κατανόηση γύρω από το ζήτημα των αγνοουμένων, μέσ' από τη διερεύνηση του ζητήματος στο πλαίσιο διαφόρων άλλων χωρών ανά τον κόσμο (Ενότητα 1) και στο πλαίσιο της Κύπρου (Ενότητα 2). Έχουν επίσης αναπτύξει την κατανόησή τους σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους διάφορες ομάδες στην Κύπρο προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν το ζήτημα των αγνοουμένων με διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικές στιγμές (Ενότητα 3). Επίσης, στην Ενότητα 4, ασχολήθηκαν με τη δημόσια Ιστορία και την ανάλυση των μνημείων, τους σκοπούς τους οποίους κατασκευάστηκαν για να εξυπηρετούν και τις σχέσεις που προσπαθούν να κτίσουν με το παρελθόν.

Ο σκοπός αυτής της Ενότητας είναι να χτίσει πάνω σ' αυτή τη γνώση και ιστορική κατανόηση των μαθητών και μαθητριών, ώστε να τους προβληματίσει ως προς τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να προσεγγίσει κανείς το ζήτημα των αγνοουμένων μέσα από πρακτικές μνημειοποίησης. Ενώ οι προηγούμενες Ενότητες εστίασαν κυρίως στην καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης, αυτή η Ενότητα απαιτεί από τους μαθητές και τις μαθήτριες να σκεφτούν ιστορικά γύρω από το παρελθόν αλλά και να προβληματιστούν για το παρόν και το μέλλον: με άλλα λόγια, η συγκεκριμένη Ενότητα, πέρα από την επιστήμη της Ιστορίας αφορά και στη μνήμη ως πολιτικό ζήτημα.

Αυτή η Ενότητα καταπιάνεται με το γενικότερο ερώτημα προς διερεύνηση: *«Με ποιο τρόπο θα πρέπει να θυμόμαστε τους αγνοουμένους της κυπριακής σύγκρουσης;»*. Σ' αυτή την Ενότητα θα ζητηθεί από τους μαθητές και τις μαθήτριες:

(α) Να συμφωνήσουν ως τάξη τους στόχους που θα πρέπει να προσπαθήσει να εξυπηρετήσει η πρόταση που θα διατυπώσουν σχετικά με την κατασκευή ενός αναμνηστικού μνημείου για τους αγνοουμένους· και τα κριτήρια με τα οποία θα πρέπει να κρίνει κανείς τη συγκεκριμένη πρόταση.

(β) Σε μικρές ομάδες, να φτιάξουν σχεδιάσματα προτάσεων για τη δημιουργία μιας εκδήλωσης μνήμης για τους αγνοουμένους και (1) να ερευνήσουν (2) να αναπτύξουν και (3) να παρουσιάσουν αυτές τις προτάσεις στην τάξη.

(γ) Να αξιολογήσουν ο ένας τις προτάσεις του άλλου και, ως τάξη, να συμφωνήσουν για την πρόταση που αισθάνονται ότι πληροί τα κριτήρια που συμφωνήθηκαν στο (β) πιο πάνω.

Ορισμένα σχόλια για το κάθε στοιχείο αυτής της Ενότητας ακολουθούν πιο κάτω.

(α) Σκοποί και κριτήρια

Το ερώτημα *«Με ποιο τρόπο θα πρέπει να θυμόμαστε τους αγνοουμένους της κυπριακής σύγκρουσης;»* προϋποθέτει μια απάντηση στο προηγούμενο ερώτημα *«Ποιοι πρέπει να είναι οι σκοποί του να τιμά κανείς τη μνήμη των αγνοουμένων;»*. Σ' αυτό το μέρος της παρούσας Ενότητας οι μαθητές και μαθήτριες πρέπει να ασχοληθούν μ' αυτά τα δύο ερωτήματα και, συγκεκριμένα, να ενθαρρυνθούν:

- Να αντιπαραθέσουν τις απόψεις τους και να συμφωνήσουν ως προς τους στόχους που αισθάνονται ότι θα πρέπει να εξυπηρετούν οι όποιες εκδηλώσεις μνήμης για τους αγνοουμένους· και
- Να ορίσουν τα κριτήρια που θα χρησιμοποιούν όταν κρίνουν πόσο αποτελεσματικά πληρούν αυτούς τους στόχους οι διάφορες προτάσεις [των συμμαθητών και συμμαθητριών τους] για εκδηλώσεις μνήμης σχετικά με τους αγνοουμένους.

Αυτά είναι ανοικτά ερωτήματα. Είναι επίσης ριψοκίνδυνα ερωτήματα – είναι πιθανόν, για παράδειγμα, κάποιοι μαθητές και μαθήτριες να ισχυριστούν ότι ο σκοπός του να τιμά κανείς τη μνήμη των αγνοουμένων θα πρέπει να είναι η προώθηση της συμφιλίωσης μεταξύ των δύο κοινοτήτων στις δύο πλευρές του υφιστάμενου διαχωρισμού· ωστόσο είναι εξίσου πιθανόν κάποιοι μαθητές και μαθήτριες να θεωρούν τη διαίρεση μεταξύ των δύο κοινοτήτων δεδομένη και να ισχυρίζονται ότι οι εκδηλώσεις μνήμης των αγνοουμένων θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι δε θα ξεχαστούν οι αδικίες που έγιναν από την άλλη κοινότητα ή πολιτική ομάδα ή στρατιωτικό παράγοντα. Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού θα πρέπει να είναι να διευκολύνει τους μαθητές και τις μαθήτριες να μοιραστούν και να αντιπαραθέσουν τις απόψεις τους σ' αυτά τα ζητήματα, και όχι να προκαταλάβει τη συζήτηση. Ωστόσο, ο/η εκπαιδευτικός θα πρέπει να υπενθυμίζει στους μαθητές και τις μαθήτριες τις υποχρεώσεις που έχουν ως σπουδαστές της Ιστορίας, οι οποίες περιλαμβάνουν την υποχρέωση να είναι ισορροπημένοι/ες στη διερεύνηση αυτών των ζητημάτων και να μην κλείνουν τα μάτια σε ιστορικά στοιχεία ή σε κάποιες πτυχές του ζητήματος προς εξέταση με αφορμή προσωπικούς ή ιδεολογικούς λόγους.

Η φύση των κριτηρίων τα οποία οι μαθητές και μαθήτριες θα προτείνουν θα σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο απαντούν το ερώτημα σχετικά με τους σκοπούς και τα διαφορετικά κριτήρια που θα μπορούσαν να προταθούν. Κάποια υποθετικά κριτήρια που προϋποθέτουν ότι η προώθηση της συμφιλίωσης έχει οριστεί ως ο σκοπός για τον οποίο τιμάται η μνήμη των αγνοουμένων, ενδεχομένως να περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

- **Διαφορετικότητα:** οι όποιες εκδηλώσεις μνήμης θα πρέπει να έχουν στόχο να περιλάβουν στοιχεία που να παραπέμπουν σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο εύρος εμπειριών, κοινοτήτων και χρονικών περιόδων·
- **Πολυπρισματικότητα:** οι όποιες εκδηλώσεις μνήμης θα πρέπει να ενθαρρύνουν τους συμμετέχοντες, τις συμμετέχουσες ή το ακροατήριο να εξετάζει ένα αριθμό από διαφορετικές μεταξύ τους προοπτικές στο ζήτημα των αγνοουμένων·
- **Ανοικτός χαρακτήρας:** οι όποιες εκδηλώσεις μνήμης θα πρέπει να ενθαρρύνουν τους συμμετέχοντες, τις συμμετέχουσες ή το ακροατήριο να σχηματίσουν τα δικά τους νοήματα και αφηγήσεις, παρά να επιβάλλουν ένα συγκεκριμένο νόημα ή ιστορική αφήγηση·
- **Ακρίβεια και ισορροπία:** οι όποιες εκδηλώσεις μνήμης θα πρέπει να βασίζονται σε ενδελεχή έρευνα και να είναι ιστορικά ακριβείς στις λεπτομέρειές τους, παρέχοντας μια ολοκληρωμένη αντιμετώπιση του θέματος·
- **Ευαισθησία:** οι όποιες εκδηλώσεις μνήμης θα πρέπει να επιδεικνύουν επίγνωση της ευαισθησίας του θέματος των αγνοουμένων και να διασφαλίζουν ότι το ζήτημα θα αναπαρασταθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναμένεται και να λαμβάνεται υπόψη το εύρος των πιθανών αντιδράσεων στην κοινότητα.

Σ' αυτό το σημείο, ένα κεντρικό ζήτημα γύρω από το οποίο οι μαθητές και μαθήτριες θα πρέπει να αντιπαραθέσουν τις απόψεις τους είναι το ερώτημα της μορφής: ποιες μορφές εκδηλώσεων μνήμης θεωρούν καταλληλότερες; Υπάρχουν πάμπολλες πιθανές απαντήσεις, για παράδειγμα: φυσικά μνημεία· υλικό τεκμηρίωσης ή εκπαιδευτικό υλικό ή εκθέματα· εκδηλώσεις μνήμης που φέρνουν τις δύο κοινότητες μαζί· ημέρες μνήμης και ούτω καθεξής.

(β) Σχεδιασμός

Ως αποτέλεσμα της προηγούμενης Ενότητας σ' αυτή την ακολουθία, οι μαθητές και μαθήτριες θα πρέπει να έχουν υπόψη τους αρκετές πηγές ιστορικών στοιχείων αλλά και αρκετές ομάδες ανθρώπων που ασχολήθηκαν με το ζήτημα των αγνοουμένων, και θα πρέπει να είναι σε θέση να αντλήσουν από αυτή τη γνώση.

Ο σχεδιασμός μιας πρότασης για τη δημιουργία κάποιας εκδήλωσης μνήμης για τους αγνοουμένους απαιτεί την εφαρμογή και αξιοποίηση αυτής της γνώσης και της κατανόησης, αλλά οφείλει επίσης να περιλαμβάνει και ένα ερευνητικό κομμάτι. Θα πρέπει να ζητηθεί από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξετάσουν τα ακόλουθα δύο ερωτήματα πριν εμπλακούν στη διαδικασία του σχεδιασμού:

- Τι γνωρίζουμε ήδη; Τι από αυτά που μάθαμε θα μπορούσε να μας βοηθήσει στην εκτέλεση αυτής της δραστηριότητας; και
- Τι χρειαζόμαστε να μάθουμε επιπλέον και πώς μπορούμε να το βρούμε;

Το δεύτερο ερώτημα μπορεί να διαμορφωθεί με ποικιλία τρόπων, ανάλογα με το χρόνο που είναι διαθέσιμος γι' αυτή τη δραστηριότητα. Είναι πιθανόν οι μαθητές και μαθήτριες να έχουν περιορισμένο χρόνο (π.χ. ένα μάθημα) για να κάνουν περαιτέρω έρευνα ή, αντίθετα, να τους δοθεί αρκετός χρόνος, ανάλογα με τις δυνατότητες του κάθε σχολείου. Αν υπάρχει περιορισμένος χρόνος, τότε αναγκαστικά η έρευνα αυτή θα περιοριστεί σε «έρευνα γραφείου» και στα είδη των πηγών στα οποία μπορεί κανείς να έχει εύκολη πρόσβαση κατά τη διάρκεια ενός μαθήματος (π.χ. γραπτές πηγές και πηγές στο διαδίκτυο). Στην περίπτωση που υπάρχει περισσότερος διαθέσιμος χρόνος, πιθανόν να είναι δυνατόν οι μαθητές και μαθήτριες να επισκεφτούν διάφορους χώρους, να επικοινωνήσουν και να συνομιλήσουν με διάφορα άτομα που σχετίζονται με το θέμα (όπως η Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους ή οι διάφορες ομάδες που εντοπίζονται στις Ενότητες 2 και 3).

Επιπρόσθετες ερωτήσεις τις οποίες ο/ηεκπαιδευτικός θα μπορούσε να ενθαρρύνει τους μαθητές και μαθήτριες να απαντήσουν μέσα από την έρευνα είναι οι ακόλουθες:

- **Πώς έχει τιμηθεί η μνήμη των αγνοουμένων στο παρελθόν;**

  Υπάρχουν μνημεία που δημιουργήθηκαν στο παρελθόν για να τιμήσουν τη μνήμη των αγνοουμένων, στις δύο πλευρές του υφιστάμενου διαχωρισμού στην Κύπρο; Κατά πόσο και σε ποιο βαθμό τα μνημεία που δημιουργήθηκαν μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά; Τι είδους ιστορίες αφηγούνται τα συγκεκριμένα μνημεία σχετικά με το κυπριακό πρόβλημα; Υπάρχουν τέτοια μνημεία στην περιοχή του σχολείου; Τι μπορεί να μάθει κανείς απ' αυτά;

- **Τι μπορούμε να μάθουμε για τους αγνοουμένους και την τύχη τους από τις σημαντικότερες ομάδες που ασχολούνται μ' αυτό το θέμα στην Κύπρο;**

  Τι μπορούν, για παράδειγμα, να μάθουν οι μαθητές και μαθήτριες από ομάδες όπως είναι η Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους;

- **Ποιες είναι οι απόψεις των οργανισμών που αντιπροσωπεύουν τους συγγενείς των αγνοουμένων για τις διάφορες εκδηλώσεις μνήμης;**

  Οι απόψεις των συγγενών και των οργανισμών που τους αντιπροσωπεύουν μπορούν να διερευνηθούν άμεσα, ζητώντας τη γνώμη αυτών των φορέων, ή έμμεσα, εξετάζοντας τις θέσεις αυτών των οργανισμών όπως εμφανίζονται στις διάφορες ιστοσελίδες ή στα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Σ' αυτό το μέρος της Ενότητας προτείνουμε η κάθε ομάδα μαθητών και μαθητριών να ερευνήσει, να σχεδιάσει και να παρουσιάσει ένα προσχέδιο εκδήλωσης μνήμης για τους αγνοουμένους στην υπόλοιπη τάξη. Υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να χειριστεί το μέρος του σχεδιασμού και το παράδειγμα που παραθέτουμε πιο κάτω είναι απλά ενδεικτικό μιας πιθανής στρατηγικής. Θα χρειαστεί ένας αριθμός ξεκάθαρων όρων, στους οποίους τα σχεδιάσματα της κάθε ομάδας θα πρέπει να συμμορφωθούν. Αυτό δεν μπορούμε να το ορίσουμε εκ των προτέρων, αφού σκοπός μας είναι οι στόχοι, τα κριτήρια και τα άλλα χαρακτηριστικά αυτής της δραστηριότητας να καθοριστούν από τους μαθητές και τις

μαθήτριες. Ωστόσο, σε όλες τις περιπτώσεις, η κάθε ομάδα θα χρειαστεί να ορίσει ξεκάθαρα το **τι** προτείνει να γίνει, το **πώς** προτείνει να γίνει και το **γιατί** πιστεύει ότι πρέπει να γίνει με αυτό τον τρόπο.

(γ) Αξιολόγηση των σχεδιασμάτων από τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριες

Το στοιχείο της ετερο-αξιολόγησης των σχεδιασμάτων μεταξύ συμμαθητών και συμμαθητριών αυτής της Ενότητας, αφορά στη χρήση των κριτηρίων στα οποία συμφώνησαν οι ομάδες στην πρώτη φάση αυτής της δραστηριότητας για να αξιολογήσουν τις εργασίες των άλλων ομάδων, όπως παρουσιάζονται στο τέλος της φάσης του σχεδιασμού αυτής της δραστηριότητας.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους θα μπορούσε να οργανωθεί το στοιχείο της αξιολόγησης από τους συμμαθητές και συμμαθήτριες και το παράδειγμα που παραθέτουμε πιο κάτω αποτελεί μία μόνο από τις πιθανές στρατηγικές.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
Προσανατολισμός – Αφόρμηση	Εξηγήστε τη δραστηριότητα: η τάξη πρόκειται να εργαστεί σε ομάδες για να σχεδιάσει μια πρόταση για κάποια εκδήλωση μνήμης προς τους αγνοουμένους, προκειμένου να απαντήσει στο ερώτημα: *«Με ποιο τρόπο θα πρέπει να θυμόμαστε τους αγνοουμένους της κυπριακής σύγκρουσης;»* Εξηγήστε ότι θα ζητηθεί από την κάθε ομάδα να κάνει κάποια έρευνα και να δημιουργήσει τη δική της πρόταση σχεδιασμού, αλλά και ότι η τάξη η ίδια θα πρέπει να αξιολογήσει τις προτάσεις των άλλων ομάδων και να συμφωνήσει για το ποια πρόταση είναι γενικά η «καλύτερη». Εξηγήστε στους μαθητές και μαθήτριες ότι, πριν μπορέσουν να ξεκινήσουν, θα πρέπει να συζητήσουν και να απαντήσουν σε δύο βασικά ερωτήματα: • *Ποιους σκοπούς θα πρέπει να εξυπηρετούν οι όποιες εκδηλώσεις μνήμης των αγνοουμένων;* • *Ποια κριτήρια θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να κριθεί κατά πόσο οι διάφορες προτάσεις σχετικά με εκδηλώσεις μνήμης των αγνοουμένων πληρούν αυτούς τους σκοπούς;*	Οι μαθητές και μαθήτριες ακούνε τον/την εκπαιδευτικό.	
Βασική δραστηριότητα 1	Χωρίστε την τάξη σε ομάδες. Ζητήστε από τις ομάδες να συζητήσουν το πρώτο βασικό ερώτημα και να καταγράψουν τις ιδέες τους σε ένα χαρτί Α3 (ένα ανά ομάδα). Μετακινηθείτε ανάμεσα στις ομάδες και παρέχετε βοήθεια. Συντονίστε μια συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης σχετικά με το πρώτο ερώτημα και προσπαθήστε η τάξη να φτάσει σε συμφωνία σχετικά με τους σκοπούς που πρέπει να εξυπηρετούν οι διάφορες προτάσεις (π.χ. οργανώνοντας ψηφοφορία). Αναγράψετε τους συμφωνημένους στόχους στον πίνακα και αποθηκεύσετε τους με κάποιο τρόπο (π.χ. πάρτε μια ψηφιακή φωτογραφία του πίνακα). Ζητήστε από τις ομάδες να συζητήσουν το δεύτερο βασικό ερώτημα και να σημειώσουν πιθανά κριτήρια σε χαρτί post-it (ένα κριτήριο ανά post-it).	Οι μαθητές και μαθήτριες συζητούν το πρώτο βασικό ερώτημα σε μικρές ομάδες, σημειώνοντας τους πιθανούς σκοπούς σε ένα κομμάτι χαρτί Α3. Οι μαθητές και μαθήτριες δίνουν ανατροφοδότηση και συζητούν τις ιδέες τους στην τάξη. Συζητούν το δεύτερο βασικό ερώτημα σε μικρές ομάδες, σημειώνοντας τα κριτήριά τους σε χαρτί post-it (ένα κριτήριο ανά post-it). Οι μαθητές και μαθήτριες προσφέρουν ανατροφοδότηση και συζητούν τις ιδέες τους στην ολομέλεια της τάξης.	Χαρτί Α3. Στυλό. Σημειωματάρια post-it. Μια ψηφιακή φωτογραφική (για να καταγραφούν οι αποφάσεις που λήφθηκαν και έχουν αναγραφεί στον πίνακα).

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
	Μετακινηθείτε ανάμεσα στις ομάδες και παρέχετε βοήθεια. Συντονίστε μια συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης σχετικά με το δεύτερο βασικό ερώτημα. Οι ομάδες εντοπίζουν πέντε κριτήρια η κάθε μία. Ακολούθως η κάθε ομάδα έρχεται μπροστά στην τάξη και παρουσιάζει ένα κριτήριο κάθε φορά, κολλώντας το αντίστοιχο σημείωμα post-it στον πίνακα. Όταν όλα τα σημειώματα συγκεντρωθούν στον πίνακα, συντονίστε τη συζήτηση – ομαδοποιήστε τα μαζί αν είναι παρόμοια και προσπαθήστε να φτάσετε σε συμφωνία σχετικά με τα πέντε κριτήρια που θα χρησιμοποιήσει η τάξη (π.χ. θέτοντάς τα σε ψηφοφορία). Καταγράψετε τις αποφάσεις που πάρθηκαν σχετικά με τα κριτήρια (π.χ. με μια ψηφιακή φωτογραφία του τρόπου με τον οποίο η τάξη ομαδοποίησε τα σημειώματα post-it στον πίνακα).		
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Εξηγήστε ότι πριν ξεκινήσουν με το σχεδιασμό της πρότασης σε ομάδες, η τάξη πρέπει να επιχειρήσει μια ανασκόπηση των πηγών της και να εντοπίσει, αν υπάρχουν, ανάγκες για περαιτέρω έρευνα.		
Βασική δραστηριότητα 2	Διατυπώστε δύο επιπρόσθετα ερωτήματα • *Τι γνωρίζουμε ήδη; Τι από αυτά που μάθαμε θα μπορούσε να μας βοηθήσει στην εκτέλεση αυτής της δραστηριότητας; και* • *Τι χρειαζόμαστε να μάθουμε επιπλέον και πώς μπορούμε να το βρούμε;* Διαιρέστε τις ομάδες της τάξης στα δύο – ομάδες Α και ομάδες Β. Οι ομάδες Α θα αναλάβουν το πρώτο ερώτημα και οι ομάδες Β το δεύτερο. Δώστε στην κάθε ομάδα έναν μαρκαδόρο/μια κιμωλία και ζητήστε τους (α) να συζητήσουν το ερώτημα για πέντε λεπτά και έπειτα (β) να στείλουν ένα γραφέα μπροστά από την τάξη να προσθέσει τις ιδέες τους στον πίνακα (ο πίνακας θα είναι μοιρασμένος στα δύο, ένα μισό για το κάθε ερώτημα). Μετακινηθείτε ανάμεσα στις ομάδες και παρέχετε βοήθεια στις συζητήσεις που γίνονται στις ομάδες.	Οι μαθητές και μαθήτριες ακούνε και ρωτούν ερωτήσεις. Οι μαθητές και μαθήτριες κάνουν μια ιδεοθύελλα στις ομάδες τους για να απαντήσουν το ερώτημα τους (ανάλογα με το αν βρίσκονται στην ομάδα Α ή στην ομάδα Β). Συμφωνούν σε έναν κατάλογο βασικών σημείων τα οποία ο γραφέας τους θα κοινοποιήσει στην υπόλοιπη τάξη. Οι γραφείς από την κάθε ομάδα αναγράφουν τις ιδέες τους στον πίνακα. Οι μαθητές και μαθήτριες συμμετέχουν στην συζήτηση στην τάξη.	Μαρκαδόροι για πίνακα/ κιμωλία – ένας/μία ανά ομάδα.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
	Συντονίστε συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης σχετικά με τα δύο ζητήματα, ώστε να συμφωνήσετε σε ένα ερευνητικό σχέδιο δράσης: ένα συμφωνημένο κατάλογο με τύπους έρευνας που η κάθε ομάδα θα πρέπει να διενεργήσει· και ένα συμφωνημένο κατάλογο πηγών πάνω στις οποίες να στηριχτεί. Καταγράψτε αυτές τις αποφάσεις ώστε να μπορεί η τάξη να τις μοιραστεί στη συνέχεια (π.χ. πάρτε μια ψηφιακή φωτογραφία του πίνακα).		
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εργαστούν στις ήδη διαμορφωμένες ομάδες για να δημιουργήσουν μια πρόταση για κάποιας μορφής εκδήλωση μνήμης σχετικά με τους αγνοουμένους. Ορίστε τα χρονικά περιθώρια (πόσο χρόνο θα έχουν στη διάθεση τους) και τα χρονικά σημεία κατά τα οποία η κάθε ομάδα θα αναμένεται να δώσει αναφορά σχετικά με την πρόοδό της. Υπενθυμίστε στην τάξη τους συμφωνημένους στόχους και κριτήρια (π.χ. προβάλλοντας τις φωτογραφίες του πίνακα που πήρατε νωρίτερα). Συμφωνήστε τη μορφή της αναφοράς – π.χ. ο σχεδιασμός της κάθε ομάδας πρέπει να περιλαμβάνει μια σαφή δήλωση (1) του **τι** προτείνουν να γίνει, (2) του **πώς** προτείνουν να γίνει αυτό και (3) του **γιατί** προτείνουν αυτά που προτείνουν. Η κάθε ομάδα θα πρέπει να συμφωνήσει σχετικά με το πότε θα μπορέσει να παρουσιάσει τις ιδέες της στην ολομέλεια της τάξης.	Οι μαθητές και μαθήτριες ακούνε και απαντούν στις ερωτήσεις.	Οι σκοποί και τα κριτήρια που συμφωνήθηκαν νωρίτερα (π.χ. προβολή των φωτογραφιών του τι συμφωνήθηκε και καταγράφηκε στον πίνακα).
Βασική δραστηριότητα 3	Ζητήστε από τις ομάδες να εργαστούν πάνω στην έρευνα και το σχεδιασμό των προτάσεων τους (με βάση το χρονοδιάγραμμα, τους σκοπούς, τα κριτήρια και τις μορφές που αποφάσισαν νωρίτερα). Μετακινηθείτε ανάμεσα στις ομάδες και παρέχετε βοήθεια. Υπενθυμίζετε στις ομάδες τα χρονοδιαγράμματα, τους σκοπούς, τα κριτήρια που έθεσαν κτλ. Υπενθυμίστε στις ομάδες ότι πρέπει να δώσουν		Ερευνητικές πηγές – π.χ. βιβλία και έντυπο υλικό, διευθύνσεις ιστοσελίδων που σχετίζονται με υπάρχοντα μνημεία, οι βασικοί υπεύθυνοι σε διάφορους σχετικούς οργανισμούς και ούτω καθεξής.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
	αναφορά για την πρόοδο τους και μετακινηθείτε στην τάξη συμβουλεύοντας τις ομάδες σχετικά με την πρόοδό τους. [ΑΥΤΟ ΤΟ ΚΟΜΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΘΑ ΔΙΑΦΕΡΕΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟ ΧΡΟΝΟ ΠΟΥ ΘΑ ΔΙΑΤΕΘΕΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ]		[ΑΥΤΟ ΤΟ ΥΛΙΚΟ ΘΑ ΔΙΑΦΕΡΕΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟ ΧΡΟΝΟ ΠΟΥ ΘΑ ΔΙΑΤΕΘΕΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΠΗΡΑΝ ΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΤΙ ΝΑ ΠΕΡΙΛΑΒΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥΣ – ΤΑ ΠΙΟ ΠΑΝΩ ΣΧΟΛΙΑ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΕΝΟΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΣΥΝΤΟΜΟΥ ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΗΣ «ΈΡΕΥΝΑΣ ΓΡΑΦΕΙΟΥ» ΜΟΝΟ]
Μετάβαση μεταξύ δραστηριοτήτων	Εξηγήστε στους μαθητές και τις μαθήτριες τις διευθετήσεις για την αξιολόγηση των προτάσεων από τους συμμαθητές και συμμαθήτριές τους και την παρουσίασή τους στην τάξη. Π.χ. η κάθε ομάδα θα έχει 10 λεπτά να παρουσιάσει την πρότασή της στην ολομέλεια της τάξης. Οι ομάδες που παρακολουθούν (και δεν παρουσιάζουν) θα αξιολογούν τις ομάδες που παρουσιάζουν με βάση τα συμφωνημένα κριτήρια και θα παρέχουν εποικοδομητική γραπτή ανατροφοδότηση σύμφωνα με το κάθε κριτήριο.		Φυλλάδια βαθμολόγησης (που απαριθμούν τα συμφωνημένα κριτήρια) για την κάθε ομάδα, τα οποία οι μαθητές και μαθήτριες πρέπει να συμπληρώνουν ενώ ακούνε τις παρουσιάσεις των υπόλοιπων ομάδων.
Βασική δραστηριότητα 4	Ζητήστε από κάθε ομάδα να παρουσιάσει με τη σειρά της την πρότασή της στην τάξη. Συντονίστε την προφορική ανατροφοδότηση που δίνεται στην κάθε ομάδα (παρέχετε οι ίδιοι ανατροφοδότηση, αλλά ζητήστε και ανατροφοδότηση από τις ομάδες που βαθμολογούν τις προτάσεις με βάση τα συγκεκριμένα κριτήρια).	Οι ομάδες παρουσιάζουν τα σχεδιάσματα των προτάσεών τους και βαθμολογούν τις προτάσεις των άλλων ομάδων καθώς παρουσιάζονται.	Όπως και πιο πάνω.

Φάση	Δραστηριότητες Εκπαιδευτικού	Δραστηριότητες για Μαθητές και Μαθήτριες	Πηγές/ Υλικό
	Αθροίστε τις βαθμολογίες που δίνονται στο τέλος της κάθε παρουσίασης, ώστε να έχετε στη διάθεσή σας τη συνολική βαθμολογία. Στο τέλος της παρουσίασης και της ανατροφοδότησης εντοπίστε την ομάδα με την υψηλότερη βαθμολογία στο κάθε κριτήριο (είναι πιθανόν στο κάθε κριτήριο να έχει την πρωτιά διαφορετική ομάδα). Ζητήστε από την κάθε ομάδα να συζητήσει την ανατροφοδότηση που πήρε και να κάνει μια πρόχειρη δημοσκόπηση για τις σκέψεις της σχετικά με τα χαρακτηριστικά που θα πρέπει να έχει ο γενικός συλλογικός σχεδιασμός της πρότασης της τάξης (είναι πιθανόν να συγχωνευτούν δύο προτάσεις, να ενσωματωθούν ιδέες από πολλές διαφορετικές προτάσεις και ούτω καθεξής). Συντονίστε τη συζήτηση: γενικότερα, τι αποφάσισε η τάξη να προτείνει (βλέπε και τις ερωτήσεις πιο πάνω σχετικά με το **τι**, το **πώς** και το **γιατί**).	Με το τέλος των παρουσιάσεων, οι μαθητές και μαθήτριες παρέχουν γραπτή ανατροφοδότηση σχετικά με την παρουσίαση της κάθε ομάδας (και τη δίνουν στον/στην εκπαιδευτικό), ενώ παρέχουν και σύντομη προφορική ανατροφοδότηση στην τάξη. Αφού ολοκληρωθούν οι παρουσιάσεις, οι μαθητές και μαθήτριες συζητούν την ανατροφοδότηση που έλαβαν στις ομάδες τους και διενεργούν πρόχειρη δημοσκόπηση σχετικά με το ποια πιστεύουν ότι θα πρέπει να είναι τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει ο γενικός συλλογικός σχεδιασμός της πρότασης της τάξης (βλέπε αριστερά). Οι μαθητές και μαθήτριες συμμετέχουν στη συζήτηση στην τάξη.	
Ανακεφαλαίωση/ δραστηριότητα στην ολομέλεια	Συντονίστε τη συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης – *«Τι αισθάνονται γενικά οι ομάδες ότι έμαθαν για το ζήτημα των αγνοουμένων μελετώντας το συγκεκριμένο θέμα;», «Τι πιστεύουν ότι πρέπει να γίνει σχετικά με αυτό το ζήτημα τώρα αλλά και στο μέλλον;», «Θα ήθελαν μήπως να προβούν ως τάξη σε κάποιες δράσεις σχετικά με αυτό το θέμα και, εάν ναι, σε ποιές;»*	Οι μαθητές και μαθήτριες συμμετέχουν στη συζήτηση στην τάξη.	

Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2012